

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ЗАПОРІЗЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра фінансів, банківської справи та страхування

Кваліфікаційна робота

магістра

на тему: «Сучасний стан на напрями розвитку фінансування
екологічних програм в Україні»

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.0720-фк-з
спеціальності 072 Фінанси, банківська справа та страхування
освітньої програми фінанси і кредит

Карімова І.І.

Керівник д.е.н. професор Кушнір С.О.

Рецензент д.е.н. професор Зборовська О.М.

Запоріжжя – 2021

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет економічний

Кафедра фінансів, банківської справи та страхування

Освітній рівень магістр

Спеціальність 072 Фінанси, банківська справа та страхування

Освітня програма фінанси і кредит

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____ А.П. Кущик

« ____ » _____ 2021 року

З А В Д А Н Н Я

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Карімовій Ірині Ільдарівні

1. Тема роботи: «Сучасний стан на напрями розвитку фінансування екологічних програм в Україні»

керівник роботи: Кушнір Світлана Олександрівна к.е.н.

затверджені наказом ЗНУ від 30 червня 2021 р. № 967-с.

2. Строк подання студентом роботи: 16 листопада 2021 р.

3. Вихідні дані до роботи: законодавча база з нормативно-правового забезпечення механізму фінансування екологічних програм в Україні, а також праці українських та зарубіжних авторів.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): з'ясувати сутність концепції державної політики в області екологічного розвитку; розкрити механізм фінансування екологічних програм та основні джерела екологічних інвестицій на рівні країни та регіонів; провести оцінку стану та напрямків розвитку фінансування екологічних програм в Україні; проаналізувати стан та напрями розвитку фінансування екологічних

програм в Запорізькому регіоні; визначити основні проблеми у сфері фінансового забезпечення розвитку екологічних програм в Україні; розробити шляхи вирішення проблематики фінансового забезпечення екологічних програм з захисту навколишнього природного середовища в Україні.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень): кваліфікаційна робота містить 14 рис., 10 табл., 2 додатки.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Консультант	Підпис, дата	
		завдання здав	завдання прийняв
1	Кушнір С.О., професор	5.07.2021	5.07.2021
2	Кушнір С.О., професор	12.09.2021	12.09.2021
3	Кушнір С.О., професор	03.10.2021	03.10.2021

7. Дата видачі завдання: 05 липня 2021 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Складання бібліографії та вивчення літературних джерел	05.07.2021 р. – 30.07.2021 р.	виконано
2	Виконання вступу	1.08.2021 р. – 08.08.2021 р.	виконано
3	Виконання розділу 1	09.08.2021 р. – 12.09.2021 р.	виконано
4	Виконання розділу 2	13.09.2021 р. – 1.10.2021 р.	виконано
5	Виконання розділу 3	2.10.2021 р. – 16.10.2021 р.	виконано
6	Формулювання висновків	17.10.2021 р. – 1.11.2021 р.	виконано
7	Оформлення роботи, одержання відгуку та рецензії	1.11.2021 р. – 15.11.2021 р.	виконано
8	Подання роботи на кафедру	16.11.2021 р.	виконано

Студент _____ І.І. Карімова
(підпис) (ініціали та прізвище)

Керівник роботи _____ С.О. Кушнір
(підпис) (ініціали та прізвище)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ І.Ю. Кисільова
(підпис) (ініціали та прізвище)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра: 119 с., 14 рис., 10 табл., 82 джерело, 2 додатки.

Об'єктом дослідження є процес розвитку фінансування державних цільових екологічних програм.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних і прикладних аспектів розвитку фінансування екологічних програм.

Метою кваліфікаційної роботи магістра є розвиток теоретико-методичних положень та розробка практичних рекомендацій щодо напрямів вдосконалення фінансового забезпечення реалізації екологічних програм та подальшого розвитку їх фінансування в Україні.

Методи дослідження: економіко-статистичний, аналізу й синтезу, спостереження і групування, абстрактно-логічний та ін.

Одержані результати: досліджено сучасний стан фінансування екологічних програм в Україні та визначено проблеми, що перешкоджають розвитку механізму фінансування екологічних програм. Вивчення закордонного досвіду дозволили відокремити напрями вдосконалення фінансового забезпечення екологічних програм та визначити, що рух країн по шляху сталого розвитку вимагає і від держави, і від бізнесу проведення відповідальної політики. Уряд країни має розробляти національну стратегію розвитку, відповідні програми і плани, за допомогою реалізації яких здійснюється стимулювання розвитку «зелених» секторів економіки і дестимулювання діяльності в секторах, що не відносяться до «зелених».

Результати дослідження можуть бути застосовані на державному рівні з управління фінансування природоохоронних заходів, а також підприємствами, що приймають участь у для реалізації екологічних програм.

ФІНАНСУВАННЯ, ЕКОЛОГІЧНА ПРОГРАМА, РЕГІОНАЛЬНИЙ РОЗВИТОК, СТРАТЕГІЯ, ЕКОЛОГІЧНІ ІНВЕСТИЦІЇ, ПРОЄКТ, ЗЕЛЕНА ЕКОНОМІКА, ЗЕЛЕНІ ФІНАНСИ, КРИЗА, БЮДЖЕТ, ЕФЕКТИВНІСТЬ

SUMMARY

Qualifying work of the master: 119 pp., 14 fig., 10 tab., 82 reference, 2 annex.

The object of research is the process of development of financing of state targeted environmental programs.

The subject of the study is a set of theoretical, methodological and applied aspects of the development of financing environmental programs.

The purpose of the master's qualification work is the development of theoretical and methodological provisions and the development of practical recommendations for improving the financial support for the implementation of environmental programs and further development of their funding in Ukraine.

Research methods: economic-statistical (to study the dynamics of financing environmental programs in Ukraine and Zaporizhia region), analysis and synthesis (to assess the financial support of environmental programs and areas for improvement), observation and grouping (identifying quantitative links between funding levels of state targeted environmental programs and the degree of their implementation), abstract-logical (for theoretical generalizations of results and formation of conclusions and recommendations), etc.

The results are obtained: the current state of financing of environmental programs in Ukraine and at the level of Zaporizhia region is studied and the problems hindering the development of the mechanism of financing environmental programs are identified. In order to implement the environmental program in the Zaporizhia region, it is necessary to ensure adequate funding for the implementation of projects. Funding should be through the consolidation of state and local budgets, private funds. The study of foreign experience allowed us to identify areas for improving the financial support of environmental programs and to determine that the movement of countries on the path of sustainable development requires both the state and business to pursue responsible policies. The government should develop a national development strategy,

appropriate programs and plans to stimulate the development of "green" sectors of the economy.

The results of the study can be used at the state level to manage the financing of environmental measures, as well as companies involved in the implementation of environmental programs.

FINANCING, ENVIRONMENTAL PROGRAM, REGIONAL
DEVELOPMENT, STRATEGY, ENVIRONMENTAL INVESTMENTS, PROJECT,
GREEN ECONOMY, GREEN FINANCE FINANCES

ЗМІСТ

ВСТУП.....	8
1 ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФІНАНСУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОГРАМ ЯК ЧАСТИНА ПОЛІТИКИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ.....	12
1.1 Концепція державної політики в області екологічного розвитку за умов переходу до сталого розвитку	12
1.2 Сфера екологічних фінансів та сутність екологічних програм.....	23
1.3 Нормативно-правове забезпечення механізму фінансування екологічних програм в Україні.....	33
2 АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ФІНАНСУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОГРАМ В УКРАЇНІ	42
2.1 Механізм фінансування екологічних програм та основні джерела екологічних інвестицій на рівні країни та регіонів.....	42
2.2 Оцінка стану та напрямків розвитку фінансування екологічних програм в Україні.....	54
2.3 Аналіз стану та напрямів розвитку фінансування екологічних програм в Запорізькому регіоні.....	66
3 НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В УКРАЇНІ	74
3.1 Основні проблеми у сфері фінансового забезпечення розвитку екологічних програм в Україні	74
3.2 Закордонний досвід фінансового забезпечення розвитку екологічних програм.....	85
3.3 Шляхи вирішення проблематики фінансового забезпечення екологічних програм з захисту навколишнього природного середовища в Україні.....	94
ВИСНОВКИ.....	106
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	111
ДОДАТКИ.....	120

ВСТУП

Сьогодні спостерігається трансформація підходів до управління економічними системами та процесами, а саме те, що екологічні судження в сукупності з економічними, фінансовими і соціальними повинні грати важливу роль в сучасному управлінні, при цьому закріплюється ідея про необхідність широкого залучення всіх суб'єктів економіки в процес фінансування екологічних програм та зростання при обов'язковому формуванні з боку держави умов для їх активної участі. Як обґрунтування виступають наступні факти: на рубежі ХХ-ХХІ ст. в світі вибухнуло кілька криз, пов'язаних зі зміною клімату, скороченням біорізноманіття, енергетикою, продовольством, водними ресурсами, а також глобальна фінансова та економічна кризи. Причиною визнається нераціональний розподіл капіталу, який сприяв зміцненню економічних секторів, що негативно впливають на навколишнє середовище, і ослаблення всього, що підтримує природний капітал. Тому виникла ідея – забезпечити сталий розвиток, реалізуючи концепцію «зеленої» економіки і «зеленого» зростання. За задумом глобальних інститутів управління, який був викладений в ряді документів, «зелена» економіка – орієнтована на дію підходу для досягнення сталого розвитку, який забезпечить більш цілісну структуру для розробки, оцінки, моніторингу і реалізації стратегій і політик. Всеохоплюючий характер даної проблеми означає, що Україна разом з іншими країнами світу перебуває під впливом її наслідків і задіяна у її вирішенні.

Реалії сучасного світового фінансово-економічного розвитку свідчать про зростання інтересу науковців, політиків та практиків до проблем взаємодії довкілля, соціуму й економіки в пошуках нових можливостей забезпечення збалансованого економічного росту в межах допустимих можливостей природного середовища. Перехід до такого типу економічного росту в ринкових умовах потребує вирішення питань про можливості його фінансового забезпечення. Якщо Україна планує подальшу інтеграцію в

європейський економічний та політичний простір, то перед нею стоїть важливе завдання з активізації політики у сфері збереження довкілля. Виконання цього завдання можливе лише за умови достатнього фінансування екологічних проектів. Проблема підвищення ефективності екологічних програм стає все більш актуальною для України у зв'язку з чітко виявленою світовою тенденцією до лідерства в сфері екологічно орієнтованого економічного зростання.

Питання фінансового забезпечення екологічної сфери стають в сучасних умовах все більш актуальними. Необхідно розробити такі фінансово-економічні механізми, використання яких сприяло б екологічному розвитку суспільства, соціальній справедливості та не знижувало економічну ефективність. Ці питання складні та гостро дискусійні, оскільки стосуються суперечливих інтересів різних груп стейкхолдерів, але здатні об'єднати людство на засадах турботи про майбутні покоління, виходячи з визнання проблем обмеженості та дефіцитності природних благ. Вирішення цих питань пролягає крізь розробку концепції екологізації фінансової системи.

У теперішній час вдосконаленню фінансування екологічних програм і забезпечення ефективного механізму використання екологічних інвестицій приділено не достатньо увагу. Водночас бракує праць, які б містили комплексне дослідження фінансового забезпечення екологічних проектів, що дало б змогу систематизувати його джерела і поглибити розуміння сучасного стану розвитку екологічних інвестицій в Україні. Виконання останнього завдання також потребуватиме актуалізації аналізу динаміки та структури екологічних інвестицій.

Мета кваліфікованої роботи полягає у розвитку теоретико-методичних положень та розробка практичних рекомендацій щодо напрямів вдосконалення фінансового забезпечення реалізації екологічних програм та подальшого розвитку їх фінансування в Україні. Мета кваліфікованої роботи передбачає вирішення наступних дослідницьких завдань:

- з'ясувати сутність концепції державної політики в області екологічного розвитку за умов переходу до сталого розвитку;
- описати сферу екологічних фінансів та сутність екологічних програм;
- охарактеризувати нормативно-правове забезпечення механізму фінансування екологічних програм в Україні;
- розкрити механізм фінансування екологічних програм та основні джерела екологічних інвестицій на рівні країни та регіонів;
- провести оцінку стану та напрямків розвитку фінансування екологічних програм в Україні;
- проаналізувати стан та напрями розвитку фінансування екологічних програм в Запорізькому регіоні;
- визначити основні проблеми у сфері фінансового забезпечення розвитку екологічних програм в Україні;
- охарактеризувати закордонний досвід фінансового забезпечення розвитку екологічних програм;
- розробити шляхи вирішення проблематики фінансового забезпечення екологічних програм з захисту навколишнього природного середовища в Україні.

Об'єктом дослідження є процес розвитку фінансування державних цільових екологічних програм.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних і прикладних аспектів розвитку фінансування екологічних програм.

У процесі дослідження використано методи: економіко-статистичний (для дослідження динаміки фінансування екологічних програм в Україні та Запорізькій області зокрема), аналізу й синтезу (для оцінки фінансового забезпечення розвитку екологічних програм та напрямів його вдосконалення) та спостереження і групування (виявлення кількісного зв'язку між рівнем фінансування державних цільових екологічних програм та ступенем їх реалізації); абстрактно-логічний (для теоретичних узагальнень результатів і формування висновків та рекомендацій).

В роботі використана чинна законодавча база з нормативно-правового забезпечення механізму фінансування екологічних програм в Україні, а також праці українських авторів, які зробили найбільший внесок у розробку досліджуваної проблеми, зокрема Белінської Я. В., Вишницької О. І., Гацької Л. П., Ільницької-Гикавчук Г.Я., Доскіч В., Лизуна, С. О., Касперевича Л. В., Ковшуна Н. Е., Костюк У. З., Макар О.П., Петренка І. П., Петрової Т. В., Терехух А.А, Федченко К. А., Хвесика М. А., Хлобистова Є. В., Чаплигіна О. В., Цибуляк А.Г. та інших. В роботі зазначених авторів проводиться дослідження сутності екологічних інвестицій, надається їх класифікація, принципи та напрями реалізації, звертається увага на їх розвиток в Україні, як інструменту фінансування екологоорієнтованих заходів; досліджуються сучасні фінансові механізми управління охороною довкілля та природокористування, тенденції фінансування екологічних програм та заходів в Україні, приділяється увага джерелам фінансування екологічних інвестицій в Україні на сучасному етапі розвитку економіки, звертається увага на нові та нетрадиційні підходи до фінансування екологічних програм за умов дефіциту коштів державного та місцевих бюджетів в Україні, досліджується можливість та реальність використання іноземних інвестицій в реалізації екологічних проектів в контексті забезпечення екологізації національної економіки тощо.

Наукова новизна отриманих результатів визначається такими основними положеннями:

- подальший розвиток дослідження проблеми фінансування екологічних програм в Україні;
- поглиблено розуміння сучасного стану розвитку екологічних інвестицій в Україні;
- конкретизовані умови та заходи щодо забезпечення ефективного механізму використання екологічних інвестицій.

Практичне значення одержаних результатів досліджено на сучасному стані фінансування екологічних програм в Україні та визначено проблеми, що

перешкоджають розвитку механізму фінансування екологічних програм. Вивчення закордонного досвіду дозволили відокремити напрями вдосконалення фінансового забезпечення екологічних програм.

1 ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФІНАНСУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОГРАМ ЯК ЧАСТИНА ПОЛІТИКИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ

1.1 Концепція державної політики в області екологічного розвитку за умов переходу до сталого розвитку

Екологічні та природні фактори вплинули на шляхи подальшого розвитку людства. Зміни зовнішніх умов існування у зв'язку з кліматичними катаклізмами, скорочення кількості та вимирання окремих видів тварин і рослин, збільшення чисельності громад привели до природної необхідності (обумовленої критерієм виживання людини як біологічного виду) до зміни способу виробництва. Людина почала сама виробляти і відтворювати необхідні для свого існування продукти харчування і засоби виробництва. Однак, домінанта виробничої економіки, яка розвивалася різними темпами протягом історії людства, зумовила нові, якісно відмінні передумови екологічної кризи, що передусім пов'язані з:

- розвитком сільськогосподарського виробництва, яке не є екологічним, оскільки, наприклад, вирощування монокультур на великих площах і боротьба з «бур'янами» знищує різноманіття видів і скорочує площі природних екосистем;

- заміною природних рослинних і тваринних форм на штучно виведені;
- виникненням дедалі більшої кількості місць компактного проживання людей – міст;

- якісною зміною демографічної ситуації;

– початком використання неживих (абіотичних) екосистемних ресурсів і все більшим їх залученням в господарську діяльність (видобуток і переробка корисних копалин, використання водотоків для судноплавства, перекриття їх греблями тощо) і тому подібне [1; с. 28].

Перехід до виробляючої економіки не привів до закінчення споживчого етапу реалізації екологічних прав людини, а скоріше навпаки, посилив споживацьке ставлення до природи, перевівши його на новий рівень, коли вплив людини, як біологічного виду, на навколишнє середовище стало накопичуватися в ній в результаті того, що екосистеми різних рівнів вже стали не здатні компенсувати цей вплив. Всього за кілька тисячоліть людство кардинально змінило вигляд Землі. Причому, чим сильніше розвивалися наука і техніка, що є в сукупності «двигуном суспільного прогресу», тим швидше змінювався цей вигляд.

Перехід до сталого розвитку є визнаним на світовому рівні шляхом подолання негативних тенденцій, пов'язаних зі зміною якості соціоприродного середовища в результаті багатоаспектної діяльності постійно зростаючого за чисельністю глобального суспільства. При переході до сталого розвитку виникає новий тип громадських відносин, який має інтегральний характер, пов'язаний з необхідністю на різних рівнях (глобальному, регіональному, національному та локальному) підтримувати розвиток суспільства, при якому зростання якості життя кожної окремої людини і суспільства в цілому поєднувались би з біосферосумісною діяльністю в різних сферах суспільного життя [2; с. 16].

Сталий розвиток як доктринальна концепція вже досить давно володіє умами вчених. Однак повноцінний перехід до сталого розвитку буде можливий лише в разі правового закріплення на різних рівнях визначення, загального і приватного принципів, об'єктів регулювання, показників (критеріїв) сталого розвитку, а також формування міждержавних і державних управлінських структур, здатних ефективно здійснювати сукупність адміністративних, економічних та інформаційних методів управління,

орієнтованих на досягнення заданої якості рівня сталого розвитку. Фактично мова йде про побудову багаторівневої системи управління переходом до сталого розвитку, яка накладає певні обмеження на різні види людської діяльності у зв'язку з необхідністю збереження навколишнього середовища для теперішніх та майбутніх поколінь людини, який повинен відтворюватися в колишній якості і еволюціонувати не під впливом переважно штучних факторів, а, навпаки, традиційному впливі природних факторів навколишнього середовища. З цієї точки зору велика також роль в переході до сталого розвитку бізнесу і громадських об'єднань (організацій), які приймають і здійснюють добровільні ініціативи по переходу до сталого розвитку.

При переході до сталого розвитку необхідно дотриматись довгострокового задоволення потреб людини, які гарантують нормовану якість життя, при збереженні стану навколишнього середовища в стані, що не формує негативних еволюційних факторів. Причому дослідження в галузі сталого розвитку охоплюють, як правило, глобальний об'єкт – світову соціально-економічну систему, яка інтегрується в соціоприродну систему [3; с. 144].

Сучасна економічна наука логічно підійшла до того, щоб враховувати роль матеріальних і нематеріальних природних ресурсів природних ресурсів в економічному розвитку, причому посилення цього обліку відбувалося еволюційно, вилившись в створення активно розвиваючої підгалузі економічної науки – екологічної економіки. Тобто можна говорити про яскраво виражений тренд екологізації економічної науки.

Екологічна економіка вивчає взаємозв'язки між екосистемами та економічними системами в найширшому їхньому уявленні. Екологічна економіка є свого роду синтезом традиційної неокласичної і ресурсної економічної теорії в поєднанні з оцінкою впливу на навколишнє середовище (далі – ОВНС), з одного боку, і економікою природокористування з ОВНС та традиційної екологією, з іншого. Люди-споживачі розглядаються в якості

одного з важливих компонентів цілісності економіко-екологічної системи, а не як домінуюча і центральна сила. Споживання піддається не тільки грошовим бюджетним обмеженням, як в неокласичній і неокейнсіанській економічній теорії, але також і природним обмеженням і дії фізичних законів. У центрі екологічної економіки знаходиться збалансоване управління економіко-екологічної системою, а тимчасові рамки розглядаються зазвичай ширше, ніж в традиційній економіці. Мета екологічної економіки полягає в пошуку найкращих шляхів проживання на планеті «економного суспільства», заснованого на визначенні ощадливості через економічну ефективність і досягнення екологічно прийняттого економічного розвитку. В таблиці 1.1 представлена систематизація основних етапів еволюції екологічної політики.

Таблиця 1.1 – Еволюція екологічної економіки [4; 5]

Етап еволюції	Загальна характеристика етапу
Економіка природо-користування. Економіка навколишнього середовища.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Заснована і приймає в основному неокласичний підхід. 2. Пріоритет економічних інтересів над соціальними та екологічними (неусвідомленими). 3. Екстернальний (що не враховується на мікро- і макрорівнях рівні) вплив на навколишнє середовище. 4. Несправедлива оцінка природних ресурсів і позаекономічних благ. 5. Невиключність і неконкурентність основних благ, обумовлених станом довкілля. 6. Цінність благ, обумовлених станом довкілля визначається, виходячи з їх переваг. 7. Об'єктивне заниження ціни загальнопоширених природних благ (повітря, вода і ін.) або відсутність такої.
Економіка Землі	<ol style="list-style-type: none"> 1. Аналіз екологічних інтересів в глобальному аспекті. 2. Відмова від антропоцентричного підходу до вирішення економічних проблем. 3. Розгляд економічних процесів в закритій системі, межа якої визначається межами геосфери (з урахуванням зовнішніх енергетичних взаємодій). 4. Використання в економічному аналізі негативних показників пропускної здатності економіки, виражених через валовий національний продукт. 5. Орієнтація на збереження і зростання природного капіталу.
Екологічна економіка	<ol style="list-style-type: none"> 1. Аналіз екологічних акторів на мікро- і макрорівнях. 2. Інтерналізація впливу на навколишнє середовище за рахунок створення систем екологічного обліку, екологічної оцінки, екологічного менеджменту тощо. 3. Повна відмова від антропоцентричного підходу до вирішення економічних проблем, облік «інтересів» навколишнього природного

	<p>середовища (формалізуються через екосистемні «інтереси») і її окремі компоненти.</p> <p>4. Нормування вилучення природних ресурсів і впливу на навколишнє середовище шляхом дослідження: пропускної (переробної) здатності еколого-економічних систем; ємності екосистем; ентропії.</p> <p>5. Інституціоналізація методів та інструментів екологічного управління, що використовують ринкові механізми.</p> <p>6. Обґрунтування зростаючої ролі держави в економічному регулюванні впливу на навколишнє середовище і раціонального використання природних ресурсів.</p>
--	--

Стосовно другого етапу еволюції екологічної економіки американський економіст і соціолог Кеннет Боулдінг в статті «Економіка майбутнього космічного корабля Землі» визначав необхідність зміни економічної парадигми розвитку в зв'язку з необхідністю врахування екологічних факторів [6; с. 13-28]. В економіці Землі («космічного корабля Земля» за К. Боулдінгом) ставиться новий акцент на зниження пропускної здатності відкритої економіки, в той час як капіталістична система господарства використовує збільшення пропускної здатності економіки як критерій її зростання, тобто економіка зростає у зв'язку з ростом споживання товарів і послуг. При цьому зростання споживання раніше не зв'язувалось рівняннями матеріального і/або енергетичного балансу з виробництвом відходів, фізичними, механічними, хімічними і біологічними впливами на навколишнє середовище, які об'єктивно знижують вартість природного капіталу. В основі екологічної економіки лежать три концепції (рис. 1.1).

Рисунок 1.1 – Концепції екологічної економіки [7; с. 188]

В екологічній економіці одним із критеріїв якості економічної підсистеми, що залежить від стану соціо-природної системи, є пропускна здатність, яка повинна бути обмежена (нормована), виходячи не з потреб людини, а виходячи з пропускної здатності екосистем різного рівня.

У понятті сталого розвитку, визначеного як розвиток суспільства, при якому весь набір впливів на навколишнє середовище залишається в межах господарської ємності біосфери, так що не руйнується природна основа для відтворення життя людини в колишній якості, можна знайти прямі аналогії з поняттям екологічної безпеки. Більш того, етапи переходу до сталого розвитку мають певний взаємозв'язок з рішенням тріади безпеки. Цілі, критерії та зміст напрямків переходу до сталого розвитку демонструють необхідність використання методологічного апарату, розробленого в рамках вивчення безпеки в екологічній сфері, для вирішення проблем сталого розвитку. Так, наприклад, базовими загальними критеріями безпеки в екологічній сфері могли б стати модернізовані критерії сталого розвитку:

- ніяка господарська діяльність не може бути виправдана, якщо декларована від неї вигода не перевищує екологічного збитку, викликаного цією діяльністю, та представленого в фізичних показниках впливу;

- збиток навколишньому середовищу від різних видів господарської діяльності повинен бути на такому низькому рівні, який тільки може бути розумно досягнутий з урахуванням економічних і соціальних факторів [8; с. 9].

Перетин напрямків забезпечення безпеки з напрямками переходу до сталого розвитку є очевидним, адже однією з цілей сталого екологічнобезпечного розвитку є введення господарської діяльності в межі ємності екосистем на основі масового впровадження енерго- та ресурсозберігаючих технологій, цілеспрямованих змін структури економіки, структури особистого й суспільного споживання.

Стратегічною метою держави в галузі екології є збереження природних систем, підтримання їх цілісності і життєзабезпечуючих функцій для сталого розвитку суспільства, підвищення якості життя, поліпшення здоров'я населення і демографічної ситуації, забезпечення екологічної безпеки країни.

В концепції державної політики в області екологічного розвитку велике значення для екологічної економіки держави має еколого-економічна оцінка, яка має декілька основних підходів до визначення. Наприклад, один з них пов'язує екологічну оцінку з наслідками господарської діяльності. В даному випадку під екологічною оцінкою розуміється процес систематичного аналізу і оцінки екологічних наслідків запланованій діяльності, консультацій із зацікавленими сторонами, а також облік результатів цього аналізу і консультацій в плануванні, проектуванні, затвердженні та здійсненні даної діяльності. Саме такий зміст закладено в систему екологічної оцінки (Environmental Impact Assessment), яка вперше була введена в дію федеральним законом США про Національну політику в галузі навколишнього середовища (NEPA). В даний час ця оцінка іменується «оцінка впливу на навколишнє середовище» (ОВНС), причому її проведення є обов'язковим для значної групи об'єктів, що впливають на навколишнє середовище в багатьох країнах [9; с. 12].

У 80-х роках минулого століття набула поширення методологія стратегічної екологічної оцінки (Strategic Environmental Assessment – SEA), що використовується для прийняття стратегічних рішень, наприклад планів і програм територіального, галузевого та кластерного розвитку, різних стратегій, рамкових нормативних правових актів та ін. [10; с. 313].

З точки зору традиційного економічного підходу не завжди можливо визначити справедливу вартість (цінність) природних ресурсів і екологічних благ, коли висока ступінь забезпеченості ними, оскільки в даному випадку вартість визначається їхнім дефіцитом. Наприклад, зростання вартості вуглеводневої сировини визначається не його «чистою екологічною цінністю», а дефіцитом на ринку, оскільки це сировина використовується в

багатьох галузях промисловості і є поширеним продуктом загального споживання [11; с. 382]. Намагання ж визначити економічну вартість екосистемних ресурсів або навколишнього середовища в цілому слід здійснювати виходячи з аналізу екологічних переваг окремих соціальних груп або соціуму в цілому.

У зв'язку з різною якістю впливу на навколишнє середовище, яке є багатофакторним по суті і має значну кількість невизначеності щодо його наслідків, необхідно застосовувати цілу групу економічних методів оцінки впливу на навколишнє середовище і його наслідків, причому при виборі методу, як правило, керуються такими критеріями:

- 1) визначення типу екологічної проблеми, що підлягає аналізу;
- 2) вибір найбільш ефективного методу (критерії ефективності визначаються в кожному конкретному випадку);
- 3) оцінка доступності інформації про екологічну проблему і її уявлення (наприклад, дуже часто ця інформація може надаватися у вигляді набору невизначеностей або параметрах екологічного ризику) і ін. [12; с. 189].

Однією з ключових категорій як в екологічній економіці, так і в управлінні охороною навколишнього середовища, екологічною безпекою та раціональним природокористуванням є екологічний збиток. Саме визначення його значення, як правило, є кінцевим результатом будь-якого методу екологічної оцінки, в т.ч. здійснюваної за певною нормативними правовими актами різного рівня процедури. Проблема оцінки збитку – фундаментальна проблема управління охороною навколишнього середовища на основі права.

Для української практики слід ідентифікувати такі проблеми, які пов'язані зі справедливою оцінкою екологічного збитку, розміри якого могли б створити фінансову базу для повноцінних компенсаційних і відновлювальних заходів, що проводяться з метою відновлення навколишнього середовища і окремих її компонентів, що раніше зазнали негативного впливу на навколишнє середовище:

1) Застосування нормативних методів оцінки, які не враховують реальну вартість впливу і не заснованих на методах оцінки споживчої і неспоживчою вартостей.

2) Відсутність оцінок збитку, нанесеного здоров'ю громадян і майну, затверджених за відповідною юридичною процедурою.

3) Відсутність ряду методик оцінки шкоди/збитків або використання застарілих методик.

4) Відсутність єдиного методичного підходу до вартісної оцінки шкоди (збитків) навколишньому середовищу і використання методик, розроблених в іншій правовій і економічній системі.

5) Відсутність однаковості в законах щодо понять шкоди і шкоди навколишньому середовищу, а також їх утримання.

6) Проблеми організаційних структур [13].

Слід зазначити, що при розробці методик оцінки збитку необхідно враховувати вимоги як екологічного, так і цивільного законодавства. Безумовно, заявлена спеціально уповноваженими органами державної влади позиція щодо зближення процесу і методик оцінки екологічного збитку з такими в провідних західних державах дозволить підійти значно ближче до справедливої оцінки збитку і в більш повній мірі оцінити його вплив на соціально-економічний розвиток держави.

Визначимо особливості зарубіжного підходу до оцінки та відшкодування екологічного збитку.

По-перше, структура шкоди включає в себе: втрату життя або здоров'я, включаючи упущену вигоду; втрату або пошкодження майна, включаючи упущену вигоду; збиток, нанесений природним ресурсам і природному середовищу, включаючи екосистемні зв'язки; вартість превентивних заходів і будь-які втрати і збитки, завдані превентивними заходами; витрати на відновлення, заміщення порушених природних ресурсів (первинна реабілітація, відновна вартість); компенсація послуг природних ресурсів за період до їх відновлення в початковий стан; витрати на оцінку збитку.

По-друге, в більшості розвинених країн існує стандартизована процедура оцінки збитку, що виключає суперечки з приводу його розміру і має на увазі індекс інфляції оцінок у зв'язку зі зміною ринкової вартості природних ресурсів і екологічних благ.

По-третє, чітко визначено спектр «споживачів» методик.

Перехід до справедливої оцінки екологічного збитку і облік її впливу на зміну вартості національного природного і соціального капіталів може стати одним з істотних елементів доказового базису необхідності подальшої екологізації господарської діяльності як найважливішого умовою забезпечення переходу до сталого розвитку [14; с. 176].

В силу того, що в основі будь-якого поступального розвитку, що оцінюється в економічних параметрах, першоосновою є: ресурсна база (трудові і природні ресурси), а також штучно створені засоби виробництва, економічний механізм природокористування має бути орієнтований на:

- створення екологічно безпечних умов, що визначають якість життя людей і суттєво впливають на відтворення трудових ресурсів;
- збереження необхідної якості природних ресурсів, в тому числі безпосередньо залучених в економічні процеси;
- зниження впливу на навколишнє середовище штучно створених засобів виробництва;
- стимулювання екологізації господарської діяльності окремих її суб'єктів.

При цьому слід розрізняти загальні теоретичні підходи, що розглядаються в макроекономіці і конкретні підходи, які здійснюються в окремих державах, які формують власні економічні механізми [15; с. 78].

Залежно від особливостей соціально-економічного розвитку будь-якої держави має в силу різних обставин ті чи інші недоліки в державній політиці в сфері управління природокористуванням і охороною навколишнього середовища (екологічної політики). Недоліки в екологічній політиці характерні для будь-якої держави на тому чи іншому етапі розвитку

економіки, що залежить від успішного функціонування ринків сировини, товарів і послуг. Спостерігається нераціональне і неефективне використання природних ресурсів і навколишнього середовища ув'язується в цьому випадку з неправильним функціонуванням ринків, їх дефектами або повною відсутністю. Ціни, що складаються на таких ринках, не відображають справжні соціально-екологічні витрати і вигоди від використання ресурсів. Низькі ціни на природні ресурси (наприклад, на воду, енергетичні ресурси та ін.) не змушують їх споживачів економити ресурси і здійснювати заходи з їхньої охорони, створюють враження про надлишкову кількість ресурсів. Такі ціни вводять в оману уявлення про недостатність ресурсів і не забезпечують достатніх стимулів для управління, ефективного використання та зберігання природних ресурсів [16; с. 52].

Екологічна політика будь-якої держави повинна бути спрямована на усунення недоліків (збоїв) ринку. Для цього потрібні активні дії – політика державного втручання, наприклад, в процес природного (ринкового) ціноутворення. При цьому процес втручання не повинен перешкоджати подальшому поступальному економічному розвитку [17; с. 61].

Таким чином, в економіці природокористування і охорони навколишнього середовища держава повинна створити такий економічний механізм, який, з одного боку, стимулював розвиток ринків, в т.ч. безпосередньо пов'язаних з експлуатацією природних ресурсів, а з іншого боку, забезпечував би необхідні заходи з підтримки якості природних ресурсів, достатнього для поліпшення якості життя людей. На жаль, поки такого балансу домогтися не вдається. Це демонструють екологічно несправедливі або субсидовані ціни на воду і електроенергію, бюрократичні перешкоди у встановленні прав на землю, половинчаста земельна реформа, що породжує незабезпеченість володіння землею, низька плата за лісозаготівлі і природні ресурси і т.д.

Перехід до сталого розвитку передбачає, що ефективність будь-якої екологічно значущої господарської діяльності не повинна визначатися тільки

фінансовими і економічними показниками. Якщо в діяльності широко використовуються природні ресурси або функції навколишнього середовища як акцептора викидів, скидів і відходів, вона може бути вигідною з точки зору традиційних показників, але нестійкою з точки зору зміни стану навколишнього середовища.

Екологічні обмеження на господарську діяльність повинні в першу чергу підтримувати збереження критичного природного капіталу, деякі види якого є життєво необхідними, незамінними і не мають ціни. Інші види некритичного природного капіталу слід по можливості оцінити з використанням прогресивних методів, що вживаються в загальносвітовій практиці. Якщо та чи інша діяльність призводить до зменшення природного капіталу (в результаті споживання ресурсів при виробництві або їх знищення внаслідок забруднення або інших зовнішніх ефектів), ці «витрати» необхідно виміряти і віднести на рахунок відповідного виду діяльності, в тому числі і в показниках заподіяної екологічного збитку. У зв'язку з закріпленням принципу сталого розвитку в екологічному законодавстві, його подальший розвиток буде проявлятися, в т.ч. і в базових умовах – умовах стійкості.

1.2 Сфера екологічних фінансів та сутність екологічних програм

Реалії сучасного світового фінансово-економічного розвитку свідчать про зростання інтересу науковців, політиків та практиків до проблем взаємодії довкілля, соціуму й економіки в пошуках нових можливостей забезпечення збалансованого економічного росту в межах допустимих можливостей природного середовища. Перехід до такого типу економічного росту в ринкових умовах потребує вирішення питань про можливості його фінансового забезпечення.

Одним з важливих елементів механізму реалізації державної екологічної політики є система фінансування. Від того, наскільки вона надійна і

ефективна, багато в чому залежить стан навколишнього середовища в країні та її регіонах. При цьому наявність різних фінансових інструментів в галузі екологічного регулювання є не тільки необхідною умовою акумулювання і компенсації витрат на охорону навколишнього середовища, але і важливим важелем забезпечення стимулювання природоохоронної діяльності [18; с. 181].

Фінансовий механізм охорони навколишнього середовища являє собою комплекс різних фінансово-економічних важелів, націлених на стимулювання проведення природоохоронних заходів. До таких важелів можна віднести:

- екологічну податкову політику;
- систему платежів за користування природними ресурсами і забруднення навколишнього середовища;
- екологічне страхування;
- вдосконалення ціноутворення на продукцію природо експлуатуючих і природо господарських галузей, особливо на екологічно чисту продукцію і технології і т.д.

Метою фінансового механізму охорони навколишнього середовища є поліпшення екологічної обстановки в країні з мінімальними витратами матеріальних, фінансових і трудових ресурсів шляхом забезпечення максимально сприятливих економічних умов для природоохоронної діяльності підприємств і галузей. Очевидно, що фінансовий механізм природокористування в будь-якій країні відображає проведену державою екологічну політику [19; с. 1112].

Водночас у науковій літературі продовжують широко обговорюватись питання формування адекватного світовим економічним тенденціям фінансового механізму забезпечення екологічно-економічного розвитку. Залишаються відкритими і питання співвідношення вигод і загроз «зеленого» фінансування, а також ефективності його застосування в країнах, що розвиваються [20; с. 12].

Необхідно розробити такі фінансово-економічні механізми, використання яких сприяло б екологічному розвитку суспільства, соціальній справедливості та не знижувало економічну ефективність. Ці питання складні та гостро дискусійні, оскільки стосуються суперечливих інтересів різних груп стейкхолдерів, але здатні об'єднати людство на засадах турботи про майбутні покоління, виходячи з визнання проблем обмеженості та дефіцитності природних благ [21; с. 351]. Вирішення цих питань пролягає крізь розробку концепції екологізації фінансової системи.

Незважаючи на велику увагу до екологічних фінансів у науковому дискурсі, досі не сформувалось загальноприйнятого визначення того, що розуміється під екологічними, або «зеленими», фінансами. В таблиці 1.2 представлено деякі визначення екологічних фінансів.

Таблиця 1.2 – Визначення дефініції «екологічні фінанси»

Автор, джерело	Визначення
Організація економічного співробітництва та розвитку [22]	Кошти, що спрямовуються на досягнення економічного росту за одночасного скорочення викидів забруднюючих речовин і парникових газів, мінімізації відходів і підвищення ефективності використання природних ресурсі
Народний банк Китаю [22]	Складова політичних та інституційних механізмів для залучення приватних капіталовкладень в «зелені» галузі промисловості, такі як охорона навколишнього середовища, енергозбереження та екологічно чиста енергія за рахунок фінансових послуг, включаючи кредитування, фонди прямих інвестицій, облігації, акції та страхування
Pricewaterhouse Coopers Consultants (PWC, Міжнародна мережа компаній, що пропонують послуги в області консалтингу та аудиту) [23]	Фінансові продукти і послуги з урахуванням екологічних факторів, зокрема під час прийняття рішень про кредитування, пост-моніторинг та управління ризиками, які можуть бути використані для сприяння екологічно відповідальним інвестиціям і стимулювання низьковуглецевих технологій, проектів, галузей і підприємств
Гацька Л.П. [24]	Сукупність фінансових продуктів і послуг (таких як кредити, кредитні карти, страховки або зелені облігації), розробка, виробництво і використання яких спрямовано на зниження екологічних і кліматичних ризиків розвитку
Архіпова В.О. [25]	Фінансові механізми стимулювання (субсидування) відновлюваної енергетики; фінансові інститути, що спеціалізуються на екологічних

	інвестиціях, забезпечують фінансування або хеджування таких інвестицій.
Авторське визначення	Публічні фінанси, джерелом яких є екологічний податок за фактичні обсяги викидів, скидів, відходів та штрафи за порушення екологічного законодавства, що використовуються на фінансування проектів і програм у сфері збалансованого природокористування, випуску екологічних товарів і послуг, розвитку низьковуглецевих технологій і зниження викидів парникових газів й передбачають як державне, так і приватне фінансування, а також ефективне управління екологічними ризиками у всій фінансовій системі

Як видно з наведених формулювань, дефініція «екологічні фінанси» описує широкий спектр фінансових засобів та інструментів для екологічно орієнтованих технологій, проектів, галузей чи підприємств, включаючи в себе «екологічно відповідальні інвестиції» та «зміну інвестиційного клімату». Загалом за останні десятиліття в національному законодавстві розвинених країн значно розширилися різні варіанти розвитку «зеленого» фінансування, що взаємодоповнюють фінансовий сектор. До них належать, зокрема, вимоги щодо кредитування та інвестування, посилення уваги до екологічного розкриття інформації й управління, а також фінансові продукти, такі як екологічні кредити, екологічні облігації, інвестиційні трасти «зеленої» інфраструктури [26; с. 197]. Найбільш поширеними є екологічні кредити та екологічні облігації, причому прямі банківські кредити концентрують в собі до 2/3 боргового і до 1/2 всього екологічного фінансування [27; с. 8].

Другий значимий інструмент екологічного фінансування – це екологічні облігації («green bond»). До них відносять облігації, які задовольняють чотири основні вимоги: залучений капітал має бути спрямований на реалізацію екологічних проектів; інвестиції обов'язково проходять оцінку щодо відповідності екопринципам; залучені емітентом кошти мають виключно цільовий характер; інформація щодо їх витрачання є прозорою, а залишок коштів від випуску облігацій щорічно оприлюднюється [28]. Екологічні облігації розглядають як один з найперспективніших інструментів боргового фінансування розвитку низьковуглецевих технологій, включаючи відновлювані джерела енергії, а також проектів зі зниження кліматичних

ризиків в економіці (особливо пов'язаних з водними ресурсами), враховуючи, з одного боку, потенціал світового ринку боргів (приблизно 100 трлн дол. в 2019 р.), а з іншого – масштаби світової потреби в таких інвестиціях (тільки на інфраструктурні екопроекти щорічно необхідний 1 трлн. дол.) [29].

Пріоритети у реформуванні системи фінансування природоохоронних заходів полягають у створенні фінансового середовища, здатного своєчасно, адекватно реагувати на різноманітні внутрішньодержавні та міжнародні економічні, політичні, соціальні та інші зміни на всю економічну систему з метою забезпечення національних пріоритетів, що включають економічний і соціальний розвиток, створення галузевої інфраструктури, ринкову кон'юнктуру, процеси ціноутворення, інвестиційні аспекти.

Одним з ключових аспектів економічної політики в області природокористування є питання планування, фінансування та відшкодування витрат забруднення навколишнього середовища. Важливий момент, який слід тут зазначити, полягає в тому, що фінансування природоохоронної політики по суті справи є капіталовкладенням в майбутнє. Витрати, як правило, більш ніж компенсуються тими вигодами, які вдається отримати завдяки скороченню збитків і збереженню ресурсів. Наприклад, було підраховано, що чиста вигода від заходів по боротьбі із забрудненням повітря і води в Сполучених Штатах складає близько 26 млрд. дол. на рік.

Україна зазнає великих труднощів у питаннях формування системи фінансового забезпечення охорони навколишнього середовища. Це викликано цілим рядом причин. Перш за все, впливає реформування механізму природокористування у зв'язку з переходом економіки до ринкових відносин. З одного боку, економічний спад, падіння виробництва призвели до ускладнень в питаннях формування Державного бюджету, а з іншого боку, усунення кризової економічної ситуації вимагає дуже великих коштів. Позначається залишковий принцип розподілу ресурсів на охорону навколишнього середовища.

В Україні екологічні фінанси формуються відповідно до Розділу VII Податкового кодексу України [30] та за рахунок сплати екологічного податку за фактичні обсяги викидів, скидів, відходів у відповідно до ставки за кожною речовиною, а також за рахунок штрафів та позовів за порушення екологічного законодавства й нанесення шкоди середовищу на підставі такс та методик. В основному екологічні фінанси формуються за рахунок платежів до бюджету за здійснення викидів в атмосферу, за скиди у водні об'єкти, за розміщення відходів й за утворення та тимчасове зберігання радіоактивних відходів. За рахунок цих джерел надходжень до доходної частини бюджету (державний та місцевий) формують видатки з бюджету на фінансування певних екологічних програм.

Екологічна програма є комплексом взаємоузгоджених територіальних природоохоронних заходів, спрямованих на поліпшення співіснування природних екологічних систем і суспільства. Такою програмою визначається єдина політика в галузі охорони навколишнього середовища та раціонального природокористування.

Екологічна програма повинна містити систему цілей і завдань екологічного управління для різних рівнів управління. Для кожної мети необхідно визначити критерій її досягнення, який представляв би собою екологічне завдання для відповідних рівнів управління. Цілями екологічного управління можуть, зокрема, бути:

- 1) скорочення кількості відходів і економія ресурсів;
- 2) зниження або виключення викидів (скидів) забруднювачів у навколишнє середовище;
- 3) проектування виробів з мінімальним впливом на навколишнє середовище при виробництві, використанні та утилізації;
- 4) управління рівнем впливу на навколишнє середовище вихідної сировини;
- 5) сприяння зростанню екологічної свідомості працівників підприємства і громадськості [31; с. 30].

Рисунок 1.2 – Основні критерії та показники оцінки екологічних програм на рівні держави, складено за [33]

Представлені на рис. 1.2 показники (та подібні ним) значно більш конструктивні і допомагають краще зрозуміти процес реалізації екологічних програм у тому числі і широкій громадськості. Однак, якщо звіти, в яких використовуються ці показники, не будуть розкриватися зацікавленим сторонам і широкій громадськості, їх ефект залишиться низьким. Буде важливо пов'язати ці показники з витраченими коштами, з тим щоб продемонструвати співвідношення ціни і якості, отримане завдяки цим коштам. Реалізація екологічних програм має передбачати три основні критерії:

- 1) соціальний та економічний ефект;
- 2) якість послуг;
- 3) ефективність (результативність).

На досягнення ефективності екологічних програм впливає достатність та своєчасність їх фінансування. Доступ до фінансування серйозно впливає на ступінь виконання державних програм з контролю в сфері охорони навколишнього середовища. Незалежно від рівня економічного розвитку країни, уряди всіх країн відчувають дедалі більший тиск, пов'язаний з необхідністю покращувати результати діяльності, використовуючи менший обсяг ресурсів. Іноді фінансування, що виділяється компетентним органам, може бути збільшено, але для його збільшення потрібні переконливе обґрунтування і як громадська, так і політична підтримка.

Ресурсомісткість екологічного регулювання (включає в себе експертизу діяльності, що завдає шкоди навколишньому середовищу, і видачу дозволів)

та правозастосування (включає в себе заохочення і моніторинг дотримання вимог, адміністративне правозастосування та участь в цивільному і кримінальному судовому правозастосуванні) і, отже, потреби у фінансуванні компетентних органів визначаються цілою низкою чинників, найважливішими з яких є наступні:

- обов'язки, що виходять з національного і міжнародного природоохоронного законодавства, і пріоритети, визначені політичними керівниками;

- розмір і структура регульованої спільноти, в тому числі потенційний вплив різних об'єктів, складність процесів, досвід дотримання підприємствами природоохоронного законодавства в минулому, географічний розподіл об'єктів і екологічні проблеми минулих періодів;

- складність процедур і обов'язків і, таким чином, ресурси, необхідні для їх виконання;

- зобов'язання щодо співпраці з іншими регулюючими органами і витрата часу на координацію і спільні дії;

- рівень і наявний набір знань і навичок персоналу;

- наявні методи та інструменти управління для виконання адміністративних завдань [34; с. 9].

Урахування всіх цих факторів досить ускладнює непросту справу оцінки потреб в фінансуванні. У більшості випадків органи змушені знаходити баланс між вимогами, що пред'являються до них, і ресурсами, які можуть бути виділені на виконання цієї роботи. Визначення пріоритетів і отримання схвалення політичних керівників – один з основних способів усунення конфлікту між цими вимогами. Часто необхідно знаходити компроміс між бажаним рівнем діяльності і тим, що можна здійснити.

Бюджетне планування включає в себе ряд важливих елементів, зокрема:

- 1) прогнозування подальших потреб у ресурсах;

- 2) облік нових методів роботи (наприклад, для підвищення ефективності) і їх впливу на бюджет;

3) визначення непередбачених обставин, які приведуть до несподіваних витрат;

4) облік конкретних бюджетних обмежень (наприклад, обмежень, пов'язаних з джерелами фінансування).

В рамках цього процесу розглядаються як операційні потреби, так і капіталовкладення. Операційні витрати на екологічний контроль, як правило, складаються з наступних:

- витрати на персонал, в тому числі заробітну плату, соціальні виплати, страхування, а також витрати на підготовку персоналу;
- офісні матеріали і витрати на зв'язок і публікації;
- лабораторні матеріали та реактиви та матеріали для відбору проб на місцях;
- обслуговування транспортних засобів/транспортного парку, комп'ютерного, лабораторного обладнання;
- кошти, необхідні для передачі виконання певних завдань по субпідряду [35; с. 109].

Результативність залежить не тільки від обсягу наявних коштів. Перед керівниками стоїть непросте завдання організувати роботу таким чином, щоб при наявному обсязі коштів екологічна програма виконувалася як можна ефективніше і дієвіше. Щоб продемонструвати, що бюджет екологічної програми витрачається розсудливо, можна приймати різні заходи. Нижче наводяться деякі приклади:

- встановлення цільових показників для вимірювання фінансових результатів діяльності в рамках екологічної програми;
- надання окремим керівникам повноважень і обов'язків по виконанню конкретних бюджетних функцій щодо діяльності в рамках екологічної програми;
- використання сучасних комп'ютерних систем фінансового обліку, програмних засобів обліку фонду заробітної плати і основних фондів для

зміцнення внутрішнього фінансового контролю в рамках реалізації екологічної програми;

- прийняття детальних процедур залучення консультантів;
- регулярний аналіз правлінням періодичної і річної фінансової інформації і звітів, що відображають показники фінансової діяльності по виконанню бюджету в рамках екологічної програми [36; с. 19].

Зовнішній аудит є найважливішим елементом не тільки підвищення довіри до управління бюджетом екологічних програм, а й підвищення довіри підприємств і державних зацікавлених сторін. Основна функція зовнішнього аудиту полягає в тому, щоб забезпечити довіру до управління бюджетними коштами з боку зовнішніх по відношенню до органів, що реалізують екологічні програми (природоохоронні відомства, уряду в цілому, промисловості, громадськості тощо). Це важливо, щоб забезпечити затвердження бюджетів в майбутньому, оскільки дозволяє організації отримати репутацію відповідального установи.

Отже, екологічні фінанси в економіці є публічними фінансами, що формують за рахунок надходжень до бюджетів на державного та місцевого рівні, за рахунок яких реалізуються екологічні програми. Ефективність реалізації екологічних програм забезпечується достатністю та своєчасністю фінансування, а також внутрішнім контролем їх реалізації з використанням певних критеріїв та показників, що вносить певний вклад в економічний розвиток країни.

1.3 Нормативно-правове забезпечення механізму фінансування екологічних програм в Україні

Система соціально-політичних норм, що визначає різні аспекти діяльності окремих соціальних груп, інститутів і суспільства в цілому створюється органами держави (правові норми) і громадськими інститутами

(корпоративні норми), соціальними групами (норми поведінки, моралі), причому вся система норм складається і потім трансформується / модернізується поступово, під впливом політичних, економічних і соціальних інститутів суспільства. Усвідомлення суспільством проблем переходу до сталого розвитку привело до появи нового інституту впливу, тісно пов'язаного з якістю сформованих соціоприродних систем різного рівня [37; с. 10].

Найважливішою особливістю забезпечення екологічної політики країни та механізму фінансування екологічних програм в Україні є метод правового регулювання, що відповідає специфіці екологічних громадських відносин за комплексним методом, так званим методом екологізації, який включає в себе наступні елементи:

- закріплення в чинному законодавстві як окремих компонентів, так і загального стану екосистеми країни, що становлять підвищену екологічну та економічно значущими, а використання яких або вплив на які потребує правове регулювання та забезпечення;

- закріплення в чинному законодавстві структури і функцій органів державного управління екологічно значимою діяльністю різних за юридичним статусом суб'єктів, що її здійснюють;

- закріплення в чинному законодавстві виняткового кола природокористувачів, а також правових підстав здійснення ними екологічно значимої господарської діяльності;

- чітка регламентація правил раціонального природокористування і охорони навколишнього середовища (екологічних правил);

- встановлення юридичної відповідальності за порушення зазначених правил [38; с. 31].

Мета системи формування та фінансування державних програм полягає у підвищенні результативності реалізації державних програм і консолідація фінансових ресурсів для досягнення стратегічних цілей і пріоритетів екологічного розвитку поряд з соціально-економічним розвитком країни на

середньострокову перспективу, використання програмно-цільового підходу у бюджетному процесі.

Порядок формування, фінансування, виконання та оцінки ефективності реалізації державних екологічних програм, а також обсяги їх фінансування встановлюються в рамках бюджетного процесу і пов'язуються з результатами виконання державних програм. При фінансуванні їх заходів за рахунок місцевих бюджетів забезпечується участь представників місцевих Рад депутатів. Відбір виконавців заходів здійснюється замовниками (розпорядниками бюджетних коштів) на конкурсній основі.

Історичний досвід свідчить, що програма є засобом вирішення актуальних проблем розвитку соціально-економічних систем (на рівні країни, регіональних, галузевих і ін.). Очевидно, що об'єктом впливів, що програмуються, виступають зв'язки і відносини, що виникають з приводу виробництва, розподілу і використання національного продукту. Відповідно, можна виділити три основні функції екологічних програм розвитку:

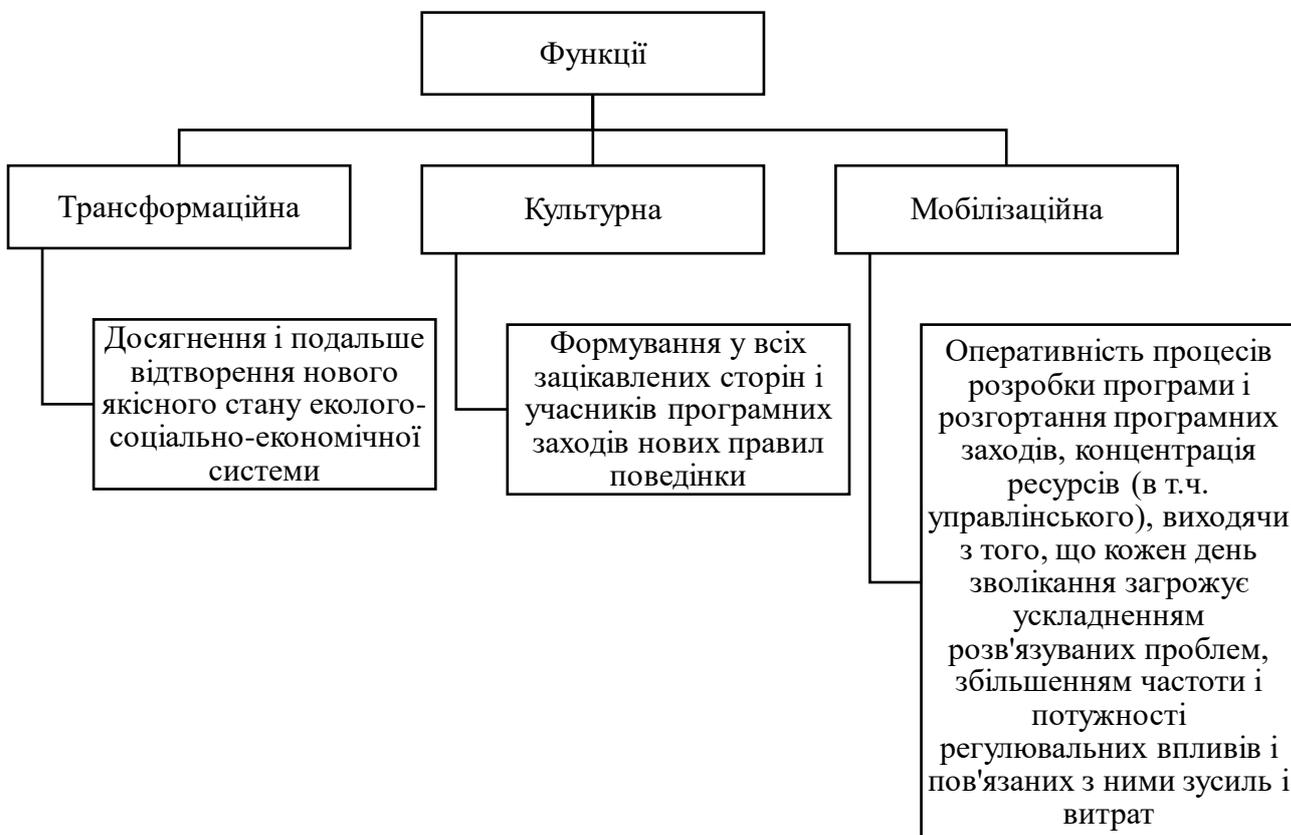

Рисунок 1.3 – Основні функції програм в системі законодавчого забезпечення фінансування екологічних програм, складено за [39; 40; 41]

Ще однією особливістю екологічних програм розвитку є їх конвенціональний характер, що полягає в тому, що вони є рушійною силою і одночасно результатом узгодження інтересів всіх учасників процесу соціально-економічних перетворень.

Значний вплив на якість розробки та реалізації програми розвитку надають високий ступінь деталізації елементів організаційно-економічного механізму її управління (програмних принципів, характеру заходів, механізмів їх реалізації, прав і обов'язків учасників), а також гнучкість управління, що дозволяє оперативно вносити необхідні корективи в процеси прийняття рішень, що стосуються обсягів фінансування, розподілу ресурсів, термінів реалізації. Оскільки розвиток являє собою перехід до нового якісного стану, то дуже важливим є теза про те, що екологічні програми розвитку являють собою одиничний (неповторюючий) акт творчого державницького підходу [42; с. 123].

Усвідомлення складності ситуації в екологічній сфері в Україні супроводжується активізацією діяльності держави в екологічній сфері. Зокрема, в структурі державного управління створені спеціальні природоохоронні органи та сформована нормативно-правова база.

Нормативно-правове забезпечення механізму фінансування екологічних програм в Україні складається з переліку основних нормативно-правових актів у сфері бюджетного та екологічного законодавства. Серед основних виділено наступні, які представлено в Додатку А. Наведений перелік не є вичерпаний, а тільки представляє основні законодавчі акти, що регулюють питання фінансування екологічних програм. Також перелік змінюється з розвитком системи екологічного законодавства.

Черговий етап переходу на програмно-цільове бюджетування пов'язаний з реалізацією з підвищенням ефективності бюджетних витрат.

Незважаючи на те, що середньострокові програми бюджетних реформ найбільш послідовно реалізовувалися з 2000 р, серед системних недоліків і невирішених проблем все ще залишаються:

- слабка ув'язка стратегічного і бюджетного планування;
- нестабільна дохідна база місцевих бюджетів при низькій зацікавленості регіонів і муніципалітетів в її нарощуванні;
- відсутність умов для мотивації органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також бюджетних установ у підвищенні ефективності бюджетних витрат і своєї діяльності в цілому;
- відсутність дієвих методик оцінки діяльності органів державної влади і органів місцевого самоврядування, в тому числі оцінки ефективності використання ними фінансових ресурсів [43; с. 247].

В якості базової умови реалізації програм необхідним є проголошення забезпечення довгострокової збалансованості та стійкості бюджетної системи України. При цьому ефективність бюджетних витрат має бути визначена як складова частина ефективності діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

На практиці фінансування екологічних програм за умов реалізації програмно-цільового принципу організації діяльності державних органів виконавчої влади означає, що розподіл видаткової частини державного бюджету планується за цільовим статтями витрат бюджету, кожному у тому числі відповідає одна державна програма. В основі даного підходу, що є черговим заходом щодо впровадження в органах державної влади бюджетування, орієнтованого на результат, лежить принцип адресності і цільового характеру бюджетних коштів. Принцип єдності бюджетної системи забезпечує методологічну однаковість порядку формування, затвердження, моніторингу, фінансування та оцінки ефективності державних програм різних бюджетних рівнів [44; с. 110].

Слід визначити, що порядок планування та фінансування природоохоронних заходів здійснюється з фондів охорони навколишнього

природного середовища [45], який затверджується рішенням обласної ради та розробляється відповідно до розроблено відповідно до вимог наступних актів:

- 1) Бюджетного кодексу України [46];
- 2) Податкового кодексу України від 02 грудня 2010 року № 2755-VI [47].
- 3) Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» [48];
- 4) Постанови Кабінету Міністрів України від 17 вересня 1996 року № 1147 «Про затвердження переліку видів діяльності, що належать до природоохоронних» (із змінами) [49].

Слід зазначити, що на основі державних програм створюють регіональні, які вирішують проблеми регіону. Так, наприклад, у 2009 р. вийшов Указ Президента України № 611/2009 «Про додаткові заходи щодо розвитку природно-заповідної справи в Україні» [50]. На його виконання в усіх регіонах було затверджено «Регіональну цільову програму розвитку заповідної справи на період 2009–2020 рр.».

31 березня 2019 року набув чинності Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року». Кабінет Міністрів України протягом півроку дня набрання чинності Закону має розробити та затвердити Національний план дій з охорони навколишнього природного середовища, а також підготувати звіт про виконання Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» і подати його до Верховної Ради України [51].

Згідно з Законом, який введено у дію 1 січня 2020 року, основними засадами державної екологічної політики є [51]:

- збереження такого стану кліматичної системи, який унеможливить підвищення ризиків для здоров'я та благополуччя людей і навколишнього природного середовища;

– досягнення Україною Цілей Сталого Розвитку (ЦСР), які були затверджені на Саміті Організації Об'єднаних Націй зі сталого розвитку у 2015 році;

– сприяння збалансованому (сталому) розвитку шляхом досягнення збалансованості складових розвитку (економічної, екологічної, соціальної), орієнтування на пріоритети збалансованого (сталого) розвитку;

– інтегрування екологічних вимог під час розроблення і затвердження документів державного планування, галузевого (секторального), регіонального та місцевого розвитку та у процесі прийняття рішень про провадження планованої діяльності об'єктів, які можуть мати значний вплив на довкілля;

– міжсекторальне партнерство та залучення заінтересованих сторін;

– запобігання виникненню надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру, що передбачає аналіз і прогнозування екологічних ризиків, які ґрунтуються на результатах стратегічної екологічної оцінки, оцінки впливу на довкілля, а також комплексного моніторингу стану навколишнього природного середовища;

– забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, підвищення рівня екологічної безпеки в зоні відчуження;

– забезпечення невідворотності відповідальності за порушення природоохоронного законодавства;

– застосування принципів перестороги, превентивності (запобігання), пріоритетності усунення джерел шкоди довкіллю, «забруднювач платить»;

– відповідальність органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування за доступність, своєчасність і достовірність екологічної інформації;

– стимулювання державою вітчизняних суб'єктів господарювання, які здійснюють скорочення викидів парникових газів, зниження показників енерго- та ресурсоемності, модернізацію виробництва, спрямовану на

зменшення негативного впливу на навколишнє природне середовище, у тому числі вдосконалення системи екологічного податку за забруднення довкілля та платежів за використання природних ресурсів;

– упровадження новітніх засобів і форм комунікацій та ефективної інформаційної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища [51].

Реалізація засад державної екологічної політики здійснюється за принципами: відкритості, підзвітності, гласності органів державної влади; участі громадськості у формуванні державної політики; дотримання екологічних прав громадян; заохочення до ведення екологічно відповідального бізнесу та екологічно свідомої поведінки громадян; запобігання екологічній шкоді; міжнародної співпраці та євроінтеграції.

Сформовані мета та принципи національної екологічної політики і визначені стратегічні цілі та відповідні завдання природоохоронної діяльності, що відображено в Стратегії державної екологічної політики України на період до 2030 року [51]. В рамках реалізації державної екологічної політики затверджені відповідні державні цільові програми. З метою удосконалення економічного механізму охорони навколишнього природного середовища, Податковим кодексом України введено нові ставки екологічного податку. Проте задіяні механізми не дають очікуваних результатів. Причиною такої ситуації є: по-перше, відсутність системного підходу до формування та реалізації державної політики соціально-економічного розвитку, зокрема, недосконалість та неузгодженість нормативно-правової бази; по-друге, обмеженість фінансових ресурсів та недостатня прозорість і контроль за їх використанням; по-третє, низький рівень екологічної культури та свідомості суспільства. Це говорить про необхідність переходу до якісно нової соціо-еколого-економічної моделі розвитку з врахуванням не тільки обмеженості природно-ресурсного потенціалу, а й можливості збереження та відтворення навколишнього середовища. Така модель є основою концепції сталого розвитку, визнаною світовою спільнотою домінантою XXI століття. Відтак ця

концепція, визначальною складовою якої є екологічна, має стати основною парадигмою, особливою «філософією» розвитку економіки держави.

Україна, враховуючи досвід провідних країн світу, має активізувати свої дії щодо переходу на засади сталого розвитку. Це потребує, насамперед, прискорення доопрацювання та затвердження Концепції сталого розвитку та розробки Національного плану дій щодо її реалізації.

В основу Концепції має лягти нова ідеологія природокористування, яка потребує здійснення заходів щодо: структурної перебудови економіки, зміни експортної політики держави; розвитку маловідходних ресурсозберігаючих технологій; запровадження прямих природоохоронних заходів, якими є будівництво очисних споруд, рекультивація земель, розширення охоронних територій; реалізація стратегій на відновлення вихідного стану природних екосистем.

Концепція сталого розвитку повинна базуватись на принципах єдності, узгодженості та вертикальній і горизонтальній інтегрованості [51; с. 49].

Основою процесу екологізації економіки в Україні має стати гармонізована з міжнародним законодавством нормативно-правова база у галузі охорони навколишнього середовища, урегулювання відносин в еколого-економічній сфері відповідальності за нанесення шкоди навколишньому середовищу. Основи такого законодавства в нашій країні уже створені, проте вони потребують подальшого удосконалення.

Висновки до розділу 1

Стратегічна мета держави щодо екології полягає в збереженні природних систем, підтримання їх цілісності і життєзабезпечуючих функцій для сталого розвитку суспільства, підвищення якості життя, поліпшення здоров'я населення і демографічної ситуації, забезпечення екологічної безпеки країни. В концепції державної політики в області екологічного розвитку

велике значення для екологічної економіки держави має еколого-економічна оцінка.

Виконання регіональних цільових екологічних програм у межах установ спеціальної компетенції відбувається, окрім коштів з обласного фонду охорони навколишнього природного середовища, ще і за рахунок фінансування заходів за програмами по лінії державного галузевого загальнобюджетного розподілу.

Фінансування заходів по всіх програмах затверджується в обласному бюджеті на початку бюджетного періоду і контролюється за етапами виконання та по завершенні року. Так, щорічно обласними бюджетами впроваджуються природоохоронні заходи, затверджуються екологічні програми, фінансування на реалізацію яких спрямовується з видатків обласного бюджету.

Ефективне виконання регіональних цільових екологічних програм забезпечується реалізацією наступних завдань державного управління природоохоронною діяльністю на регіональному рівні: чітке визначення об'єктів, обсягів та видів робіт на об'єктах природоохоронного призначення, що вносяться до регіональних екологічних цільових програм, з урахуванням поточної соціально-політичної та воєнної ситуації в Україні; дієвий контроль за виконанням програм.

Щодо нормативно-правового забезпечення механізму фінансування екологічних програм в Україні необхідним є зведення всіх законів України про охорону природи в єдиний Екологічний кодекс, що ґрунтувався б на європейських правових нормативах та екологічних стандартах.

2 АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ФІНАНСУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОГРАМ В УКРАЇНІ

2.1 Механізм фінансування екологічних програм та основні джерела екологічних інвестицій на рівні країни та регіонів

Мета впровадження «зеленої» економіки і реалізація для цього екологічних програм полягає у підтримці зрушення в бік більш стійкого виробництва і споживання на національному рівні шляхом повного включення питань навколишнього середовища в процес прийняття рішень відповідно до глобальними пріоритетами в галузі сталого розвитку.

Важливим елементом механізму реалізації державної екологічної політики в Україні, що передбачає реалізацію екологічних програм та має на меті забезпечення екологічно орієнтованого зростання економіки України [52, с. 55], є система фінансування. Від того, наскільки надійна і ефективна система фінансування екологічних програм в Україні, багато в чому залежить стан навколишнього середовища в країні в цілому та її регіонах.

Механізм фінансування екологічних програм складається з розробки екологічних програм на рівні держави й на рівні окремих регіонів, які стосуються природоохоронних заходів, та визначення основних джерел їх фінансування. До охорони навколишнього природного середовища відносяться заходи, безпосередньо пов'язані з запобіганням, скороченням або усуненням забруднення або іншої шкоди, нанесеної навколишньому природному середовищу в результаті виробничої діяльності. Фінансове забезпечення охорони навколишнього природного середовища – це законодавчо ustalена система форм і джерел фінансування сфери охорони навколишнього природного середовища.

Фінансові потреби екологічних програм та об'єктів природно заповідного фонду динамічно збільшуються та стають більш різноманітними.

Це пов'язано не лише зі розростанням мережі природоохоронних територій, а й з очікуваннями та потребами суспільства.

Державна політика України у галузі охорони навколишнього природного середовища і раціонального природокористування реалізується через відповідні регіональні екологічні програми, які включають природоохоронні заходи по окремому регіону України. Регіональні екологічні програми в свою чергу складаються із місцевих екологічних програм, які враховують природоохоронні заходи у межах однієї області, району, місту.

Отже, з метою проведення ефективної і цілеспрямованої діяльності України по організації і координації заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, забезпечення екологічної безпеки, раціонального використання і відтворення природних ресурсів на перспективу розробляються і приймаються державні цільові, міждержавні, місцеві програми. В екологічних програмах висвітлюється цілий ряд питань (табл. 2.1).

Таблиця 2.1 – Основні питання екологічних програм в Україні та її регіонах

№ п/п	Зміст основних питань екологічних програм
1.	Необхідність і стисле обґрунтування доцільності розроблення програм
2.	Основна мета програми і термін її реалізації
3.	Характеристика сучасного стану проблеми на розв'язання яких спрямована програма
4.	Основні (пріоритетні) напрями дії для досягнення кінцевої мети програми
5.	Етапи вирішення завдань програми і термінів їх виконання
6.	Комплекси заходів, що мають здійснюватися на кожному із етапів
7.	Орієнтовані розрахунки вартості реалізації програми та джерела її фінансування
8.	Очікувані результати реалізації заходів програми та їх відповідність головній меті, прогнозна характеристика стану навколишнього природного середовища та етапи реалізації програми
9.	Механізм реалізації та фінансування програми і контроль за її виконанням

Джерело: [53]

Рішення розробку державних і регіональних програм приймає Кабінет Міністрів за поданням Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів

України на основі доцільності їх розробки згідно досліджень стану навколишнього середовища, окремих регіональних проблем природокористування. Для розробки програм залучаються зацікавлені в ній міністерства та відомства, органи державної виконавчої влади, наукові установи та організації. Фінансування цих робіт ведеться за рахунок коштів республіканського, обласного позабюджетного фонду охорони навколишнього природного середовища та коштів державного та місцевого бюджетів.

Місцеві екологічні програми у свою чергу розробляються місцевими органами державної виконавчої влади та виконавчими комітетами місцевих рад народних депутатів. Фінансування цих програм здійснюється за рахунок відповідних місцевих бюджетів і позабюджетних фондів.

Центральні та місцеві органи виконавчої влади, а також органи місцевого самоврядування під час розробки екологічних програм залучають громадськість до їх підготовки шляхом оприлюднення проектів екологічних програм для їх вивчення громадянами, підготовки громадськістю зауважень та пропозицій щодо запропонованих проектів, проведення публічних слухань стосовно екологічних програм [53].

Нині налічується низка природоохоронних програм, найвагомішими джерелами фінансування яких на державному, регіональному та місцевому рівнях є кошти державних та обласних фондів охорони навколишнього природного середовища. Державний фонд охорони навколишнього природного середовища є складовою частиною державного бюджету України й створений для концентрації коштів і цільового фінансування природоохоронних та ресурсозберігаючих заходів, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища, які спрямовані на запобігання, зменшення та усунення забруднення навколишнього природного середовища, у тому числі фінансування наукових досліджень із цих питань [54].

Кожна програма складається з окремих природоохоронних заходів, які спрямовані на досягнення єдиної мети та очікуваного результату. Програми

можуть класифікувати не лише за рівнем фінансування, а й за терміном реалізації, за масштабністю природоохоронних заходів тощо. Фінансування програм проходить декілька етапів. На першому етапі фінансують розроблення проектів природоохоронних заходів, в яких визначаються його вартість, затрати та результати. На другому етапі ці проекти розглядаються та на конкурсній основі відбираються із зазначенням джерела фінансування (з одного чи декількох джерел). Наступний етап передбачає виконання природоохоронного заходу та спостереження за його фінансуванням. Останній етап – контроль досягнутих результатів як із боку виконавця, так і керівним органом із боку держави.

Завдання та заходи державних цільових програм можуть бути спрямовані на розв'язання певних проблем регіонів та окремих галузей економіки. Зазвичай такі програми виконуються в один-три етапи, а термін їх реалізації може зайняти більше 10 років.

У складі системи фінансування природоохоронної діяльності, яка склалася в Україні, умовно можна виділити наступні підсистеми, які охоплюють:

- 1) прогнозування і розробку екологічних програм;
- 2) фінансування заходів з охорони навколишнього середовища з бюджетів різного рівня управління і засобів підприємств;
- 3) екологічне ціноутворення і оподаткування;
- 4) платність природних ресурсів і забруднення навколишнього середовища;
- 5) екологічне страхування.

При всій важливості названих підсистем ступінь розробки та практичного використання їх різна, деякі з них поки не отримали належного розвитку. Так, чисто символічне значення має, зокрема, екологічне страхування, не надаючи практично ніякого впливу на стан справ в природоохоронній сфері.

Необхідно більш детально визначити джерела фінансового забезпечення екологічних інвестицій в Україні. У відповідності до ст. 42 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [55] фінансування заходів щодо охорони навколишнього природного середовища здійснюється за рахунок:

- 1) Державного бюджету України (Державний фонд охорони навколишнього природного середовища, Державний фонд регіонального розвитку, субвенції державного бюджету місцевим бюджетам);
- 2) місцевих бюджетів (сільські, селищні, міські бюджети, бюджети об'єднаних територіальних громад, обласний бюджет);
- 3) коштів підприємств, установ і організацій, фондів охорони навколишнього природного середовища, добровільних внесків;
- 4) інших коштів [56].

Всі види витрат держави, підприємств (організацій, установ), спрямовані на запобігання, контроль, зменшення чи ліквідацію забруднення навколишнього природного середовища и охорону природи, управління природоохоронними ресурсами є витратами на охорону навколишнього природного середовища.

Витрати на природоохоронні заходи поділяються на капітальні інвестиції (витрати на будівництво нових, розширення, реконструкцію, реставрацію, технічне переобладнання діючих підприємств, об'єктів, капітальний ремонт і придбання обладнання природоохоронного призначення довгострокового користування) та поточні витрати (витрати на підтримку, утримання и експлуатацію об'єкта чи основних засобів природоохоронного призначення в робочому стані) [57].

Розглянувши визначення джерел фінансування екологічних програм на законодавчому рівні, слід визначити, що походження коштів для даних цілей більш варіативне. Тому слід погодитись з Петренко І.П. [58], що пропонує в основу структуризації джерел фінансування екологічних інвестицій покласти ознаку суб'єкта, який постачає відповідні грошові ресурси. Це дасть змогу в

подальшому виокремити конкретні методи та інструменти, що можуть бути використані для залучення коштів у реалізацію різноманітних екологічних заходів та проектів (рис. 2.1).

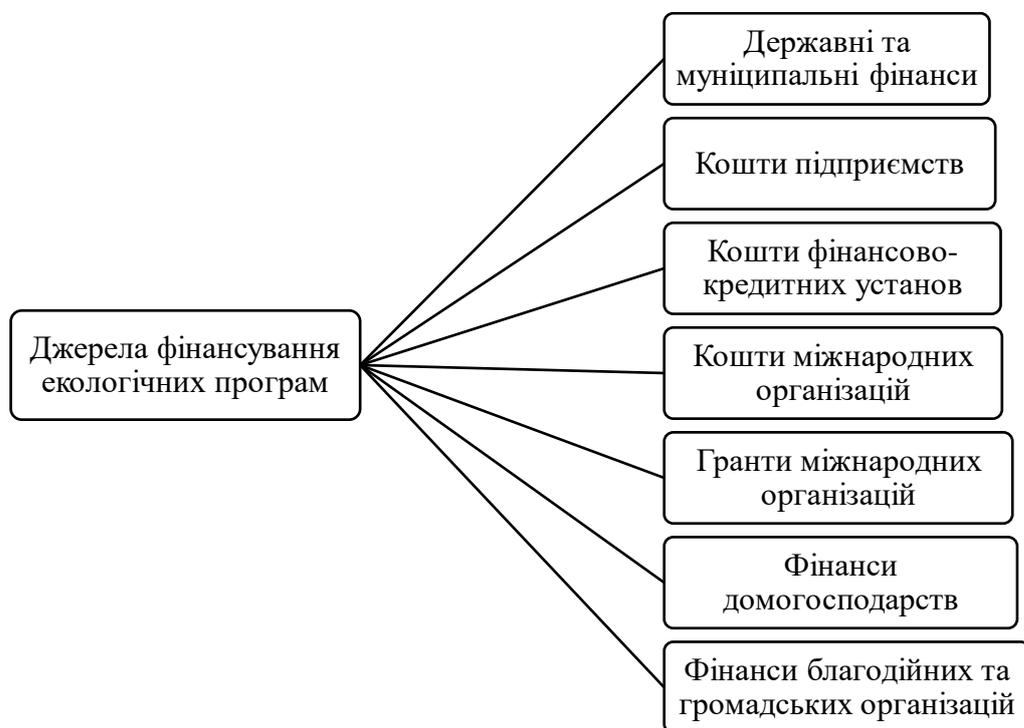

Рисунок 2.1 – Джерела фінансування екологічних програм в Україні

Джерело: складено за [58]

Державне фінансування інвестиційних екопроектів здійснюється за рахунок коштів державного бюджету, бюджетних та позабюджетних фондів охорони навколишнього природного середовища у вигляді субвенцій, податкових пільг, грантів. Окремо слід урахувати кошти, що були виділені на функціонування Фонду енергоефективності [59]. Муніципальне фінансування здійснюється за рахунок коштів місцевих бюджетів та спеціалізованих місцевих фондів.

Фінансове забезпечення екологічних інвестицій підприємствами, як правило, здійснюється в Україні через необхідність дотримання екологічних та санітарно-гігієнічних норм. Такі інвестиції рідко носять добровільний характер і реалізуються за рахунок власних коштів підприємства, державних

асигнувань у рамках програм грантової підтримки чи пільгового кредитування.

Участь фінансово-кредитних установ у фінансуванні екологічних проектів відбувається через кредитування, як правило, у рамках державно-приватного партнерства з комерційними банками. Це зумовлено тим, що «екологічні кредити» як самостійний продукт не цікавлять вітчизняні банківські установи через їх низьку економічну привабливість. Кредитування таких проектів відбувається в рамках державних програм за участі бюджетних коштів. Прикладом може слугувати програма Кабінету Міністрів України «Теплі кредити», за яким частину тіла кредиту й відсотків компенсує держава.

Державна цільова економічна програма енергоефективності і розвитку сфери виробництва енергоносіїв із відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010-2021 роки (далі – Державна програма «теплих кредитів»), що затверджена постановою КМУ №243 від 1 березня 2010 року [60], була розроблена з метою створення умов для наближення енергоемності валового внутрішнього продукту України до рівня розвинутих країн та стандартів Європейського Союзу, підвищення ефективності використання паливно-енергетичних ресурсів і посилення конкурентоспроможності національної економіки. Для участі у Державній програмі учасникам необхідно лише обрати бажані енергоефективні заходи, та отримати кредит в одному із уповноважених банків для придбання необхідного обладнання та/або матеріалів.

За даною програмою протягом 2014-2018 рр. обсяг виданих «теплих» кредитів через державні банки України стабільно зростає: від 28,0 млн. грн. (2014 рік) до 2 325,6 млн. грн. (2017 рік) [61]. У 2018 р. фінансування склало 1 400 млн. грн., у 2019 р. – 781 млн. грн., у 2020 р. скорочується до 400 тис. грн.. Видачею таких позик у 2014-2019 рр. займались АТ «Державний ощадний банк України», АТ «Укргазбанк», АТ «Укрексімбанк» та АТ «Приватбанк» [62].

Аналіз стану виконання результативних показників Державної програма «теплих кредитів» показано в табл. 2.2, де визначено затверджені обсяги фінансування уповноваженим банкам та обсяги відшкодування державою банкам, що відбувається за умов укладених договорів місцевої влади з банками.

Таблиця 2.2 – Стан виконання показників Державної програма «теплих кредитів» у 2018-2020 рр.

Показник	2018	2019	2020	Відхилення		
				2019 р. до 2018 р.	2020 р. до 2019 р.	2020 р. до 2018 р.
Обсяги фінансування уповноважених банків, тис. грн.	382631,26	780670,78	397000	398039,52	-383670,78	14368,74
з них фактично відшкодовано державою, тис. грн.	334361,70	545347,64	383663	210985,94	-161684,64	49301,3
з них фактично відшкодовано державою, у %	87,38	69,83	96,64	-17,55	26,81	9,26

Джерело: систематизовано та розраховано за [61]

Результативні показники Державної програма «теплих кредитів» у 2019 році порівняно до 2018 року мають наступні зміни: затверджені обсяги фінансування уповноваженим банкам зросли на 398039,52 тис. грн., зростає обсяг фактично відшкодованих – на 210985,94 тис. грн.; але у відносному вираженні відсоток відшкодування скоротився на 17,55 відсоткових пунктів.

У 2020 році відсоток відшкодованих коштів до загального обсягу фінансування уповноважених банків порівняно до показника 2019 року зростає на 26,81 в.п. та на 9,26 в.п. – порівняно до 2018 року. Але в грошовому вимірі обсяг фінансування уповноважених банків у 2020 році у порівнянні до показника 2019 року скоротився на 383670,78 тис. грн., а фактично відшкодовано державою на 161684,64 тис. грн. Позитивним є зростання

відсотку фактично відшкодованих та компенсованих державою обсягів фінансування до 96,64%.

Скорочення обсягів фінансування уповноваженими банками у 2020 році обумовлено обмеженим обсягом ресурсів, які може компенсувати держава учасникам програми (населенню).

Обмежений обсяг ресурсів, що виділяється державою на програму, зменшує загальну ефективність енергоощадних заходів та підвищує рівень соціальної напруги у суспільстві; не дає можливості охопити усі домогосподарства, які першочергово потребують проведення енергоефективних заходів й могли би їх запровадити.

За даними публічного звіту Державного агентства з енергоефективності та енергозбереження за 2020 рік [61] більше 110 тис. українських родин залучили понад 1 млрд грн «теплих кредитів» для підвищення енергоефективності власного житла. Учасники програми отримали відшкодування у розмірі майже 384 млн. грн. з державного бюджету та ще 94 млн. грн. із місцевих бюджетів.

У 2021 році Програмою передбачено відшкодування з держбюджету у таких розмірах:

а) 20% суми кредиту (але не більше 12 тис. грн.) на придбання негазових/неелектричних котлів для фізичних осіб;

б) 35% суми кредиту (але не більше 14 тис. грн) на придбання енергоефективного обладнання/матеріалів для фізичних осіб - власників приватних будинків.

Уповноваженими на видачу «теплих кредитів» у рамках програми у 2021 році є державні банки: АТ «Державний ощадний банк України», АТ «Укргазбанк» [61]. Для вчасного виявлення можливостей підвищення ефективності та результативності програми та внесення відповідних необхідних корективів необхідно проводити оцінку виконання програми. Ефективність програми «теплих кредитів» можливо підвищити за рахунок збільшення її фінансування і залучення більшої кількості позичальників.

Отже, у рамках реалізації стратегії переходу до альтернативних джерел енергії активніше почали працювати вітчизняні банки, які задіяні в програмах пільгового кредитування проектів енергоефективності. Однак той факт, що програми реалізуються спільно з державою, спричиняє ситуацію, коли цей банківський продукт є недоступним через брак бюджетних коштів.

Слід згадати про участь міжнародних фінансово-кредитних установ у фінансуванні екологічних інвестицій, оскільки частка їхніх коштів нині є однією з найбільших. Для цього використовуються такі інструменти, як програми фінансової допомоги, гранти та пільгові цільові кредити. Донори інвестицій в екологічні проекти для України представлені в табл. 2.3.

Таблиця 2.3 – Міжнародні організації-донори інвестицій в екологічні проекти України

Найменування міжнародної організації	Програми
Європейський банк реконструкції та розвитку	USELF – кредитна лінія в обсязі до 140 млн. євро, відкрита для сприяння реалізації проектів із використання відновлюваних джерел енергії в Україні;
	UKEER – кредитна лінія для надання цільового фінансування для проектів з енергозбереження та відновлюваної енергетики українським приватним підприємствам через партнерські фінансові установи, а саме місцеві комерційні банки («Укрексімбанк», «Банк Форум», «Кредитпромбанк», «ОТП», «Мега-банк та «Райффайзен Банк Аваль»);
	FINTECC – грантове фінансування проектів з упровадження технологій у сфері пом'якшення кліматичних змін (програма підтримується грантовим фінансуванням з Глобального екологічного фонду і з інвестиційного фонду «Сусідство Європейського Союзу»).
Північна екологічна фінансова корпорація (NEFCO)	«Чисте виробництво» – надання кредитів приватному сектору від 50 до 350 тис. євро;
	«Екоефективність» – розрахована на муніципальний сектор і проекти, які пов'язані із центральним опаленням або очищенням стічних вод на промислових підприємствах, передбачає надання кредитів від 100 до 400 тис. євро на строк від чотирьох до восьми років.
Глобальний екологічний фонд	Надає гранти країнам, що розвиваються, та з перехідною економікою для проектів, пов'язаних із: біорізноманіттям, зміною клімату, міжнародними водами, деградацією земель, озоновим шаром, стійкими органічними забруднювачами. Свою діяльність здійснює через виконавчі агенції: Програма розвитку ООН, Програма ООН із навколишнього середовища,

	Світовий банк, Африканський банк розвитку, Азіатський банк розвитку (ADB), ЄБРР, Організація харчування та сільського господарства ООН, Міжамериканський банк розвитку, Міжнародний фонд розвитку сільського господарства, Організація розвитку промисловості ООН.
--	--

Джерело: складено за [63]

Певною мірою участь у реалізації екологічних проектів в Україні за посередництва Міністерства екології та природних ресурсів беруть такі міжнародні організації, як ООН, ЮНЕСКО, Світовий банк, Європейський інвестиційний банк, Європейська екологічна агенція та ін. [64]. Особливо їх діяльність активізувалася разом зі зближенням України та ЄС у рамках програми Східного партнерства.

Водночас набувають популярності гранти та екологічні програми, що їх пропонують інші міжнародні організації та установи регіонального рівня. Зокрема, сьогодні вітчизняні суб'єкти господарювання мають доступ до фінансових інструментів, які пропонують: Національний фонд охорони навколишнього середовища і водного господарства (Польща); Воєводський фонд охорони навколишнього середовища і водного господарства в Любліні (Польща); Центр світового моніторингу збереження біорізноманіття (Великобританія); Програма з охорони навколишнього середовища (Великобританія); Європейський науковий фонд (Франція); Фонд глобальних можливостей (Великобританія); Міжнародне товариство охорони фауни і флори (Великобританія) [65].

Переважно ці організації займаються не стільки безпосереднім фінансуванням екологічних проектів, скільки проведенням наукових досліджень у сфері збереження клімату, біологічного різноманіття, захисту довкілля від шкідливого впливу життєдіяльності людини тощо.

Незначною є участь громадян у реалізації інвестицій із захисту довкілля. У переважній більшості ці заходи стосуються переходу на альтернативні джерела енергії (вітрогенератори та сонячні батареї) у комбінації з капітальним ремонтом оселі в контексті енергозбереження. Сьогодні

поступово активізується діяльність домогосподарств із сортування побутового сміття, а також участь громадян у діяльності з порятунку безпритульних тварин. Усі ці заходи фінансуються за рахунок заощаджень населення, волонтерських внесків, рідше – за рахунок пільгових кредитів у рамках відповідних державних проектів.

Також в Україні поступово популярності набувають такі методи підтримки екологічних інвестицій, як безповоротне фінансування з коштів благодійних фондів та громадських організацій, зокрема залучених за рахунок організації збору коштів на краудфандінгових платформах. Прикладом такого фінансування слід назвати конкурс із відкритим доступом «Будуймо ЕКО Україну разом», що був ініційований та проведений за підтримки Міжнародного благодійного фонду «Українська біржа благодійності». Також варто згадати Всеукраїнський екологічний конкурс ECONATION, одним із донорів якого виступив Міжнародний благодійний фонд Костянтина Кондакова й який був націлений змінити екологічну ситуацію на планеті, сприяти розвитку наукового потенціалу молодих учених у галузі природоохоронної та екологічної діяльності [66]. Нині найбільш активне фінансування в рамках цього джерела здійснюється за рахунок іноземних благодійних фондів, як от: Фонд Олександра фон Гумбольдта, Фонд Форда та IUCN, Програма академічних обмінів імені Фулбрайта в Україні, Фонд Чарльза Стюарта Мотта, Фонд Лікі.

Отже, аналіз джерел фінансування екологічних інвестицій дав змогу згрупувати їх за суб'єктами, які задіяні в наданні коштів для їх реалізації. В Україні традиційно склалося, що найбільшу роль у фінансовому забезпеченні таких інвестицій відіграє держава. Очевидно, що така ситуація є вкрай негативною, оскільки реалізація стратегії екологічного розвитку країни залежить від державного бюджету та позабюджетних державних та відомчих фондів, які є джерелами ненадійними через постійний дефіцитний характер, низький пріоритет таких витрат та їх формування за залишковим принципом.

Таким чином, фінансовий механізм охорони навколишнього середовища націлений на поліпшення екологічної обстановки в країні з мінімальними витратами матеріальних, фінансових і трудових ресурсів шляхом забезпечення максимально сприятливих економічних умов для здійснення природоохоронної діяльності виробничих об'єктів. В силу цього даний механізм в будь-якій країні відображає проведену державну екологічну політику. Тому результативність екологічної політики багато в чому визначається і результативністю фінансового механізму для вирішення екологічних проблем.

Окрім бюджетних коштів, для фінансування цільових програм залучають кошти позабюджетних фондів, гранти та інші джерела. Проте співвідношення цих напрямів, особливо їх кількісне наповнення, не відповідають вимогам екологічно зорієнтованого соціально-економічного розвитку.

2.2 Оцінка стану та напрямків розвитку фінансування екологічних програм в Україні

Відповідно до закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» фінансування заходів охорони довкілля передбачено видатками державного та місцевих бюджетів. За статистичними даними виконання бюджету проаналізовано обсяги фінансування охорони довкілля (табл. 2.4). Дані показують, що обсяг зведеного бюджету зростає, причому темпи росту державного бюджету перевищують темпи росту місцевих бюджетів, що розцінюється негативно.

Видатки на охорону довкілля Зведеного бюджету за досліджуваний період зросли у 3,22 рази. При цьому звертає увагу низька частка видатків на охорону довкілля у складі Зведеного бюджету – менше 1 %.

Видатки на охорону довкілля у складі Державного бюджету за досліджуваний період зросли у 2,86 рази, у складі місцевих бюджетів – у 4,27 раз, що розцінюється як позитивне явище. Між тим частка видатків на охорону довкілля, як у складі Державного бюджету, так і в складі Місцевих бюджетів залишається дуже низькою та не перевищує одного відсотка.

Проведений аналіз видатків на охорону довкілля в динаміці дозволяє зробити попередній висновок про недостатність фінансування природоохоронних заходів у зв'язку із низькою часткою даної статті видатків у бюджетах – державному та місцевих. Це обумовлено недостатністю надходження коштів до бюджету для фінансування цієї статті.

Таблиця 2.4 – Динаміка фінансування охорони довкілля відповідно до Бюджету України у 2014-2020 рр., млн. грн.

Показник	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Темп росту 2020 р. до 2014 р.
Зведений бюджет всього, у т.ч.	523126	679871	835590	1056760	1250174	1370113	1654175	3,16
державний бюджет	299617	402931	489348	566641	686902	812589	1143196	3,82
місцевий бюджет	223509	276940	346242	490119	563271	557524	510979	2,29
Видатки на охорону довкілля зведеного бюджету	3482	5530	6255	7349	8242	9730	11211	3,22
у % до загального обсягу зведеного бюджету	0,67	0,81	0,75	0,70	0,66	0,71	0,68	x
Видатки на охорону довкілля з державного бюджету	2597	4053	4772	4740	5241	6316	7433	2,86

у % до загального обсягу	0,87	1,01	0,98	0,84	0,76	0,78	0,65	x
Видатки на охорону довкілля місцевого бюджету з	885	1477	1484	2609	3001	3414	3777	4,27
у % до загального обсягу	0,40	0,53	0,43	0,53	0,53	0,61	0,74	1,87

Джерело: складено за [67]

Поповнення бюджету на здійснення видатків здійснюється переважно за рахунок екологічного податку, де 20% екологічного податку спрямовуються до Державного бюджету України, тоді як решта надходить до спеціального фонду місцевих бюджетів (80%). Розподіл екологічного податку, як джерела видатків охорони довкілля, у попередніх роках наведений на рис. 2.2.

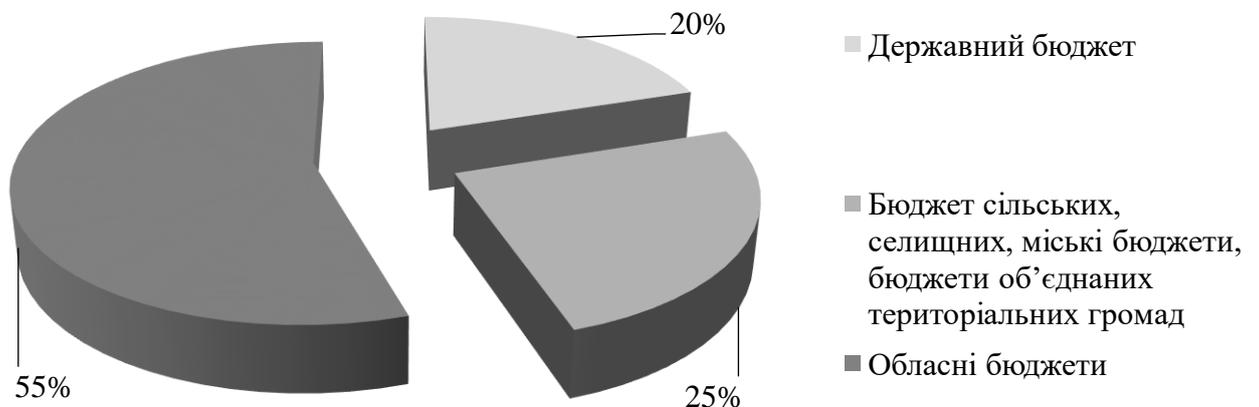

Рисунок 2.2 – Розподіл екологічного податку між державним і місцевими бюджетами, у %

Джерело: складено за [67]

Отже, до місцевих бюджетів надходить 80% екологічного податку, з яких 25% надходить до сільських, селищних, міських бюджетів, бюджетів об'єднаних територіальних громад, а 55% – до обласних бюджетів. Отже, з цих

надходжень здійснюються видатки на охорону довкілля та реалізацію природоохоронної діяльності.

Оцінка стану та напрямків розвитку фінансування екологічних програм в Україні здійснена за статистичними даними Державної служби статистики України за показниками капітальних інвестицій на охорону навколишнього природного середовища та поточних витрат на охорону навколишнього природного середовища.

В таблиці 2.5 представлена динаміка цих витрат за 2014-2020 рр., де за базовий рік взято 2014 рік.

За досліджуваний період обсяг капітальних інвестицій на охорону навколишнього природного середовища зріс на 5280 млн. грн.

Таблиця 2.5 – Обсяги державних екологічних інвестицій в Україні за 2014-2020 рр., млн. грн.

Показник	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Абс. відх. від базисного року, млн. грн.
Величина капітальних інвестицій	7960	7676	13390	11026	10074	16256	13240	5280
Цепні темпи приросту, %	31,81	-3,57	74,44	-17,65	-8,63	61,37	-18,55	x
Величина поточних витрат	13966	16916	19098	20466	24318	27480	28093	14127
Цепні темпи приросту, %	-2,60	21,12	12,90	7,16	18,82	13,00	2,23	x

Джерело: складено за [68]

Наочно ряд динаміки капітальних інвестицій на охорону навколишнього природного середовища показано на рис. 2.3.

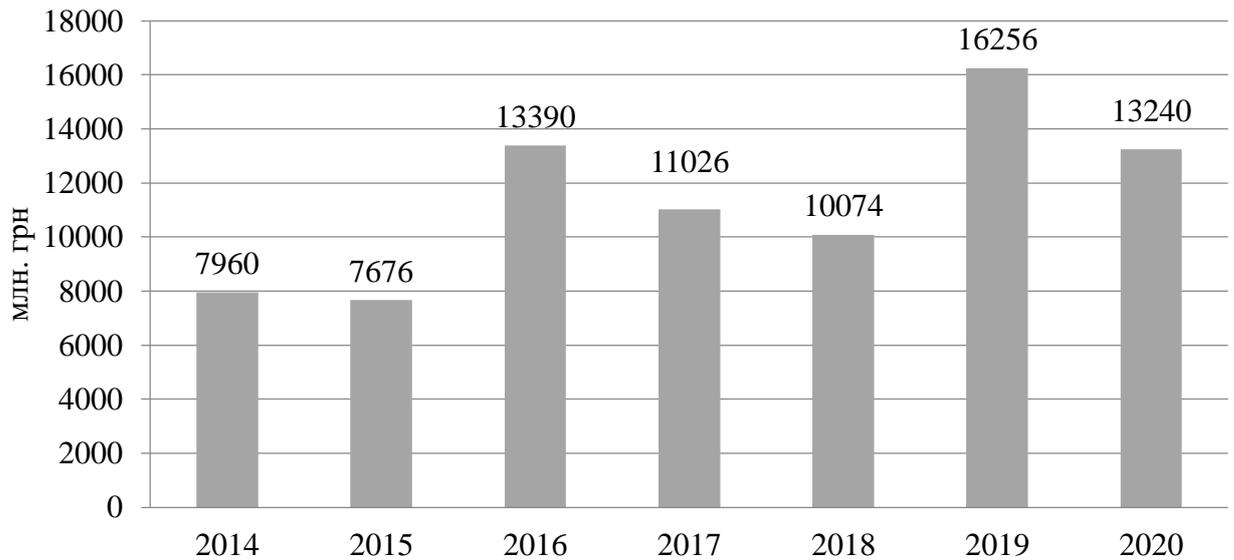

Рисунок 2.3 – Обсяги державних капітальних інвестицій на охорону навколишнього природного середовища в Україні у 2014-2020 рр., млн. грн.

Джерело: складено за [69]

Капітальні інвестиції у напряму фінансування охорони навколишнього природного середовища стрімко зросли у 2016 році до 13390 млн. грн., що порівняно до 2015 року склало 74,44 відсотків приросту. У подальшому зростання капітальних інвестицій було у 2019 році – до 16256 млн. грн. або на 61,37% порівняно до 2018 року. У 2020 році капітальні інвестиції склали 13240 млн. грн., що на 18,55% менше, порівняно до 2019 року. Цепні темп приросту показано на рис. 2.4.

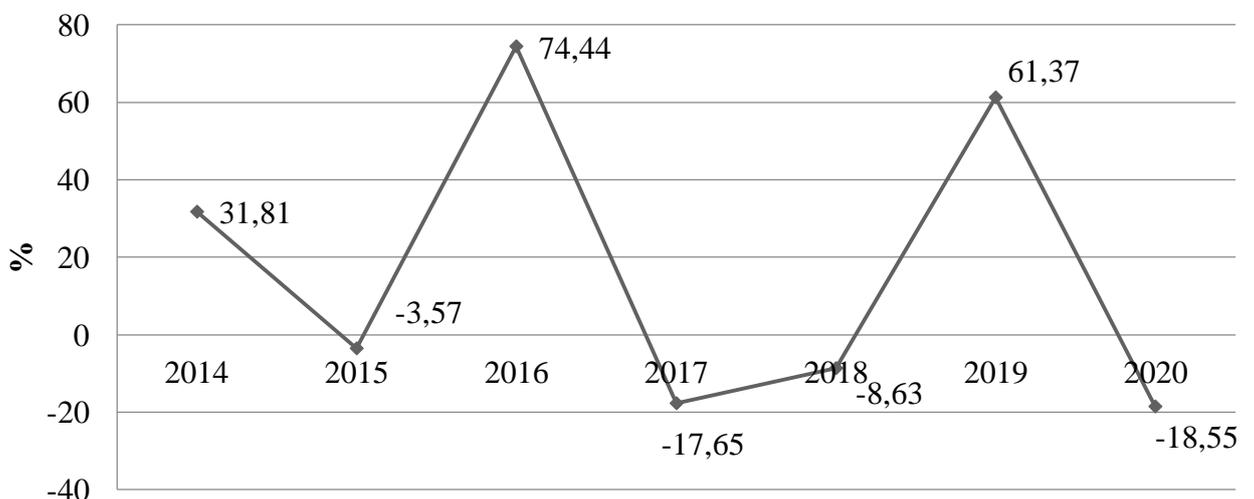

Рисунок 2.4 – Цепні темпи приросту обсягів державних капітальних інвестицій на охорону природного середовища в Україні у 2014-2020 рр., %

Джерело: складено за [67]

Отже, як показують статистичні дані та відповідні розрахунки, динаміка капітальних інвестицій, спрямованих на охорону довкілля, не має постійного тренду.

Величина поточних витрат на охорону навколишнього природного середовища за досліджуваний період зросла на 14127 млн. грн. Наочно ряд динаміки поточних витрат на охорону навколишнього природного середовища за роками показано на рис. 2.5.

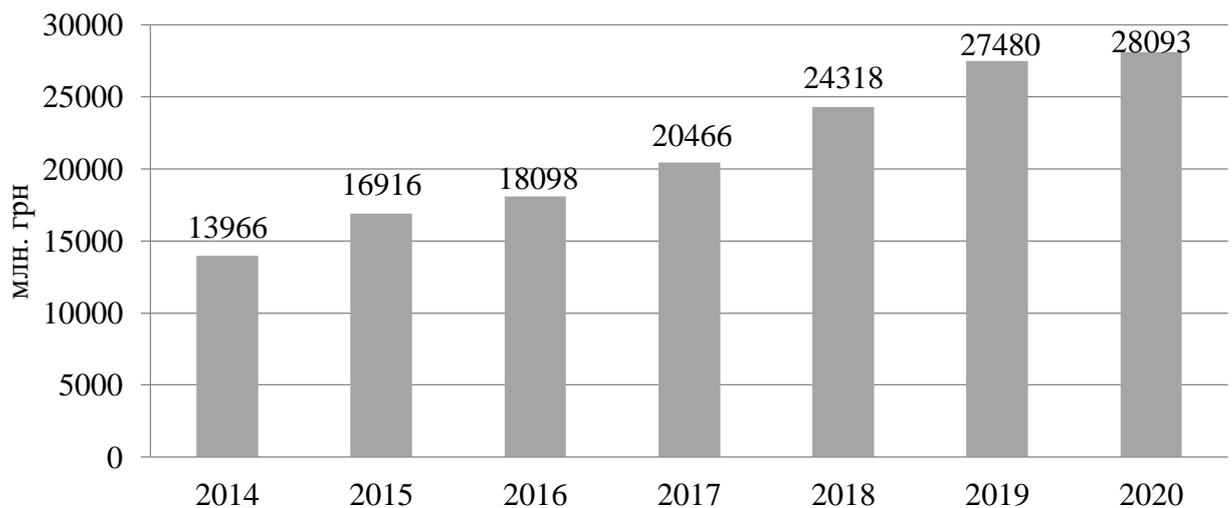

Рисунок 2.5 – Обсяги державних поточних витрат на охорону навколишнього природного середовища в Україні у 2014-2020 рр., млн. грн.

Джерело: складено за [67]

Порівняно до капітальних інвестицій поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища у 2014-2020 рр. мають стійкий тренд зростання із не значним коливанням щорічного темпу приросту (рис. 2.6).

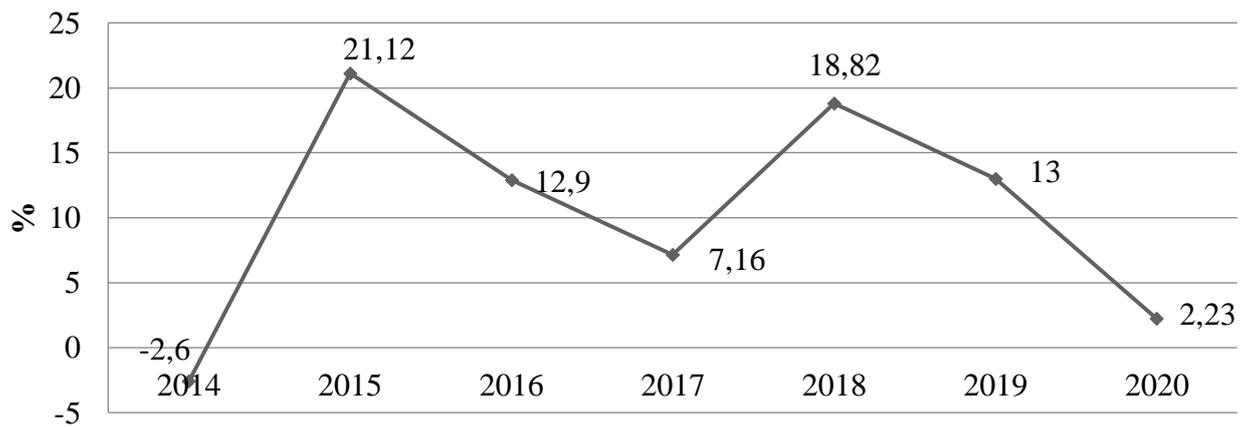

Рисунок 2.6 – Цепні темпи приросту обсягів державних поточних витрат на охорону навколишнього природного середовища в Україні у 2014-2020 рр., %

Джерело: складено за [67]

За методикою оцінки розвитку екологічних інвестицій, що застосована в праці Петренко І.П. [58], здійснено оцінку зміни обсягів капітальних інвестицій у сфері захисту довкілля з урахуванням впливу на них річного темпу інфляції та подано в табл. 2.6.

Таблиця 2.6 – Оцінка змін обсягів капітальних інвестицій у сфері захисту довкілля в Україні за 2014-2020 рр., млн. грн.

Показник	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Відх. від базисного року
Номінальна величина екологічних інвестицій	7960	7676	13390	11026	10074	16256	13240	5280
Темп приросту номінального обсягу екологічних інвестицій, %	31,81	-3,57	74,44	-17,65	-8,63	61,37	-18,55	x
Індекс споживчих цін, %	124,9	143,3	112,4	113,7	109,8	104,1	105	-19,9
Реальний обсяг	6373	5356	11913	9697	9175	15589	12578	6205

екологічних інвестицій								
Темп приросту реального обсягу екологічних інвестицій, %	-5,71	-15,96	122,42	-18,6	-5,38	69,91	-19,31	x

Джерело: складено за [67]

В таблиці 2.4 визначено реальний обсяг екологічних інвестицій шляхом корегування номінального обсягу на індекс споживчих цін, який має тенденцію до зменшення. За даними табл. 2.4 можна встановити, що тренд зміни номінального та реального обсягів капітальних екологічних інвестицій співпадає, проте для реального показника динаміка є більш виразною, що наочно зображено на рис. 2.7.

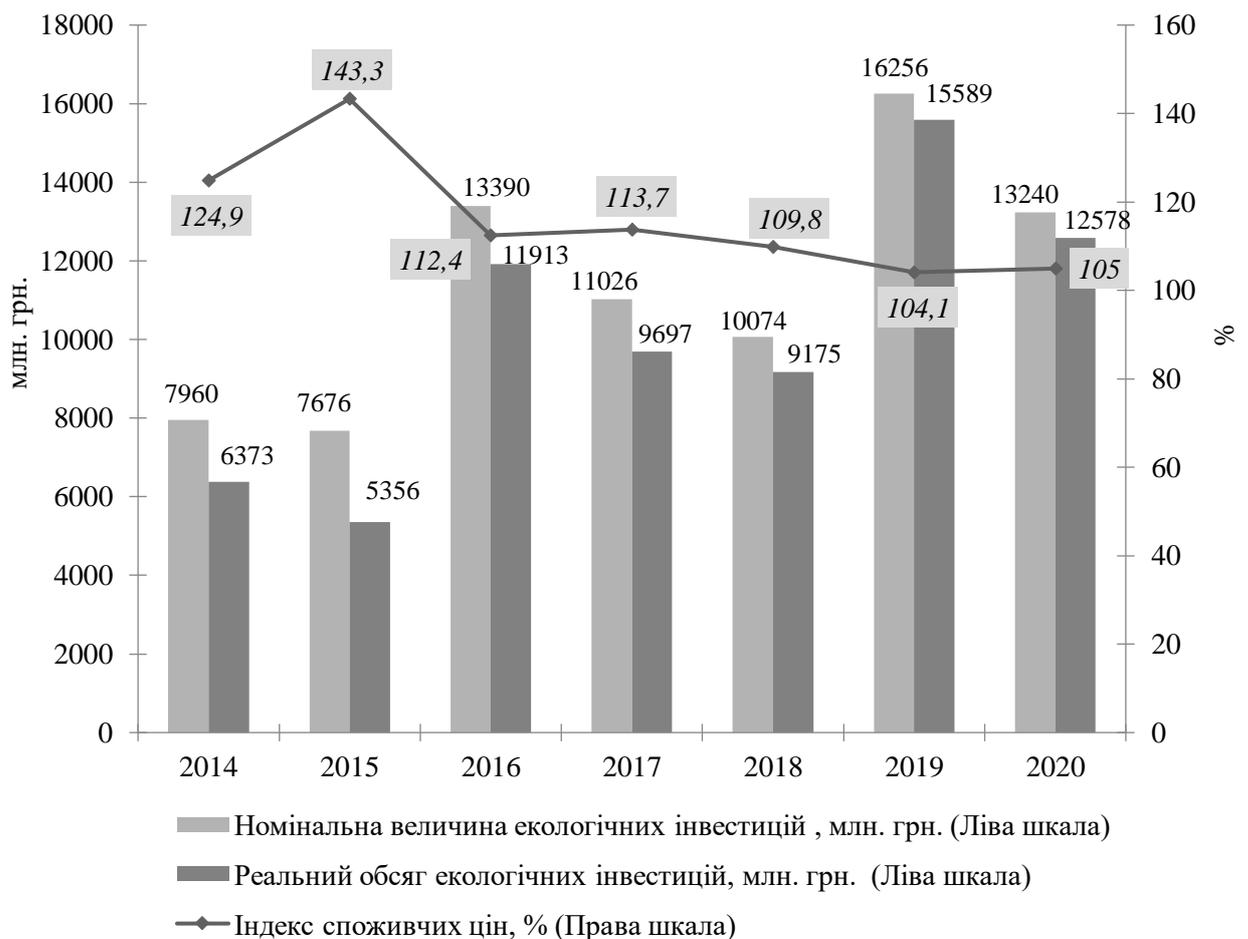

Рисунок 2.7 – Співставлення номінального та реального обсягу екологічних інвестицій з урахуванням індексу споживчих цін в Україні у 2014-2020 рр.

Джерело: складено за [70]

Отже, після подолання наслідків світової фінансової кризи обсяги капітальних інвестицій у фактичних цінах значно зросли на 74,44%, а в реальних – на 122,42%. Однак у 2017 р., як уже було зазначено, обсяги капітальних інвестицій почали скорочуватися, причому їх реальних розмір зменшився на 18,6%. Крім того, у табл. 2.7 додатково подано розраховані показники розвитку капітальних інвестицій у сфері захисту довкілля, щоб засвідчити, наскільки складною є ситуація з фінансуванням даного сегменту проектів.

Таблиця 2.7 – Оцінка змін обсягів капітальних інвестицій у сфері захисту довкілля в Україні за 2014-2020 рр., млн. грн.

Показник	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Відх. від базисного року
Номінальна величина капітальних екологічних інвестицій	7960	7676	13390	11026	10074	16256	13240	5280
Темп приросту номінального обсягу екологічних інвестицій, %	31,81	-3,57	74,44	-17,65	-8,63	61,37	-18,55	x
Загальний обсяг капітальних інвестицій в економіку	219420	273116	359216	448462	578726	623979	508217	288797
Темп приросту загального обсягу капітальних	-12,19	24,47	31,53	24,84	29,05	7,82	-18,55	x

інвестицій в економіку, %								
ВВП	1586915	1988544	2385367	2982920	3560590	3978400	3827221	2240306
Частка екологічних інвестицій у структурі капітальних інвестицій, %	3,63	2,81	3,73	2,46	1,74	2,61	2,61	-1,02
Частка екологічних інвестицій у структурі ВВП, %	0,50	0,39	0,56	0,37	0,28	0,41	0,35	-0,16

Джерело: складено за [70]

Загальний обсяг капітальних інвестицій в економіку України за досліджуваний період зростає. Також зростає обсяг номінальних капітальних екологічних інвестицій. Але слід відмітити, що темпи приросту останніх більш прискорені за темпи приросту загальних капітальних інвестицій у 2014, 2016 та 2019 р. (див. рис. 2.8), що слід визначити позитивною тенденцією.

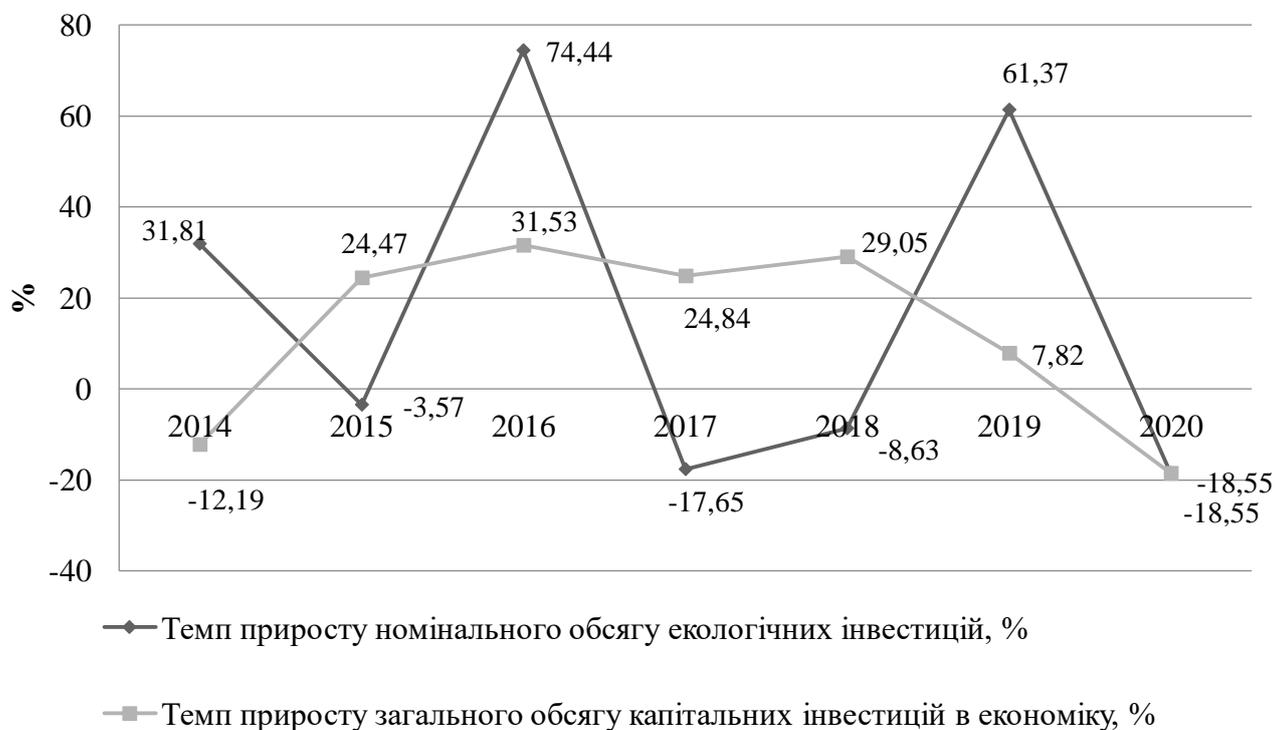

Рисунок 2.8 – Порівняння темпів приросту номінального обсягу екологічних інвестицій та загального обсягу капітальних інвестицій в економіку України у 2014-2020 рр., %

Джерело: складено за [70]

Отже, спостерігається коливання інвестицій, які спрямовані на капітальні інвестиції екологічного фінансування. Очевидно, що питома вага екологічних інвестицій у складі капітальних інвестицій в Україні з 2017 р. починає знижуватись порівняно з 3,73% у 2016 р. та 3,63% у 2014 році. Також частка даних капіталовкладень зменшилася порівняно з показником ВВП і становила 0,35% у 2020 р. із тенденцією до зменшення. За досліджуваний період частка екологічних інвестицій у структурі ВВП скоротилась на 0,16 відсоткових пунктів. Причому це відбулось як на тлі зростання двох зазначених макропоказників, так і завдяки скороченню обсягів екологічних інвестицій у минулому році. На рис. 2.9 представлено зміна частки екологічних інвестицій у структурі капітальних інвестицій та ВВП.

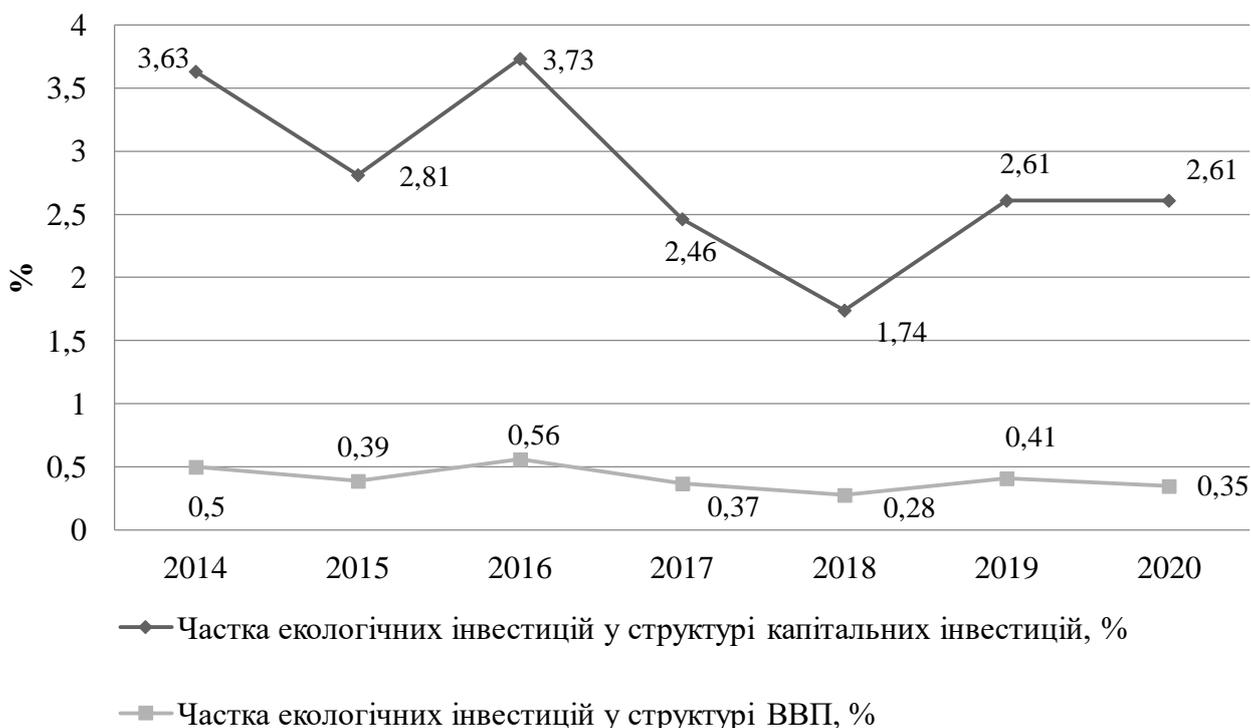

Рисунок 2.9 – Частка екологічних інвестицій у структурі капітальних інвестицій та ВВП, %

Джерело: складено за [70]

За допомогою програмного продукту Microsoft Excel виконано розрахунок залежності капітальних інвестицій від валового внутрішнього продукту із використанням коефіцієнта кореляції Пірсона та функції «PEARSON» з наступними характеристиками:

$$\text{PEARSON}(\text{массив 1}; \text{массив 2}), \quad (2.1)$$

де масив 1 – діапазон даних для першої змінної (Номінальна величина екологічних інвестицій),

масив 2 – діапазон даних для другої змінної (ВВП).

Розрахунок виконано за даними табл. 2.5 (див рис. 2.10).

	В	С	Д	Е
		Номінальна величина екологічних інвестицій	ВВП	PEARSON (C52:C58;D52:D58)
51				
52	2014	7960	1586915	0,73478591
53	2015	7676	1988544	
54	2016	13390	2385367	
55	2017	11026	2982920	
56	2018	10074	3560590	
57	2019	16256	3978400	
58	2020	13240	3827221	

Рисунок 2.10 – Розрахунок залежності капітальних екологічних інвестицій від ВВП у Microsoft Excel

Джерело: розраховано за [70]

Як бачимо, між номінальною величиною екологічних інвестицій та валовим внутрішнім продуктом існує досить сильна позитивна кореляція, адже коефіцієнт кореляції складає 0,73. Таким чином, на практиці величина капітальних інвестицій у спрямуванні на екологічні програми залежить від ВВП; із зростанням ВВП можливо зростання обсягів екологічних інвестицій.

Отже, нестабільна динаміка, невеликі обсяги та негативна тенденція, які продемонстрували екологічні інвестиції в Україні, пов'язані передусім із відсутністю достатнього обсягу та постійного характеру фінансування таких проектів. Нерівномірність надходжень коштів до Фондів охорони навколишнього природного середовища стримує ефективне функціонування системи фінансування природоохоронних заходів, передбачених відповідними бюджетними програмами, причому їх концентрація наприкінці фінансового року не дає змоги планувати його роботу послідовно. Недофінансування програм забезпечення природоохоронних заходів в Україні призводить до погіршення екологічної та соціально-економічної ситуації в країні.

Фінансове забезпечення природоохоронних заходів щодо збереження та розвитку природно-заповідного фонду нині є недостатнім, його цілі чітко не окреслені, ефективність використання обмежених бюджетних коштів є низькою. Отже, механізм фінансування природоохоронних заходів потребує вдосконалення.

2.3 Аналіз стану та напрямів розвитку фінансування екологічних програм в Запорізькому регіоні

Проведення аналізу стану та напрямів розвитку фінансування екологічних програм в Запорізькому регіоні вимагає розгляд питань у наступній послідовності:

- 1) основні екологічні проблеми Запорізького регіону;

2) механізм здійснення планування та фінансування цільових екологічних програм, проектів, заходів щодо охорони та відтворення навколишнього природного середовища;

3) опис екологічних програм та проектів Запорізької області;

4) обсяги фінансування, що виділено на цільові екологічні програми щодо охорони та відтворення навколишнього природного середовища.

В першу чергу висвітлено основні екологічні проблеми в Запорізькому регіоні. Запорізька область є однією з найбільш навантажених областей за промисловим потенціалом, що обумовлено наявністю і високою концентрацією підприємств чорної і кольорової металургії, теплоенергетики, атомної енергетики, хімії, машинобудування [71]. Завдяки розвинутій промисловій інфраструктурі, область має високий інвестиційний потенціал, який може бути використаний для поліпшення стану атмосферного повітря. З іншого боку, неминучим наслідком промислового розвитку області є тенденція до збільшення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря [72].

Щороку в атмосферу Запорізької області викидається 350 тон забруднювачів. Загалом, щодня у повітря Запорізької області викидається 631 тона шкідливих частинок. Обсяги викидів збільшуються у темпі 2 - 2,5% на рік. Основними джерелами забруднення повітря є заводи, на які припадає 93% забруднення повітря, а основною причиною забруднення атмосферного повітря міста залишається застаріла технологія й устаткування. На підприємствах м. Запоріжжя, в середньому, основне технологічне обладнання знаходиться в експлуатації понад 40 років. Процеси, що призводять до погіршення екологічного стану водойм, лишаються чинними, а основну роль у забезпеченні нинішнього стану відіграє промисловий сектор. Стає очевидним, що при існуючому положенні без реформування нормативно-законодавчої бази стан атмосферного повітря буде погіршуватись і надалі. Загальний обсяг потреби у коштах для розширення та реконструкції очисних споруд та мереж каналізації регіону становить понад 200 млн. грн. [73].

Основною причиною затримки у впровадженні водоохоронних заходів є дефіцит фінансування.

В табл. 2.8 подано динаміку обласного бюджету Запорізької області та визначено частку видатків на охорону навколишнього природного середовища.

Таблиця 2.8 – Обласний бюджет Запорізької області за 2018-2020 рр., млн. грн.

Показник	2018	2019	2020	Відх. 2020 від 2018 року
Бюджет області	11278	9115	5274	-6004
у % до загального обсягу місцевих бюджетів України	2,00	1,63	1,03	-0,97
Видатки на охорону навколишнього природного середовища	120,9	30,61	19,05	-101,85
частка в обласному бюджеті Запорізької області	1,07	0,34	0,36	-0,71

Джерело: розраховано за [74]

За 2018-2020 р. бюджет Запорізької області скоротився більше ніж на 6 млрд. гривень. Частка місцевого бюджету у місцевих бюджетах України щорічно зменшується (з 2,0% до 1,03%). Видатки на охорону навколишнього природного середовища у складі бюджету Запорізької області скоротились на 101,85 млн. гривень. Частка видатків на охорону навколишнього природного середовища у складі місцевого бюджету Запорізької області незначна та має тенденцію до зменшення: 1,07% у 2018 року, 0,34% у 2019 року та 0,36% у 2020 року. За існуючою тенденцією скорочення місцевого бюджету області та видатків у ньому на охорону навколишнього природного середовища можна зробити попередній висновок про складну ситуацію щодо наявності достатнього обсягу коштів для вирішення екологічних проблем регіону та фінансування екологічних програм с місцевого бюджету Запорізької області. Далі розглянуто механізм здійснення фінансування екологічних програм.

Фінансування екологічних програм відбувається у відповідності до Бюджетного кодексу України, Податкового кодексу України, Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», постанови Кабінету Міністрів України від 17 вересня 1996 року № 1147 «Про затвердження переліку видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів» [74].

Планування та фінансування природоохоронних заходів здійснюється з обласного та місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища. З метою удосконалення процедури фінансування цільових екологічних програм, проектів, заходів щодо охорони та відтворення навколишнього природного середовища здійснюється Департаментом захисту довкілля Запорізької обласної державної адміністрації та погоджується з Департаментом економічного розвитку і торгівлі Запорізької обласної державної адміністрації.

Основою для розгляду та включення природоохоронного заходу до переліку видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів, є запит про виділення коштів з відповідного Фонду охорони навколишнього природного середовища для здійснення природоохоронних заходів на визначений бюджетний рік.

Департаментом захисту довкілля Запорізької обласної державної адміністрації опрацьовуються запити, проводиться аналіз наявності потенційного екологічного ефекту від реалізації відповідного заходу, за результатами якого готується загальний проект пропозицій по заходах, спрямованих на охорону та раціональне використання природних ресурсів на відповідний бюджетний рік, фінансування яких пропонується здійснювати за рахунок коштів обласного фонду охорони навколишнього природного середовища.

Розпорядники коштів обласного та місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища надають до Департаменту захисту довкілля Запорізької обласної державної адміністрації технічні завдання на проектування об'єктів будівництва (у тому числі виготовлення, коригування

проекту) та тендерну документацію щодо умов проведення публічних закупівель по заходам, які передбачають закупівлю товарів та/або робіт, послуг.

Департамент захисту довкілля Запорізької обласної державної адміністрації аналізує відповідність способів/механізмів щодо досягнення екологічного ефекту при виконанні природоохоронних заходів та надає пропозиції у разі необхідності.

Головні розпорядники коштів обласного фонду охорони навколишнього природного середовища, отримувачі субвенцій з обласного бюджету щомісяця подають інформацію про їх використання до Департаменту захисту довкілля Запорізької обласної державної адміністрації, Департаменту економічного розвитку і торгівлі Запорізької обласної державної адміністрації для аналізу їх використання.

Відповідно до Стратегічної цілі 4 «Запорізький край – регіон екологічної безпеки та збереження природних ресурсів» Стратегії регіонального розвитку Запорізької області на період до 2020 року та Стратегії регіонального розвитку Запорізької області на період до 2027 року заплановано проекти, які спрямовані на створення умов для поліпшення стану довкілля, розвитку природно-заповідної справи та екомережі, а також енергоефективності та підтримки альтернативної енергетики.

Як передбачено Стратегією до 2020 та Стратегією до 2027 року, успішна реалізація проєктів Програми 4 «Екологічна безпека та збереження природних ресурсів» сприятиме досягненню таких результатів:

- покращення стану атмосферного повітря;
- удосконалення діючих та впровадження сучасних систем очищення;
- скорочення забруднення водних об'єктів за рахунок проведення заходів по упорядкуванню зливової каналізації міст і селищ;
- запобігання та мінімізація утворення відходів шляхом удосконалення діючих та впровадження сучасних технологій і обладнання;

- зменшення обсягів забруднення промисловими та твердими побутовими відходами;
- покращення управління твердими побутовими відходами;
- підвищення рівня інформування громадян про стан навколишнього середовища;
- підвищення екологічної культури населення.

Відповідно до документу «Стратегії регіонального розвитку Запорізької області на період до 2020 року» проведено аналіз фактичного стану реалізованих проектів у 2016-2018 рр., джерел фінансування та обсягів фінансування, що представлено в таблиці «ДОДАТОК Б».

Отже, екологічні програми Запорізької області реалізуються в рамках Стратегії регіонального розвитку, якою визначено основні джерела фінансування реалізації екологічних програм:

- 1) кошти Державного бюджету України, зокрема державного фонду регіонального розвитку (ДФРР);
- 2) кошти місцевих бюджетів;
- 3) коштів інвесторів, власних коштів підприємств.

Загальна сума фінансування склала 990156,6 тис. грн., з них забезпечено реалізацію проектів на суму 404141,40 тис. грн. Про ефективність фінансового управління реалізацією екологічних програм та проектів свідчить коефіцієнт ефективності фінансування, який розраховано за формулою:

$$Kф = \frac{Зф}{Пф}, \quad (2.2)$$

де Зф – забезпечено фінансування екологічних програм та проектів, гр. од.;

Пф – передбачено фінансування екологічних програм та проектів, гр. од.

$$Kф = 404141,4 / 990156,6 = 0,4.$$

Чим більше Кф наближений до 1, тим ефективніше забезпечено процес фінансування. Отже, з усіх передбачених Стратегією проектів фінансування

забезпечено тільки 40% у розрахунку від загальної вартості проектів, що свідчить про низький рівень розвитку фінансування екологічних проектів у Запорізькому регіоні.

Низьке виконання більшості передбачених екологічних програм обумовлено недостатністю фінансування програм у даному напрямку у зв'язку із недостатністю коштів, передбачених на охорону довкілля та фінансування природоохоронних заходів, у місцевому бюджеті Запорізької області, що було встановлено завдяки проведенню аналізу (див. табл. 2.8) та аналізу виконання результативних показників Стратегії регіонального розвитку до 2020 року.

Відповідно до документу «Стратегії регіонального розвитку Запорізької області на період до 2027 року» проведено аналіз джерел фінансування та обсягів фінансування проектів у 2021-2023 рр., що представлено в табл. 2.9.

Таблиця 2.9 – План фінансування екологічних програм та заходів за напрямами в Запорізькій області у 2021-2023 рр., тис. грн.

Напрямок	Проект	Бюджет
1	2	3
Охорона та раціональне використання водних ресурсів та зниження негативного впливу на атмосферу	Будівництво нових та реконструкція існуючих очисних каналізаційних споруд та мереж каналізації	947000
	Придбання та встановлення обладнаних стаціонарних автоматизованих постів контролю забруднення навколишнього середовища на санітарно-захисних зонах промислових підприємств	15000

Продовження таблиці 2.9

1	2	3
Розв'язання проблеми негативного впливу відходів на довкілля та здоров'я населення	Будівництво, реконструкція та розширення полігонів твердих побутових відходів	450000
	Будівництво заводу комплексного сортування та переробки твердих побутових відходів	500000
Збереження біологічного та відновлення ландшафтного розмаїття	Збереження біологічного та ландшафтного різноманіття області	6500
Екологічний моніторинг та інформування	Вдосконалення системи державного моніторингу навколишнього природного середовища на регіональному рівні	3000

	Організація та проведення заходів щодо пропаганди охорони навколишнього природного середовища	750
РАЗОМ ФІНАНСУВАННЯ		1922250

Джерело: складено за даними Департаменту захисту довкілля Запорізької обласної державної адміністрації [74]

Проекти, які передбачено для реалізації у 2021-2023 рр., перенесені з попереднього планового періоду (Стратегія регіонального розвитку Запорізької області на період до 2020 року), які не були реалізовані через відсутність фінансування. Порівнюючи загальний обсяг фінансування відповідно до Стратегії до 2027 року з обсяг фінансування Стратегії до 2020 року, встановлено, що на наступний плановий період передбачено виділити на 932093 (1 922 250 – 990 156,6) тис. гривень. Але враховуючи досвід попередніх років щодо забезпечення фінансування окреслених та взятих у перелік видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів, їх фінансове забезпечення може залишити також на низькому рівні, як у попередньому стратегічному плановому періоді.

Загальні припущення, що мають значення для впровадження екологічної програми по Запорізькому регіону, це забезпечення належного фінансування реалізації проєктів. Фінансування має відбуватися через консолідацію коштів державного та місцевих бюджетів, приватних коштів. Для успішності впровадження програми важливими є ресурси у рамках державних програм, які реалізуються через профільне міністерство – Міністерство екології та природних ресурсів України.

Висновки до розділу 2

Здійснення фінансування природоохоронних заходів в Україні передбачає можливість використання коштів різних джерел, серед яких можна назвати бюджетні кошти (державного та місцевого бюджетів); кошти підприємств, установ і організацій; екологічні фонди; фонди екологічного страхування; кредити банків; добровільні внески населення, іноземних юридичних осіб та громадян та ін.

Україна значною мірою є залежною від коштів, що їх надають міжнародні та регіональні організації в рамках реалізації програм із кредитування та грантової підтримки. Перевагами цих ресурсів є їхня невисока вартість та цільовий характер використання коштів, однак доступ до них обмежений для багатьох економічних суб'єктів через високі критерії відбору проектів.

Обмежені можливості бюджету як країни, так і регіонів фактично блокують розроблення екологічних програм та ресурсозберігаючих проектів, оновлення технологій та здійснення природоохоронних заходів. Поряд із тим нерівномірність виділених коштів та не в повному обсязі впродовж року, слабкий контроль, невміла реалізація спричиняють низьку ефективність їх використання, неможливість виконання завдань та й зрештою перенесення строків їх реалізації. Через те, що в Україні в загальні на в Запорізькому регіоні зокрема, спостерігається нестача інвестицій із традиційних джерел фінансування, поступово починають з'являтися нові інструменти підтримки екопроектів, як от конкурсне та грантове фінансування за рахунок коштів некомерційних організацій, краудфаундінг, зелені облігації тощо.

Виходячи з вищезазначеного, видається необхідним залучення альтернативних джерел фінансового забезпечення реалізації державних програм ресурсозбереження. Для посилення екологічної безпеки, поліпшення якісних властивостей довкілля та елімінації негативних екстерналій велике значення має правильність вибору не лише методу та джерела фінансування, а й відповідних заходів.

3 НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В УКРАЇНІ

3.1 Основні проблеми у сфері фінансового забезпечення розвитку екологічних програм в Україні

Розвиток фінансового забезпечення екологічних програм в Україні не може бути забезпечений без певного реформування системи фінансування природоохоронних заходів, де пріоритети мають полягати у створенні фінансового середовища, здатного своєчасно, адекватно реагувати на різноманітні внутрішньодержавні та міжнародні економічні, політичні, соціальні та інші зміни на всю економічну систему з метою забезпечення національних пріоритетів, що включають економічний і соціальний розвиток, створення галузевої інфраструктури, ринкову кон'юнктуру, процеси ціноутворення, інвестиційні аспекти [75; с. 246].

Проведення системного аналізу сучасного стану та тенденцій розвитку фінансування екологічних програм в Україні дозволяє прийти до висновки, що головною проблемою фінансового забезпечення екологічних інвестицій в Україні є відсутність належного та ефективного механізму фінансування «зелених» інвестицій як елемента національної стратегії фінансування сталого розвитку.

В роботі вже наголошувалось на необхідності трансформації ключових підходів до управління економічними системами та процесами, а саме те, що екологічні судження в сукупності з економічними, фінансовими і соціальними повинні грати важливу роль в сучасному управлінні. Країни, що розвиваються, мають зробити зрушення в бік більш стійкого виробництва і споживання на національному рівні шляхом повного включення питань навколишнього середовища в процес прийняття рішень відповідно до глобальними пріоритетами в сфері сталого розвитку. Але тут виникає ряд складнощів.

Перша складність – сприйняття «зеленої» економіки: що це таке і що тут головне? Проблеми економічного розвитку, тобто забезпечення зсуву промислового виробництва в бік нового технологічного укладу, який дозволить уникнути тих криз, які проявляються сьогодні і спостерігалися в минулому, – ось що визнають головним інститутами глобального управління.

Друга складність – віднесення проектів до числа «зелених». До теперішнього часу однозначної грані не проведено. Як мінімум дві вагомі

причини служать поясненням цього факту. Перша полягає в тому, що «зелені» інвестиційні проекти можуть також приносити додатковий соціальну, екологічну користь. Глобальні інститути пропонують розділяти ефекти, які несуть «зелені» проекти. І, якщо проекти більш націлені на досягнення соціальних і екологічних ефектів, то їх слід класифікувати як стійкі інвестиційні проекти. Друга причина – саме різноманіття світового розвитку, коли кожна країна представляє свою індивідуальну комбінацію ресурсів і можливостей, будучи при цьому суверенною державою. З цієї причини глобальні інститути пропонують всім країнам адаптувати глобальні рамки під себе і вибрати саме свій підхід до розвитку національної економіки, ґрунтуючись на принципах сталого розвитку, а також визначити напрямок розвитку, виходячи з власних проблем, специфіки національної економіки та виробництва.

Саме з цієї причини Яковлев І.А. та Кабір Л.С. [76; с. 16] називають третю групу складнощів: фінансів, які мають відношення до стійкості, багато. Сьогодні, по суті, існує окрема група фінансів (як вид), яка тим чи іншим чином пов'язана зі стійким розвитком. Пояснюється це тим, що країни, формуючи національні стратегії розвитку, визначають національні пріоритети. Наприклад, країни Північної Європи і ЄС визначили для себе майбутнє на основі безвуглецевій економіки, тому вони концентрують свою увагу на без вуглецевих чи низьковуглецевих фінансах (low-carbon finance). Інші країни поставили собі за мету розв'язання екологічних або кліматичних проблем. В результаті формується цілий спектр фінансів, що мають відношення до стійкості (див. рис. 3.1).

Рисунок 3.1 – Фінанси, що забезпечують сталий розвиток

Джерело: розроблено за [76]

В закордоній практиці термін «low-carbon finance» (низьковуглецеві/безвуглецевої фінанси) з'явився у зв'язку з формуванням і розвитком механізму міжнародної торгівлі квотами парникових газів. Його основа була визначена міжнародною угодою ще в 1997 р. (Киотський протокол, який встановив квоти на викиди парникових газів і запропонував механізм торгівлі квотами). Це послужило причиною появи сектора «Carbon finance» – вуглецеві фінанси, які вказують на проекти скорочення викидів парникових газів, а також на той факт, що джерело фінансування інвестицій заснований на квотах на викиди вуглекислого газу (вуглецю), які можуть бути продані на

вуглецевому ринку, і заснованих на цих квітах фінансових інструментах. У свою чергу, «low-carbon finance» вказують на проекти з низьким рівнем викидів вуглецю, в першу чергу інвестиції в галузі поновлюваних джерел енергії, чистої енергії та інфраструктури, джерелом фінансування яких є приватні фінанси.

З вищенаведеного випливає ще одна (четверта) складність: як організувати процес управління подібним фінансовим різноманіттям, зокрема на рівні України, в якій комбінації країні слід формувати дані елементи в структурі національного фінансового ринку і, найголовніше, як все це реалізувати, оскільки ми повинні йти в руслі глобального розвитку світу, і це насправді актуальне завдання.

Таким чином формується ще одна проблемна ситуація, а саме проблема настройки та настроювання національного механізму фінансування «зелених» інвестицій. Перше питання, яке формулюється в рамках даної проблеми для України, відповідь на який потрібно представити в найстисліші терміни: що таке «зелена» економіка і «зелені» інвестиції, що ми в Україні під цим будемо розуміти? Звідси випливає друге питання: яку національну стратегію будемо будувати? Якщо відсутня узгоджена позиція щодо того, що слід визнавати «зеленими» інвестиціями, якщо це явище фінансово-господарської діяльності чітко не визначається в законодавстві, не виявляється в реальній практиці господарюючих суб'єктів, то як інвесторам фінансувати «зелені» проекти, як компаніям їх реалізовувати, як державі підтримувати процес «зеленого» інвестування? Саме з цієї причини у нас сьогодні існує безліч варіацій на тему «зеленої» економіки, «зеленого» зростання, «зелених» інвестицій (представлений вище аналіз наочним чином цю ситуацію ілюструє), і це стримує подальший розвиток [76; с. 18]. Третє, не менш важливе і складне питання лежить в площині переосмислення того, як повинна працювати національна фінансова система і які стимули для «зелених» інвестицій повинні бути створені.

В плані вирішення окреслених проблем для України, які не дозволяють побудувати ефективний та дієвий механізм розвитку фінансування екологічних програм, слід звернутись до закордонного досвіду, що буде зроблено у наступних параграфах даної роботи.

Переходячи до буденних проблем у сфері фінансового забезпечення розвитку екологічних програм в Україні за підсумками проведеного дослідження слід наголосити, що на сьогоднішній день фінансове забезпечення екологічних програм окремих регіонів є незадовільним і тому в Україні комплексне програмування розвитку стає все більш затребуваним в системі державного управління. Програми соціально-економічного розвитку грають важливу реальну, а не номінальну роль в практиці управління більшості регіонів. У зв'язку з цим розробку регіональних бюджетних програм можна розглядати як спробу об'єднання всіх інструментів досягнення цілей регіональної соціально-економічної політики.

Використання екологічного програмування на регіональному рівні у своїй основі визначається характером і територіальним масштабом виникнення комплексної екологічної проблеми, що впливає на відтворювальний природний процес в цілому. Поліпшення екологічної ситуації дозволяє сформуванню в регіоні сприятливий інвестиційний клімат і здійснити докорінні структурні зрушення в його розвитку. Цьому перешкоджають глибокі кризові деформації в еколого-економічному розвитку багатьох регіонів, крайня недостатність власних ресурсів на регіональному та муніципальному рівнях. Для їх подолання можуть бути використані можливості програмно-цільового підходу з урахуванням регіональних особливостей. Це особливо важливо, оскільки регіони України відрізняються винятковою різноманітністю, практично кожен регіон представляє собою унікальне поєднання природних, економічних і соціальних комплексів. При цьому для вирішення проблем, що підлягають програмному опрацюванню, спочатку повинні бути задіяні ресурси того рівня, на якому проблема виникла. Ресурси інших рівнів повинні залучатися по висхідній або низхідній лінії за

«залишковим» принципом. Так, наприклад, установка очисних споруд, переобладнання, модифікація повинні проводитися в першу чергу з використанням місцевих ресурсів – фінансових, матеріальних тощо. При їх недостатності повинні бути обґрунтовані потреби в додатковому залученні ресурсів вищих бюджетних рівнів. У свою чергу, пріоритетна ліквідація наслідків техногенних і природних катастроф, що мають загальнодержавне значення, повинна здійснюватися на основі коштів державного рівня.

У той же час слід зазначити, що розробка і реалізація регіональних бюджетних програм до сих пір знаходяться на низькому якісному рівні. При переході на програмне бюджетування планувалося, що регіони і муніципальні утворення будуть самостійно приймати рішення по розробці нормативних документів та методологічної основи впровадження цільових програм. Однак, як показує практика, в більшості випадків на регіональному рівні відбувається пряме запозичення і копіювання попереднього досвіду на рівні держави. Це перенесення більшою частиною носить формальний характер. Не враховуються регіональні особливості, що особливо неприпустимо відносно екологічних програм, які вимагають більш точної прив'язки програмних заходів до конкретних повноважень, видаткових зобов'язань, об'єктам фінансування з більшим ступенем відповідальності за кінцевий результат.

Фінансування з державного бюджету природоохоронних заходів відбувається виключно за рахунок коштів з Державного фонду. Незначна частка видатків на охорону довкілля в складі видатків державного бюджету та місцевих бюджетів обумовлено низькими надходженнями до бюджету екологічного податку. Сучасний стан податкового регулювання України говорить про те, що недостатньо ефективно вирішуються проблеми екологічного характеру через безліч причин, одна з яких – відсутність відповідних норм регулювання в Податковому кодексі України. Також, в наш час в Україні функціонує понад 12 тисяч фондів охорони навколишнього природного середовища. Варто відзначити, що система планування фінансування з регіональних і локальних фондів не врегульована, на

місцевому рівні немає компетентних структур, які б володіли повною інформацією про стан навколишнього середовища і необхідності реалізації природоохоронних програм. Отже, особливості екологічного оподаткування повинні привернути увагу до вивчення стратегічних питань підвищення ефективності екологічної фіскальної політики, в тому числі питань ресурсної ренти та впровадження податків, які будуть спонукати до раціонального використання природних ресурсів. В наш час вельми важливо вирішення питання структуризації екологічних податків і зборів, які повинні охопити всі сфери економіки і суспільного ладу.

Таким чином, одним з ключових аспектів економічної політики в області природокористування є питання планування, фінансування і відшкодування витрат забруднення навколишнього середовища. Важливий момент, який слід тут зазначити, полягає в тому, що фінансування природоохоронної політики по суті справи є капіталовкладенням в майбутнє. Витрати, як правило, більш ніж компенсуються тими вигодами, які вдається отримати завдяки скороченню збитків і збереженню ресурсів.

Україна зазнає великих труднощів у питаннях формування системи фінансового забезпечення охорони навколишнього середовища. Це викликано цілим рядом причин. Перш за все впливає реформування механізму природокористування в зв'язку з переходом економіки до ринкових відносин. З одного боку, економічний спад, падіння виробництва привели до ускладнень в питаннях формування Державного бюджету, а з іншого боку, усунення кризової економічної ситуації вимагає дуже великих коштів. Позначається залишковий принцип розподілу ресурсів на охорону навколишнього середовища. Адже, як показує аналіз надходжень до Державного бюджету України та відповідних видатків з бюджету частка таких доходів та витрат в бюджеті є низькою, що обумовлює незадовільний стан фінансування певних програм та проектів з охорони навколишнього середовища на державному рівні та в окремих регіонах.

Система функціонування екологічних фондів, як важливого інструменту національної природоохоронної політики, є недосконалою та вимагає раціоналізації та впровадження ефективного фінансового інструменту. Реформування системи екологічних фондів в Україні слід здійснювати, спираючись на досвід закордонної практики.

Проблемою залишаються напрями використання коштів екологічних фондів. Так, засоби екологічних фондів в Україні використовуються переважно не на екологічні інвестиції, а для вирішення поточних екологічних, а іноді і соціальних проблем. Відсутній механізм доступу до незадіяних залишків коштів на рахунках фондів на інші цілі. Необхідним є підвищення авторитету екологічних фондів до рівня, коли доступ до коштів екологічних фондів став би стимулом для участі в них з боку підприємницьких структур і відповідно для сплати екологічних зборів. Рух коштів екологічних фондів і їх система управління повинні бути прозорими, процедури управління проектним циклом повинні бути зваженими, та такими, що ініціювали б на різні джерела фінансування.

Українська практика показує, що стягування плати за забруднення навколишнього середовища і створення екологічних фондів в сучасних українських умовах не вирішує в достатній мірі питання фінансування еколого-інвестиційних процесів унаслідок непередуманої до кінця форми акумулювання та витрачання коштів і, внаслідок цього, різкого зниження їх реального обсягу через інфляції, тобто отримані кошти не дають бажаних результатів. Отже, як проблема має місце неефективне використання цих коштів.

Недостатньою для українських екологічних програм та проектів є донорська допомога міжнародних фінансових організацій. Так, в Україні зобов'язання донорів та міжнародних фінансових організацій з технічної допомоги та фінансування охорони навколишнього середовища в розрахунку на душу населення в 2,4 рази нижче, ніж в Росії; в 19 разів менше, ніж в країнах

Центральної та Східної Європи; в порівнянні з Литвою, Латвією та особливо Естонією - в 34-80 разів менше [77; с. 48].

Особливо слід відзначити проблему розробки економічного механізму стимулювання раціонального природокористування і охорони навколишнього середовища, стимулювання і підтримки екологічно відповідального бізнесу. Як вже зазначалося, механізм екологічного регулювання в Україні не володіє стимулюючим ефектом. Це проявляється, зокрема, в недосконалості оцінки оподаткованої бази використання природних ресурсів, в тому числі низьких процентних ставках платежів за використання природних ресурсів і відтворення природних ресурсів; неприпустимо низьких базових ставках платежів за негативний вплив на навколишнє середовище; невиправданому зниженні ставок платежів за використання природних ресурсів і їх відтворення окремих природокористувачів; недооцінці вартості природних ресурсів; практичній відсутності платежів за повторне і побічне використання природних ресурсів.

Без розробки і впровадження відповідних елементів в систему важелів і методів управління неможливо домогтися зсуву в бік активного переходу на ресурсозберігаючі та екологічно безпечні технології. Необхідна пряма економічна зацікавленість бізнесу у вирішенні екологічних проблем і завдання держави цей інтерес створити, надати підтримку ресурсо- та енергозберігаючих технологій і виробництв, в тому числі за допомогою введення ринкових регуляторів в сфері охорони навколишнього середовища, які стимулювали б підприємства реально знижувати антропогенне навантаження на навколишнє середу, впроваджувати сучасні ресурсозберігаючі та екологічно чисті технології. Бізнес повинен зрозуміти, що природоохоронна діяльність – це не тільки додаткове навантаження на бюджет компаній, але і одна з умов поліпшення якості виробленої продукції, зростання її конкурентоспроможності на світових ринках.

В умовах України абсолютно не використовуються такі гнучкі механізми фінансування природоохоронної діяльності, як ринок прав на

забруднення, страхування екологічних ризиків і багато інших. Очевидно, що перехід на еколого-орієнтовані технології – процес винятково складний, що вимагає не тільки колосальних коштів і часу, але і політичної волі керівництва країни. Він неможливий без відповідної серйозної підготовки з реалізації комплексу заходів, включаючи законодавче та нормативне забезпечення, розробки за новими технічним і технологічним рішенням, створення ефективного економічного механізму екологічного регулювання і т.д.

В цілому фінансування природоохоронної сфери (в тому числі бюджетне), що склалося в Україні, яке здійснюється за залишковим принципом, не забезпечує в достатній мірі економічний механізм дотримання права громадян на сприятливе навколишнє середовище.

Разом з тим екологічні цілі тільки тоді дійсно можуть стати пріоритетними і результативними, коли на їх досягнення будуть виділятися і пріоритетні засоби. Основне призначення фінансового механізму екологічного регулювання полягає в забезпеченні сприятливих економічних умов, при яких виробничих об'єктам (підприємствам) стало б економічно вигідно займатися відтворенням якості природного середовища. Без цього неможливо забезпечити екологічно орієнтований зростання економіки.

Сучасне екологічне законодавство хоча й передбачає певні заходи державної підтримки бізнесу в екологічній сфері з позицій стимулювання інвестиційної діяльності (наприклад, при впровадженні найкращих доступних технологій, використанні альтернативних джерел енергії, утилізації вторинних ресурсів, переробці відходів тощо), однак такі заходи формулюються, як правило, у вигляді загальних положень про податкові та інші пільги, які не мають практичного підтвердження в чинному податковому, бюджетному, митному та іншому законодавстві і тому не є мотивацією для відповідної інвестиційної діяльності [78; с. 58].

Вищевикладене дозволяє сформулювати та узагальнити основні проблеми, які перешкоджають розвитку фінансування екологічних програм в Україні:

- по-перше, відсутнє розуміння та концепція «зеленої економіки» та «зелених фінансів», як на рівні держави, так і на рівні громадян;
- по-друге, відсутня національна стратегія фінансування сталого розвитку та будь-які заходи та спроби її реальної розробки та впровадження;
- по-третє, відсутній належний та ефективний механізм фінансування «зелених» інвестицій як елементу національної стратегії фінансування сталого розвитку;
- по-четверте, відсутність достатнього фінансування природоохоронних заходів з державного та місцевих бюджетів через залишковий принцип розподілу ресурсів на охорону навколишнього середовища та відсутності пріоритетності державних видатків на екологію;
- по-п'яте, недосконала система функціонування екологічних фондів, відсутність раціонального та ефективного фінансового інструменту національної природоохоронної політики;
- по-шосте, нецільове та неефективне використання коштів екологічних фондів та відсутність прозорого механізму фінансового управління екологічними фондами;
- по-сьоме, низький авторитет екологічних фондів серед державного управління та суб'єктів господарської діяльності та не усвідомлення їх функцій та загальнонаціонального значення;
- по-восьме, непрофесійні та низько ефективні процедури управління проектним циклом екологічних програм на державному та місцевому рівнях, що збільшує інвестиційні ризики, знижує ефективність екологічних інвестицій та підтверджує їх недоцільність та не окупність, що значно зменшує коло інвесторів, зокрема відштовхує закордонних інвесторів в особі міжнародних фінансових організацій та фондів.

В Україні немає умов для беззбиткового здійснення екологічних інвестицій і високі ризики для екологічних інвестицій, не створений необхідний інвестиційний потенціал і механізм. Тому необхідно вивчити закордонний досвід щодо практики отримання підтримки міжнародних

фінансових інститутів, як донорів екологічних інвестицій задля фінансування екологічних проектів.

3.2 Закордонний досвід фінансового забезпечення розвитку екологічних програм

Розвинені країни мають, як правило, значні просування в області екологічної політики, що багато в чому обумовлено високим рівнем економічного розвитку і стабільністю, що дозволяє акумулювати кошти на вирішення екологічних проблем. Відмінною рисою сформованих систем управління охороною навколишнього середовища є широке використання економічних регуляторів для стимулювання раціонального природокористування при збереженні і зміцненні державного і громадського контролю та нормування в екологічній сфері.

Основними елементами фінансового механізму екологічного призначення в розвинених країнах виступають:

- 1) урядові субсидії, позики і пільгові позики, заставні вкладення;
- 2) прискорена амортизація;
- 3) екологічні та еколого-орієнтовані податки (в тому числі транспортні та енергетичні);
- 4) платежі і штрафи за скиди і викиди забруднюючих речовин;
- 5) платежі за розміщення твердих відходів;
- 6) адміністративні платежі (за видачу ліцензій, формування систем компенсації або екологічних квот і ін.);
- 7) збори екологічного характеру (на екологічно «брудну» продукцію і небезпечні відходи);

8) платежі за використання природних ресурсів; різного роду податкові пільги, що стимулюють зниження негативного впливу на навколишнє середовище, в тому числі за допомогою впровадження екологічних інновацій та інвестування в екологічно безпечні і ресурсозберігаючі технології;

9) додатковий податок з прибутку підприємств, що випускають екологічно шкідливу продукцію або застосовують екологічно небезпечні технології;

10) екологічне страхування (на випадок непередбачених екологічних ситуацій як антропогенного, так і природного характеру);

11) пряма торгівля допусками на забруднення середовища; державні інвестиції на природоохоронні заходи та державні закупівлі товарів природоохоронного призначення;

12) дотації від держави і інші інструменти [79].

В останні роки велика увага приділяється таким економічним інструментам екологічної політики, які стимулюють прискорений розвиток інноваційних маловідходних і ресурсозберігаючих технологій, широке залучення альтернативних та відновлюваних джерел електроенергії, створення умов для впровадження електротранспорту і т.п.

Досвід країн з розвинутою екологічною політикою свідчить про те, що серед методів державної екологічної політики все більші переваги віддається не тільки обмежувальним заходам і покарання винних, скільки винагороді зусиль тих природокористувачів, чия економічне поведінка сприяє поліпшенню стану навколишнього середовища. Іншими словами, відбувається зсув від використання адміністративних важелів управління до більш широкого застосування економічних (в тому числі фінансових) методів регулювання в екологічній сфері.

Країни, що розвиваються, такі як, зокрема, Китай, Бразилія, Індія, ПАР, Індонезія, Монголія, Бангладеш, беруть активну участь у формуванні та в інноваційному розвитку екологічних фінансів [79]. Проекти з побудови стійкої фінансової системи з'явилися в цих країнах з різних причин, з різними цілями

і підходами, проте їх більшість виникла в результаті стратегічного погляду на необхідність орієнтації фінансової системи на більш загальні пріоритети національного розвитку (наприклад, боротьба з бідністю чи ресурсоефективність), які прямо чи опосередковано пов'язані з екологічними проблемами.

Зростає розуміння того, що екологічні ризики можуть призвести до невиконання кредитних зобов'язань, нові можливості для бізнесу та тиск на ринку, які створюють постачальники (здебільшого в межах ланцюгів поставок), іноземні фінансові інститути та інші стейкхолдери, стали рушієм формування екологічних фінансів. Узагальнюючи, можна виділити такі причини розвитку екологічного фінансування в країнах, що розвиваються:

1) фінансові причини (на етапі старту проекту екологізації міжнародної фінансової системи ці країни прагнуть відразу створити фінансову інфраструктуру, відповідну сучасним вимогам);

2) екологічні причини (відбулося загострення екологічних проблем, зокрема проявились наслідки тривалого розвитку аутсорсингу, пов'язаного з перенесенням частини виробництва (включаючи «брудні» галузі) з розвинених країн в інші юрисдикції);

3) ринкові причини (країни, що розвиваються, знаходять свої «ніші» в глобальній економіці і процесах її реформування, щоб скористатися новими перевагами і зняти з себе кліше «периферійних» учасників міжнародної фінансової системи) [80].

Водночас країни, що розвиваються, стикаються з особливими проблемами у мобілізації екологічних фінансів у зв'язку з тим, що потребують зовнішніх потоків капіталу для інвестицій у такі галузі, як енергетика, переробка відходів, транспорт, вода та поліпшення сільського господарства; характеризуються низьким розвитком фінансових ринків, системи банківського кредитування та страхування. У багатьох випадках низький рівень ВВП та слабкі фіскальні позиції приводять до залежності країн, що розвиваються, від міжнародної фінансової допомоги, включаючи надання

пільгових кредитів від міжнародних фінансових установ, прямих іноземних інвестицій, позик та грантів. Загалом, фінансові системи в країнах, що розвиваються, як правило, є відносно слабкими. Особливостями таких фінансових систем є те, що банки в них є основними постачальниками довгострокового фінансування і складають 85–90% фінансових активів, при цьому лише 12% банківських кредитів перевищують п'ять років порівняно з 33% у розвинутих країнах; ринок капіталу, як правило, невеликий; страхування є критично важливим, проте страхові ринки незначні, але зростаючі, мають значний попит на страхування. Однак менше 5% людей з низькими доходами мають доступ до страхування [18; с. 181].

В цих умовах прийняті на саміті G20 в липні 2017 р. рішення щодо підтримки розвинутими країнами, по-перше, розвитку глобального ринку екологічних інвестицій та впровадження екологічних фінансових інновацій, а по-друге, зусиль країн, що розвиваються, в становленні їх політик і практик сталого розвитку та прийняття національних дорожніх карт «зеленого» фінансування, створює для країн з емерджентними ринками додаткові можливості для модернізації своїх фінансових систем, залучення інвестицій у відновлювальну енергетику, енергоефективність, розвиток сільського господарства, продуктивність малого та середнього бізнесу тощо. Ці сфери для країн, що розвиваються, є потенційно комерційними, але недостатньо фінансованими через складність отримання кредитів (тіньова економіка, корупція, невизначеність в політиці) та слабкість фінансового ринку і фінансових інституцій в країні. В 2000 р. розподіл потоків капіталу, які мають відношення до відповідального фінансування, для країн, що розвиваються, згідно з даними ООН, на 70% покривався за рахунок внутрішніх державних ресурсів та коштів міжнародних організацій, а решта 30% – шляхом залучення внутрішніх і глобальних приватних інвестицій; в 2010–2011 рр. вказані обсяги склали 63% і 37% відповідно [25; с. 189]. Для України сприяння сталому розвитку декларується як пріоритетний напрям і розглядається як один з головних принципів посилення співпраці згідно з Угодою про асоціацію між

Україною та ЄС. Цією угодою визнається важливість врахування економічних, соціальних та екологічних інтересів не тільки свого населення, але й майбутніх поколінь, а також гарантується, що економічний розвиток, екологічна та соціальна політика будуть підтримуватися спільними зусиллями [25; с. 190].

Україна долучилась до «зеленого» фінансування шляхом використання можливості продажу одиниць скорочень викидів – ERU (Emission Reduction Units) згідно з механізмом спільного впровадження – JI (Joint Implementation) та сертифікатів – AAU (Assigned Amount Units) у рамках Кіотського протоколу до Рамкової Конвенції ООН зі зміни клімату. Україна приєдналася до Програми фінансування та передачі технологій для боротьби з кліматичними змінами (Finance and Technology Transfer Centre for Climate Change – FINTECC) ЄБРР, ЄС та Глобального екологічного фонду. Крім того, Україна спільно з США, Австралією, Норвегією, Канадою, Росією, Японією увійшла до так званої парасолькової групи отримувачів фінансової допомоги, проголошеної на COP21, з намірами щодо досягнення мети утримання рівня потепління на земній кулі. В липні 2017 р. Верховна Рада прийняла Закон «Про ратифікацію Паризької угоди по боротьбі зі змінами клімату» № 0105. Україна стала двадцятою країною в світі та першою на пострадянському просторі, яка повністю приєдналась до зобов'язань. Очікуваний національний внесок України (INDC – Intended Nationally Determined Contributions), задекларований на рівні викидів парникових газів у 2030 р., не повинен перевищувати 60% від рівня викидів таких газів у базовому 1990 р. Сприятимуть такому підходу прийняті в ЄС нові правила Третього енергетичного пакета, які передбачають перш за все лібералізацію ринків електроенергії; посилення транскордонної торгівлі у сфері енергетики; сприяння більшій прозорості діяльності енергетичних компаній; підвищення солідарності між державами-членами ЄС. Для того щоб скористатись такими можливостями та забезпечити обіг екологічних фінансів, в Україні необхідно до 2019 р. сформувати похідні фінансові інструменти, використання яких регламентоване Директивою 2004/39/ ЄС та Регламентом 600/2014, що дадуть змогу використовувати

міжнародні фінансові ресурси для реалізації проектів зі скорочення викидів парникових газів та модернізації виробництва за умови здійснення ними звітності за фінансовими ризиками, до яких відносяться екологічні, соціальні та управлінські.

Захист навколишнього середовища, економіка з низьким рівнем викидів, адаптація до зміни клімату – це лише деякі з концепцій, що лежать в основі інвестицій, підтримуваних європейськими фондами. Метою таких проектів є турбота про сталий розвиток, запобігання несприятливих змін навколишнього природного середовища, моніторинг навколишнього середовища і т.д.

У зв'язку з тим, що проекти, пов'язані з охороною навколишнього середовища, вимагають тісної координації і ґрунтуються на загальних стратегіях, основними одержувачами цих субсидій є державні установи та органи місцевого самоврядування. Однак частина коштів спрямовується також неурядовим екологічним організаціям або дослідним підрозділам.

Захист навколишнього середовища та біорізноманіття – важливі завдання з участю державних установ. Вони можуть реалізовувати, наприклад, проекти в області екологічної освіти, підготовки планових документів. Також є засоби на меліорацію земель, створення зеленої інфраструктури та екологічних коридорів. Більш широкий перелік заходів, пов'язаних з охороною навколишнього середовища в Польщі, включає, серед іншого:

- захист зникаючих видів і природного місця існування, наприклад, шляхом підтримки ділянок Natura 2000, впровадження активного захисту, передової практики;
- розвиток зеленої інфраструктури, в т.ч. шляхом створення наземних і водних екологічних коридорів і підвищення проникності існуючих коридорів;
- розробка інструментів планування для територій Natura 2000, тобто планів захисту, планів управління лісами і т.д.;
- підтримка впровадження інструментів управління безпекою природи, включаючи розробку правил поводження з чужорідними видами,

інвентаризацію природних середовищ існування, розвиток систем екологічного моніторингу [79].

Фінансові кошти для таких проектів можуть запитуватися, зокрема, державними і самоврядними адміністративними одиницями, національними парками, управліннями з охорони навколишнього середовища, організаційними підрозділами державних лісів, а також університетами і науково-дослідними підрозділами.

Екологічна освіта також є важливим елементом захисту навколишнього середовища. Таким чином, інвестиційна діяльність може бути доповнена інформаційно-освітньою діяльністю в галузі захисту навколишнього середовища і ефективного використання її ресурсів. Установи, які відповідають за охорону навколишнього середовища, і неурядові екологічні організації можуть використовувати кошти ЄС для освітніх кампаній, підвищення екологічної обізнаності жителів, освіта спільнот, що живуть на територіях, що охороняються і т.д. Кошти ЄС також можуть бути спрямовані на розвиток бази центрів, що здійснюють діяльність в галузі освіти при національних парках.

В Польщі співфінансування проектів з охорони навколишнього середовища можливо в рамках програми інфраструктури та навколишнього середовища. Співфінансування надається, зокрема, Національним фондом охорони навколишнього середовища і водного господарства та Центром координації екологічних проектів. Кошти також доступні в регіональних програмах, де за їх виконання несуть відповідальність пристави або воєводські фонди з охорони навколишнього середовища та управління водними ресурсами. Місцеві органи влади можуть отримати кошти ЄС для проектів з управління відходами. Ці кошти можуть бути використані, наприклад, на установках для збору, відбору та обробки відходів. Переробка та установки для термічної обробки міських відходів складають важливу частину проектів. Ще одна підтримувана сфера – це економіка, вода і каналізація. Комуни можуть розвивати системи водопостачання та каналізації або фінансувати

будівництво очисних споруд. Такі проекти також повинні вписуватися в «генеральний план», який був створена з метою виконання правил ЄС (так звана директива по стічним водам) [79].

Місцеві органи влади можуть отримати фінансування для проектів, пов'язаних з технічною інфраструктурою, в рамках програми інфраструктури та навколишнього середовища. Національний фонд охорони навколишнього середовища та управління водними ресурсами відповідає за більшість завдань. Фінансування заплановано і в регіональних програмах.

Проблема захисту навколишнього середовища також пов'язана з поточними змінами клімату, екологічними загрозами і необхідністю моніторингу навколишнього середовища. Співфінансування в цій області може бути отримано органами державного управління, державними організаційними одиницями, а також одиницями місцевого самоврядування та їх асоціаціями, дослідними підрозділами. Фінансуються наступні заходи:

- розробка та актуалізація стратегічних і планових документів;
- виконання завдань, спрямованих на досягнення задовільного стану води;
- підтримка невеликих систем утримання;
- будівництво, реконструкція або оновлення водопровідних пристроїв, що сприяють зниженню наслідків повеней і посухи;
- системи управління дощовою водою в міських районах;
- захист морських берегів від ерозії тощо [79].

Оцінка ефективності зусиль урядів зарубіжних країн щодо стимулювання «зелених» інвестицій також показує, що головним мотивом в залученні комерційних підприємств в «зелені» сектори економіки і проекти виступають відповідні витрати держави. Позитивний ефект на приватні «зелені» інвестиції надає і проводиться країнами екологічна політика. У той же час в ряді країн жорсткість екологічної політики починає виступати антистимулом для приватних інвестицій. Сьогодні країни світу поки що шукають способи вирішення даної проблемної ситуації. Найбільш далеко

просунувся ЄС, який в березні 2018 року затвердив План дій ЄС щодо фінансування сталого розвитку [76; с. 18]. Цей план спрямований на досягнення трьох цілей:

- 1) переорієнтувати потоки капіталу в стійкі інвестиції;
- 2) мотивувати керівників активами до обліку факторів, що створюють ризики сталого розвитку при прийнятті фінансових рішень;
- 3) забезпечити прозорість фінансово-економічної діяльності в довгостроковій перспективі.

Причина, що зумовила появу Плану ЄС, полягає в тому, що, незважаючи на наявний досвід в побудові «зеленої» економіки, країнам ЄС досі не вдалося подолати ряд складнощів, які гальмують перехід до сталого, «зеленого» зростання і створюють бар'єри на шляху руху приватного капіталу. Саме з цими складнощами зіткнеться й Україна. Тому відправним пунктом Плану ЄС (Дія 1) виступає вироблення загального підходу до термінології в галузі сталого фінансування, включаючи систематизацію понять: що слід визнавати «сталим», «зеленим» тощо і єдину систему класифікації понять. Другим кроком реалізації плану (Дія 2) визначено розробку стандартів «зелених» фінансових продуктів і їх маркерів (ідентифікаторів) [77]. Примітний тут той факт, що в рамках реалізації цих кроків спеціально створена комісія ЄС повинна буде зробити поділ видів діяльності на стійкі і нестійкі (створити Єдину систему класифікації ЄС). Потім ця класифікація буде інтегрована в законодавство ЄС, що сприятиме закріпленню правової визначеності розробленої класифікації, і далі поширена на всі сектори (першими будуть класифіковані інвестиції). План ЄС представляє великий інтерес для України в умовах інтеграції в європейський економічний та політичний простір, оскільки, будучи реалізованим, він створить для країн союзу міцну основу для моніторингу та управління процесом фінансування сталого економічного зростання в цілому і по окремих його напрямках.

Отже, як показує закордонний досвід, питання екологічного фінансування все більше з «нішевого» напряму перетворюється на суттєву

складову міжнародного співробітництва. Поки що процес екологізації фінансової системи знаходиться на початковому етапі, проте в довгочасній перспективі необхідність поєднання питань модернізації фінансової системи та досягнення цілей сталого розвитку визнається все більшою кількістю суб'єктів світової економіки, а «зелене» фінансування розглядається як фінансування майбутнього.

3.3 Шляхи вирішення проблематики фінансового забезпечення екологічних програм з захисту навколишнього природного середовища в Україні

Проведений аналіз та виявлення основних проблемних питань, що перешкоджають фінансуванню екологічних програм та заважають його розвитку в Україні, а також вивчення закордонного досвіду фінансового забезпечення розвитку екологічних програм дозволяє окреслити деякі певні шляхи, що можуть сприяти вирішенню проблематики фінансового забезпечення екологічних програм з захисту навколишнього природного середовища в Україні.

Отже, за визначеними основними проблемами у сфері фінансового забезпечення розвитку екологічних програм в Україні запропоновано наступні шляхи їх вирішення, що викладено в даному параграфі.

Так, ускладнення формування доходної частини Державного бюджету, озброєний конфлікт на сході України, необхідність усунення наслідків кризової економічної ситуації вимагає дуже великих коштів. У зв'язку із цим фінансування охорони довкілля та всі пов'язані із цим програми та проекти на

державному та регіональному рівнях відбувається за принципом залишкового розподілу ресурсів. Відповідно до закордонного досвіду пропонується розглянути можливість щодо здійснення перерахування законодавчо визначеної частки плати за природні ресурси в фонди охорони навколишнього середовища. Наприклад, як показує досвід Польщі до спеціальних фондів надходить плата за використання водних ресурсів, в Чеській республіці – плата за землю, в Словаччині понад 33% доходів екологічних фондів формується за рахунок державного бюджету.

Щодо реформування система функціонування екологічних фондів, як важливого інструменту національної природоохоронної політики, з урахуванням закордонного досвіду слід визначити, що реформи повинні стосуватися необхідності надання їм статусу юридичної особи, наповнення і концентрації в них всіх природоохоронних коштів, підвищення їх здатності фінансувати екологічні інвестиції. У Польщі на частку екологічних фондів припадає близько 40% природоохоронних витрат (20% забезпечує національний екологічний фонд, 15% – воєводські і 5% – муніципальні фонди), в Угорщині, Литві та Словаччині – 20%, дещо менше в Росії – не більше 5%, в Україні – ще менше [72; с. 247]. Цей факт визначає і низький авторитет національних екологічних фондів, як і ставлення до сплати екологічних зборів (фактично сплачується близько 20% нарахованих платежів).

Уваги заслуговує досвід Польщі у функціонуванні екологічних фондів. Їх дохідна частина формується за рахунок платежів і штрафів, доходів за позиками, прибутку від пайової участі в інвестиціях, відсотків на капітал, не розподілений в якості позик або гарантів. Майже всі потреби в фінансових ресурсах для здійснення природоохоронних заходів задовольняються за рахунок внутрішніх джерел (іноземна допомога становить близько 5%), частка державного бюджету мізерна. Екологічні фонди забезпечують близько 50% фінансування для інвестиційних проектів та інших екологічних програм (моніторинг, науково-дослідницька та освітня діяльність). Понад половину

загального обсягу надходжень дохідної частини екологічних фондів становлять платежі і штрафи, а також платежі за використання надр. Є тенденція до збільшення частки надходжень від надання позик. Важливе джерело доходів – банківські відсотки (депозитні і за поточними рахунками). Періодичні джерела доходів – доходи від вкладень на фінансовому ринку і ринку капіталу, наприклад, державні цінні папери. Подібна диференціація дохідної бази знижує її залежність від надходжень у вигляді платежів і штрафів короткочасних коливань грошової маси [72; с. 247].

Необхідно забезпечити ефективне та цільове використання коштів, які стягуються як плата за забруднення навколишнього середовища і створюють таким чином надходження до екологічних фондів, з метою їх збільшення і вжити заходів щодо запобігання впливу на екологічний фонд інфляційних процесів. Як показує закордонний досвід, ці завдання вирішуються при створенні такої структури як екологічний банк, але структури, яка не тільки акумулює і розподіляє кошти, а й примножує їх як будь-який інший комерційний банк. Екологічний банк повинен виконувати певні функції, що витікають з головної мети та основних завдань функціонування банку (табл. 3.1).

Таблиця 3.1 – Завдання та функції екологічного банку відповідно до закордонного досвіду

Головна мета	Завдання	Функції
Акумуляція і мобілізація тимчасово вільних коштів суб'єктів господарювання для поліпшення системи природокористування і підвищення екологічної безпеки виробництва, а також їх примноження для використання у перспективі	Акумуляція, примноження та розподіл грошових коштів	Надання кредитів суб'єктам господарювання для реалізації еколого-інноваційних заходів під більш низький, у порівнянні з іншими комерційними банками, відсоток, а також можливість довгострокових кредитів, якщо підприємство є важливим для території, але екологічно небезпечним для населення.
		Сприяння взаємного кредитування господарських суб'єктів, екологічно і технологічно пов'язаних в межах території.
		Переливання коштів в найбільш ефективні (економічно, соціально та екологічно) види діяльності в рамках організації природокористування.

		Фінансування екологічних програм на регіональному рівні.
		Кредитування органів місцевого управління і самоврядування для вирішення природоохоронних завдань.
		Екологічне страхування населення і суб'єктів природокористування.
		Виконання розрахунків для акціонерів і клієнтів банку.

Джерело: розроблено за [72; с. 248]

Стосовно залучення до співпраці міжнародних фінансових інститутів, як донорів екологічних інвестицій задля фінансування екологічних проектів, закордонний досвід показує, що підтримку міжнародних фінансових інститутів і донорів отримують такі інвестиційні проекти, які інтегрують економічні та природоохоронні цілі як проекти більш чистого виробництва, ефективного використання енергії тощо. Таку в Україні інвестиційну практику та відповідний потенціал необхідно підтримувати, і розвивати нові і перспективні форми механізмів фінансування природоохоронної діяльності (поворотні фонди, кредитні лінії, «зелені акції», лізинг, фінансування по лінії Глобального екологічного фонду тощо) і стійкого розвитку.

Реалізація екологічних інвестиційно-інноваційних процесів – це комплексна і багатогранна проблема. В її рішенні, в першу чергу, зацікавлена держава, адже від цього залежить здоров'я і благополуччя громадян. Тому держава повинна цілком сприяти фінансуванню екологічних заходів на підприємствах та екологізації виробництва в цілому. Для стимулювання з боку держави природоохоронних процесів і збільшення обсягу коштів на самофінансування підприємствами цих процесів закордоном застосовні пільгове оподаткування підприємств, що впроваджують і виробляють екологічно безпечне обладнання та екологічно чисту продукцію, а також прискорена амортизація екологічно безпечного обладнання.

Сучасна амортизаційна політика повинна бути активною, спрямованою на таке регулювання вартісних параметрів процесу обороту екологічно безпечного обладнання, щоб не терміни служби визначали хід відтворення

обладнання, а загальна ефективність господарської діяльності підприємства і темпи науково-технічного прогресу. При реалізації активної амортизаційної політики держава повинна встановлювати норми, орієнтовані на такий період амортизації, при якому відшкодування інвестицій здійснювалося б у терміні, співвідносні з періодами відновлення продукції і появою нової техніки.

Переваги прискореної амортизації можна порівняти з безпроцентної позичкою на технічний екологічно безпечний розвиток підприємства. У першій половині терміну служби нововведених засобів праці штучно завищується собівартість продукції. За рахунок підвищених амортизаційних відрахувань відповідно знижується прибуток і податок на прибуток, в розпорядженні підприємства залишається більше коштів для фінансування еколого-інноваційних процесів. У другій половині терміну служби спостерігається зворотна картина [72; с. 251]. Таким чином, прискорена амортизація має перевагу перед іншими видами податкових пільг, оскільки надані підприємствам додаткові ресурси за рахунок її застосування згодом повертаються до державного бюджету.

Крім того, корисним для України може бути досвід емісії спеціальних екологічних облігацій через екологічні позики, здійснювані як місцевою владою, так і окремими підприємствами на певній території з метою здійснення природоохоронних проектів. Щоб зацікавити інвесторів у вкладенні коштів в облігації позик, необхідно надати податкові пільги в межах повноважень місцевої влади в цьому середовищі.

Витрати на охорону навколишнього середовища, як правило, ведуть до зростання цін, причому для деяких товарів це збільшення може бути істотним, однак в цілому рівень цін в країні під впливом екологічних програм змінюється дуже незначно. За оцінками, в даний час індекс споживчих цін під впливом природоохоронних витрат тільки на 1,6% вище базисного (тобто індексу, розрахованого без урахування впливу цих витрат). За розрахунками, реалізація екологічних програм призводить до збільшення індексу споживчих цін на 4%.

Екологічні програми можуть стимулювати або гальмувати зростання економіки – в залежності від господарської кон'юнктури і обсягу капіталовкладень, що спрямовуються в сферу охорони середовища їх інших галузей економіки. Протягом останніх років в США держава і приватні компанії направляли на природоохоронні заходи більше коштів, ніж вони б могли б вкладати в іншої економічної обстановці.

Використання на цілі охорони середовища зайвих капіталів, що з'явилися в умовах економічної кризи, стимулювало зростання валового національного продукту. Екологічні програми можуть також затримувати зростання ВВП або в результаті створення дефіциту матеріалів, енергії, капіталів і т.п., або в результаті перемикання інвестицій з цих галузей, продукція яких враховується в показниках ВВП, на охорону навколишнього середовища – сферу діяльності, яка не відбивається в цифрах виробленого національного продукту [72, с. 252].

Крім оцінки ефективності екологічних інвестицій необхідно оцінювати екологічні аспекти реалізації будь-якого інвестиційного проекту. В ідеалі інвестиційні проекти повинні сприяти відновленню ресурсів і зниження рівня забруднень, але в якості мінімуму екологічних вимог може служити не погіршення екологічної ситуації і не нанесення непоправних екологічних збитків. У США, Канаді, країнах Західної Європи, Австралії оцінка впливу інвестиційних проектів на навколишнє середу регламентується законодавчо (відповідна нормативна база приймалася протягом 70-80-х років). Досвід в реалізації даної процедури показує її природоохоронну та економічну ефективність. Витрати на екологічну експертизу інвестиційних проектів незначні, а загальні витрати на захист навколишнього середовища становлять близько 3% від асигнувань на реалізацію проектів. Так, Агентством з охорони навколишнього середовища США, при аналізі 60 великих інвестиційних проектів в водоочисні споруди із середньою вартістю 83 млн. дол. США. При вартості екологічної експертизи в 160 тис. дол. США внесені зміни, що дозволили заощадити близько 34,5 млн. дол. США. Інвестору дана процедура

вигідна зниженням екологічних ризиків і пов'язаних з ними фінансових витрат, зменшенням платежів за забруднення навколишнього середовища, можливістю залучення додаткових джерел фінансування, зацікавлених в сталому розвитку (одним з інститутів спільного інвестування, який отримав підтримку в США, є суспільно відповідальні спільні фонди, що інвестують тільки ті підприємства, які демонструють компетентне екологічне управління). Державно можна змінювати показники вибору інвестицій, і інвестори можуть орієнтуватися на більш низьку ставку прибутковості, причому такий підхід заохочується і звільненням від податку або зменшенням ставки податку на інвестиційний дохід.

Прийнятність інвестиції для регіону можна оцінити за допомогою показника ефективності капітальних вкладень, який розраховується як зворотна величина терміну окупності капітальних вкладень за рахунок економії поточних виробничих витрат. Інвестицію можна вважати прийнятною з точки зору регіону, якщо капіталовкладення збільшують показник в порівнянні з базовим періодом. Така оцінка ефективності інвестицій з точки зору комплексного економічного і соціального розвитку регіону орієнтована на необхідність максимально ефективного використання ресурсного потенціалу та економії капіталовкладень, спрямованих на задоволення потреб регіону.

Економічні інструменти впливають на оцінку витрат і результатів від альтернативної діяльності господарюючих суб'єктів, тобто споживачів, виробників та інвесторів через впливу на їх рішення і поведінку таким чином, що в результаті виникає екологічно більш прийнятна ситуація, ніж при відсутності впливу інструментів. Економічні інструменти діють через ринковий механізм, що дозволяє суб'єктам вільно вибирати діяльність, яку вони вважають найбільш вигідною.

Оскільки передбачається, що основним джерелом фінансування переходу до «зеленої» економіки повинні стати не бюджетні ресурси, а ресурси бізнесу, то завданням держави є не фінансування, а регулювання і

інформування, коли за допомогою інструментів державного регулювання бізнесу створюються сприятливі умови для впровадження «зелених» технологій і розвитку «зелених» виробництв і несприятливі умови для підтримки функціонування і розвитку технологій і виробництв, що не відносяться до «зелених». Мета подібних дій – змінити напрямок руху капіталу. Спрямувати капітал з економічних секторів, які негативно впливають на навколишнє середовище, в сектори, що забезпечують на національному рівні більш стійке (не призводить до криз) виробництво і споживання.

Відокремлено заходи щодо вдосконалення фінансового механізму природоохоронної діяльності. В умовах функціонування фінансової системи, що склалися в Україні, коли однією з найбільш гострих проблем фінансування є проблема відсутності так званих «довгих» грошей (тобто коштів, що виділяються банками на термін більше одного року), природоохоронна сфера залишається за межами першочергових інтересів. Одним із шляхів вирішення даної проблеми може бути використання таких нових механізмів фінансування, як колективні інвестори (пайові інвестиційні фонди), а також синдицирування і облігаційні позики. Перевагами названих джерел фінансування є, по-перше, їх дешевизна в порівнянні з комерційними кредитами і, по-друге, їх велика привабливість для інвесторів за рахунок використання нових технологій, ефекту участі, відкритості, оперування міжнародними системами звітності, поліпшення якості продукції та послуг і забезпечення екологічної безпеки функціонування виробництва.

У світлі сказаного необхідно, перш за все, широке впровадження і розвиток наступних елементів фінансового механізму реалізації екологічних програм:

– встановлення податкових пільг для екологічно відповідальних підприємств, які переводять виробництво на найкращі існуючі технології (зокрема, це може бути звільнення подібних підприємств від ПДВ на строк техніко-технологічного переозброєння основних виробничих фондів, що

забезпечують ресурсозбереження та екологічну безпеку функціонування виробництва і ін.);

- встановлення підвищених податків для екологічно небезпечних продуктів і видів діяльності;

- стимулювання інвестицій в природоохоронну діяльність, прискорена амортизація основних фондів природоохоронного призначення;

- пільгове кредитування (на створення і впровадження нових ресурсозберігаючих і екологічно безпечних технологій і обладнання);

- встановлення надбавок до цін за екологічну продукцію;

- ведення різного роду платежів, що виконують стимулюючі, компенсаційні, каральні функції, а також нормативні, наднормативні;

- відновлення цільового принципу використання коштів бюджетів різного рівня на фінансування природоохоронних заходів та внесення відповідних змін в природоохоронне законодавство, що дозволило б збільшити обсяг фінансових коштів для проведення екологічно значимої діяльності на всіх рівнях бюджету.

Поряд з цим, потрібно вжиття наступних заходів:

- 1) підвищити роль бюджетів усіх рівнів у фінансуванні екологічних програм, природоохоронних заходів та природоохоронних державних органів;

- 2) встановити перелік конкретних видів витратних зобов'язань для різних рівнів управління;

- 3) чітко розмежувати джерела фінансування природоохоронних заходів між власними коштами підприємств, позабюджетними і бюджетними джерелами, а також забезпечити надійність і достатність цих коштів;

- 4) відтворити систему державних екологічних фондів у формі бюджетних цільових фондів;

- 5) впровадити системи екологічного оподаткування стимулюючого характеру і обов'язкового екологічного страхування.

Очевидно, що реалізація багатьох з цих заходів потребуватиме прийняття нових законів і внесення змін до Бюджетного та Податкового

кодексів. Це особливо актуально, враховуючи, що сучасне екологічне законодавство в Україні далеко від досконалості [81], а правозастосовна практика, на жаль, залишається поки на досить низькому рівні.

Формування ефективного фінансового механізму екологічного регулювання потребує вирішення принаймні наступних завдань [82]:

1) забезпечення надійності і достатності фінансових коштів на екологічні потреби в ринкових умовах, включаючи власні кошти підприємств, бюджетні кошти всіх рівнів управління, позабюджетні та інші джерела;

2) обліку довгострокових інтересів у фінансуванні природоохоронних заходів, розробки екологічних стратегій і державних програм використання природних ресурсів і охорони навколишнього середовища;

3) впровадження систем екологічного оподаткування і обов'язкового екологічного страхування;

4) надання податкових, кредитних та інших пільг при впровадженні маловідходних і ресурсозберігаючих технологій;

5) встановлення базових нормативів плати, порядку визначення та розмірів платежів за використання природних ресурсів і негативний вплив на навколишнє природне середовище, необхідних і достатніх для компенсації витрат на природоохоронні заходи;

6) нормативного забезпечення фінансування природоохоронної діяльності за допомогою встановлення лімітів використання природних ресурсів і виходу забруднюючих речовин в навколишнє природне середовище;

7) створення системи зацікавленості підприємств в раціональному використанні природних ресурсів і охорони навколишнього середовища, впровадженні ресурсо-енергозберігаючих та екологічно безпечних технологій;

8) стимулювання раціонального використання природних ресурсів та застосування ресурсозберігаючих та екологічно безпечних технологій з метою зниження впливу на навколишнє середовище до екологічно безпечного рівня;

9) правового забезпечення фінансування природоохоронної діяльності та вироблення механізму його неухильного дотримання;

10) встановлення порядку відшкодування екологічного збитку, що наноситься господарської та іншою діяльністю навколишньому природному середовищу і здоров'ю людей.

Щоб подолати інерцію сформованого розвитку і опір з боку традиційних секторів, в рамках яких виробництво визнається нестійким, уряд повинен розробити політику, що дозволяє реформувати національну фінансову систему (забезпечити ринковими ресурсами, інструментами і технологіями фінансування «зелені» інвестиції). Державна підтримка повинна стимулювати переміщення приватного капіталу з нестійких виробництв в «зелені». Як показує закордонна практика, уряди не обмежуються вибором інструментів стимулювання переходу національного бізнесу до «зеленої» економіки і стійкого розвитку, оскільки головним в підборі інструментів виступають національна специфіка, проблеми та особливості розвитку. Але досвід зарубіжних країн також показує, що без політичного рішення, що закріплюється національною стратегією розвитку, законодавчими та нормативно-правовими актами, і без активної ролі держави як інвестора в «зелені» проекти і технології ринок «зеленого» фінансування не зміг би досягти тих показників, які сьогодні спостерігаються. Основним інвестором на національному ринку «зелених» інвестицій поки що є держава.

Висновки до розділу 3

Українська національна стратегія фінансування сталого розвитку на даний час не сформована в належну форму єдиного документа та характеризується нечіткістю структури, неповнотою охоплення, несистемним підходом; відповідно, перехід до моделі «зеленого» економічного зростання, яка є елементом стратегії фінансування сталого розвитку, в умовах сьогодення утруднений. Це є основними глобальними причинами низького рівня розвитку

фінансування екологічних програм та їхнього низького рівня виконання та реалізації відповідно до планів Стратегічного розвитку держави та регіонів та відсутністю фінансування таких програм.

Український досвід показує, що «зелена» економіка виділяється в якості пріоритету національного розвитку, але чітке і консенсусне її визначення в українському суспільстві ще не сформовано, в зв'язку з цим виникають труднощі вимірювання «зеленої» економіки, управління і регулювання процесу з боку держави і, відповідно, складність формування механізму фінансування «зелених» інвестицій та реалізації екологічних програм.

В Україні формування національного механізму фінансування «зелених» інвестицій стримується й не стільки труднощами понятійного характеру, скільки відсутністю суспільної злагоди щодо того, які сектори національної економіки слід визнати такими, що негативно впливають на навколишнє середовище, що приводять до нестійкого існування, а які навпаки. Досягнення домовленості з цього питання поставить крапку в тривалій дискусії вибору моделі сталого розвитку, а також дозволить визначити найбільш задовольняють цілям обраної моделі економіки (безвуглецевої, кліматична, «зелена», екологічна, стійка) вид і форму організації фінансових відносин, спосіб мобілізації фінансових ресурсів.

Для інтеграції екологічних принципів у фінансову систему України необхідні ретельне вивчення, аналіз і узагальнення міжнародного досвіду, а також послідовна робота щодо вироблення об'єктивних показників і критеріїв їх застосування з урахуванням специфіки економічної, соціальної та екологічної ситуації. Це дасть можливість в перспективі прогнозувати отримання ефекту подвійної вигоди, а саме фінансового оздоровлення і забезпечення екопереваг, в рамках співробітництва та економічної взаємодії в глобальному вимірі.

Одним з найважливіших механізмів підвищення ефективності бюджетних коштів, спрямованих на реалізацію екологічних програм, стає використання програмно-цільових принципів діяльності органів державної

влади, а також місцевого самоврядування. Відповідно до цих принципів будь-яка екологічна програма піддається процедурі оцінки її ефективності суб'єктами, зацікавленими в досягненні цілей програми.

ВИСНОВКИ

Підводячи підсумки за результатами дослідницької роботи зроблено наступні висновки.

Як показав проведений аналіз, здійснення фінансування екологічних програм і природоохоронних заходів в Україні передбачає можливість використання коштів різних джерел, роль яких різна. Серед таких джерел можна назвати бюджетні кошти (державного та місцевого бюджетів); кошти підприємств, установ і організацій; екологічні фонди; фонди екологічного страхування; кредити банків; кошти міжнародних організацій, добровільні внески населення, іноземних юридичних осіб та громадян і інші джерела.

В цілому фінансування природоохоронної сфери (в тому числі, бюджетне), яке сформовано на цей час в Україні, не забезпечує в достатній мірі економічний механізм дотримання права громадян на сприятливе навколишнє середовище. Разом з тим, екологічні цілі тільки тоді дійсно можуть стати пріоритетними і результативними, коли на їх досягнення будуть виділятися і пріоритетні засоби. Система фінансування природоохоронної діяльності в Україні поки далека від досконалості і не може похвалитися ні великим набором різноманітних важелів і методів, ні значними коштами, що виділяються на реалізацію екологічних програм.

Досліджено закордонний досвід з приводу формування механізму фінансування екологічних програм. Вимоги до країн, що йдуть з глобального рівня, щодо забезпечення сталого розвитку на основі реалізації концепції «зеленої» економіки і «зеленого» зростання надають національним урядам достатньо можливостей для формування індивідуальної національної стратегії, яка суперечить принципам сталого розвитку, з одного боку, і задовольняє національним інтересам – з іншого.

Вивчення зарубіжного досвіду демонструє, що рух країн по шляху сталого розвитку вимагає і від держави, і від бізнесу проведення відповідальної політики. Правила, що встановлюються на глобальному рівні,

такі, що головним в цьому процесі є уряд країни, яка добровільно бере на себе зобов'язання щодо реформування національної економіки. Саме уряд країни розробляє національну стратегію розвитку, відповідні програми і плани, за допомогою реалізації яких здійснюється стимулювання розвитку «зелених» секторів економіки і дестимулювання діяльності в секторах, що не відносяться до «зелених».

Фінансування природоохоронних заходів в розвинених країнах здійснюється як на державному, так і на регіональному та місцевому рівнях за рахунок коштів національних бюджетів, витрат регіональних і місцевих органів влади, засобів компаній і підприємств. Основними джерелами формування витрат екологічного призначення, як правило, виступають урядові субсидії, позики і позики під відсотки, платежі і штрафи за скиди і викиди забруднюючих речовин, адміністративні платежі, збори екологічного характеру, платежі за використання природних ресурсів, дотації від держави і інші інструменти. При цьому досвід розвинених країн свідчить про те, що основна увага все більше приділяється не обмежувальним заходам і покарання винних, а винагороді зусиль тих природокористувачів, чия економічна поведінка сприяє створенню найбільш сприятливого довкілля.

Країни, що розвиваються, від включення в процеси екологізації фінансів очікують зменшення злиднів, залучення інвестицій з одночасним підвищенням ефективності використання ресурсів, створення нових робочих місць і збільшення можливостей для доступу до нових ринків.

Українська економіка потребує вжиття заходів, що сприятимуть у перспективі вирішенню існуючих проблем з фінансування екологічних програм за умов збільшення фінансових потреб об'єктів природно-заповідного фонду та громадських об'єктів, розростання мережі природоохоронних територій та потребами суспільства. Першочергові питання мають торкатись фінансового забезпечення природоохоронних заходів, яке нині є недостатнім, а його цілі чітко не окреслені. До того ж, як

показав аналіз, ефективність використання обмежених бюджетних коштів є низькою.

Дослідження механізму фінансування екологічних програм та основні джерела екологічних інвестицій на рівні країни та Запорізького регіону дозволили встановити стану та напрями розвитку фінансування екологічних програм в Запорізькому регіоні. За 2018-2020 р. видатки на охорону навколишнього природного середовища у складі бюджету Запорізької області скоротились на 101,85 млн. гривень. Частка видатків на охорону навколишнього природного середовища у складі місцевого бюджету Запорізької області незначна та має тенденцію до зменшення: 1,07% у 2018 року, 0,34% у 2019 року та 0,36% у 2020 року. За існуючою тенденцією скорочення місцевого бюджету області та видатків у ньому на охорону навколишнього природного середовища зроблено висновок про складну ситуацію щодо наявності достатнього обсягу коштів для вирішення екологічних проблем регіону та фінансування екологічних програм с місцевого бюджету Запорізької області.

Відповідно до документу «Стратегії регіонального розвитку Запорізької області на період до 2020 року» проведено аналіз фактичного стану реалізованих проектів у 2016-2018 рр., джерел фінансування та обсягів фінансування. Документом встановлено, що екологічні програми Запорізької області реалізуються в рамках Стратегії регіонального розвитку, якою визначено основні джерела фінансування реалізації екологічних програм: кошти ДФРР, кошти місцевих бюджетів, коштів інвесторів, власних коштів підприємств.

З усіх передбачених Стратегією проектів фінансування забезпечено тільки 40% у розрахунку від загальної вартості проектів, що свідчить про низький рівень розвитку фінансування екологічних проектів у Запорізькому регіоні. Низьке виконання більшості передбачених екологічних програм обумовлено недостатністю фінансування програм у даному напрямку у зв'язку із недостатністю коштів, передбачених на охорону довкілля та фінансування

природоохоронних заходів, у місцевому бюджеті Запорізької області, що було встановлено завдяки проведенню аналізу та аналізу виконання результативних показників Стратегії регіонального розвитку до 2020 року.

Проекти, які передбачено для реалізації у 2021-2023 рр., перенесені з попереднього планового періоду (Стратегія регіонального розвитку Запорізької області на період до 2020 року), які не були реалізовані через відсутність фінансування.

Таким чином, для впровадження екологічної програми по Запорізькому регіону необхідним є забезпечення належного фінансування реалізації проєктів. Фінансування має відбуватися через консолідацію коштів державного та місцевих бюджетів, приватних коштів. Для успішності впровадження програми важливими є ресурси у рамках державних програм, які реалізуються через профільне міністерство – Міністерство екології та природних ресурсів України.

Управління екологією та реалізація екологічних програм на рівні держави та місцевому рівні має ґрунтуватись на економічних методах управління. Основне призначення економічних методів полягає насамперед у забезпеченні стимулювання природоохоронної діяльності шляхом впровадження природозберігаючих і екологічно безпечних технологій, а також пошуку шляхів мінімізації економічних витрат, які понесе суспільство заради досягнення бажаного стану навколишнього середовища і її окремих компонентів.

Структурні перетворення української економіки вимагають значних інвестицій і часу на їх здійснення. В умовах сучасної кризи проблематично очікувати докорінної зміни ставлення до навколишнього середовища на кращі. Важливо також враховувати, що екологічні проблеми вимагають, як правило, довгострокових рішень, увага до яких в умовах кризи скорочується.

Важливим аспектом фінансового забезпечення природоохоронних заходів в умовах кризи (і не тільки) є те, що дефіцит коштів для основної виробничої діяльності відсуває в бік все інше, в першу чергу, охорону

навколишнього середовища. У той же час, природоохоронні заходи, будучи довгостроковими, вимагають і довгострокових інвестицій при досить значному інвестиційному лагу, коли окупність витрат не тільки вимагає тривалих періодів, але і може бути не досягнута взагалі (наприклад, при існуючих умовах ефективності інвестицій, які ігнорують, як правило, економічний збиток від забруднення навколишнього середовища). Одним із шляхів вирішення даної проблеми може бути використання таких нових механізмів фінансування, як колективні інвестори (пайові інвестиційні фонди), а також синдикування і облігаційні позики. Перевагами названих джерел фінансування є, по-перше, їх дешевизна в порівнянні з комерційними кредитами і, по-друге, їх велика привабливість для інвесторів за рахунок використання нових технологій, ефекту участі, відкритості, оперування міжнародними системами звітності, поліпшення якості продукції та послуг і забезпечення екологічної безпеки функціонування виробництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Економічні аспекти управління природними ресурсами та забезпечення сталого розвитку в умовах децентралізації влади в Україні / за наук. ред. М. А. Хвесика, С. О. Лизуна. Київ : ДУ ІЕПСР НАН України, 2015. 72 с.
2. На шляху до зеленого зростання: моніторинг прогресу в Україні. / Кол. авторів: Андрусевич А., Андрусевич Н., Козак З., Хомякова О. Львів, 2014. 76 с.
3. Васюкова Г.Т. Екологія : підручник. Київ : Кондар, 2009. 524 с.
4. Нові ідеї в географії. Вип. 3. Москва : Прогрес, 1977. С. 13-28.
5. Порфирьев Б. «Зеленые» тенденции в мировой финансовой системе. *Мировая экономика и международные отношения*. 2016. Т. 60. № 9. С. 5–16.
6. Зеленые финансы в мире: монография / под. ред. Б. Рубцова. Москва : РУСАЙНС, 2016. 249 с.
7. Основні засади впровадження моделі «зеленої» економіки в Україні : навч. посіб. / Т.П. Галушкіна, Л.А. Мусіна, В.Г. Потапенко та ін. ; за наук. ред. Т.П. Галушкіної. Київ : Інститут екологічного управління та збалансованого природокористування, 2017. 154 с.
8. Тулай О.І. Державна фінансова підтримка охорони навколишнього природного середовища як необхідна умова сталого людського розвитку. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. №1. С. 200–208.
9. Доклад Межправительственного комитета экспертов по финансированию устойчивого развития. ООН, 2015. С. 8–15.
10. Архипова В. «Зеленые финансы» как средство для решения глобальных проблем. *Экономический журнал ВШЭ*. 2017. Т. 21. № 2. С. 312–332.

11. Полищук В. Н. Влияние экологических налогов и сборов на качество окружающей среды. *Бізнесінформ*. 2020. № 5. С. 381–388.
12. Гацька Л.П. Тенденції екологізації фінансової системи: можливості для країн, що розвиваються. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2017. №5. С. 187–191.
13. Доскіч В. Екопроекти в Україні: міжнародна допомога. URL: <https://ecology.unian.ua/1286870-eko-proekti-v-ukrajini-mijnarodna-dopomoga.html>. (дата звернення: 12.08.2021).
14. Бурматова О. П. Модернизация инструментов экологической политики и проблемы их внедрения. *Регион : экономика и социология*. 2011. №3. С. 170–194.
15. Біляк Т.О. Проблеми фінансового забезпечення екологічної безпеки в Україні. *Формування ринкових відносин в Україні*; редкол.: І.Г. Манцуrow (гол. наук. ред.) та ін. 2016. № 5. С. 76–79.
16. Радіонов Ю.Д. Проблематика ефективності використання бюджетних коштів. *Фінанси України*. 2011. № 5. С. 47–55.
17. Необходимая финансовая система. Развитие финансовой системы с учетом устойчивого развития. Отчет об исследовании ЮНЕП, 2015. 112 с.
18. Костюк У.З. Фінансування природоохоронної діяльності в Україні: сучасний стан та шляхи покращення. *Інноваційна економіка*. 2015. № 1. С. 181–186.
19. Никитишин А. А., Полищук В. Н. Европейский опыт развития системы экологического налогообложения. *Економіка і суспільство*. 2018. № 19. С. 1111–1116. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-19-167> (дата звернення 25.09.2021).
20. Федченко К.А. Теоретичні аспекти розвитку «зелених інвестицій» як інструменту фінансування екологоорієнтованих заходів. *Економіка. Фінанси. Право*. 2017. № 12. С. 10–13.

21. Каменєва Н.В. Дискретна модель оптимізації стратегії екологічного інвестування на промислових підприємствах. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 1. С. 348–360.
22. Офіційний сайт ЮНЕП. URL: http://www.oecd-ilibrary.org/environment/green-finance-andinvestment_24090344. (дата звернення: 12.08.2021).
23. Finance Incentives in China, PWC. URL: http://www.pwchk.com/home/eng/green_finance. (date of access 06.09.2021).
24. Гацька Л.П. Тенденції екологізації фінансової системи: можливості для країн, що розвиваються. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2017. №5. С. 187–191.
25. Архипова В. «Зеленые финансы» как средство для решения глобальных проблем. *Экономический журнал ВШЭ*. 2017. Т. 21. № 2. С. 312–332.
26. Олійник Д. Євроінтеграційні наміри України в контексті активізації економічних, соціальних та екологічних процесів. *Strategic priorities*. 2016. № 3(40). С. 197.
27. Порфирьев Б. «Зеленые» тенденции в мировой финансовой системе. *Мировая экономика и международные отношения*. 2016. Т. 60. № 9. С. 5–16.
28. Fundusze Europejskie na ochronę środowiska. URL: https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/19724/ulotka_na_ochrone_srodowiska.pdf (date of access 29.09.2021)
29. Green Finance for Developing Countries. Needs, Concerns and Innovations. *United Nations Environment Programme*. 2016. P. 613.
30. Податковий кодекс України : Закон Верховної Ради України від 02.12.2010 р. № 2755-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення 09.08.2021).

31. Касперевич Л.В. Сучасний стан та особливості фінансового забезпечення природоохоронних програм. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. № 24. С. 29-33.

32. Белінська Я.В., Чаплигін О.В. Оцінка економічної ефективності інвестицій в енергоефективні проекти. *Економічний часопис – XXI*. 2013. № 11–12. С. 103–106.

33. Волков В. П., Горошкова Л. А., Антонюк Д.А. Логістично-даптивне та правове управління соціально-економічними процесами . Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 302 с.

34. Табачук А. Я. Інституційний підхід до дослідження процесів екологізації економічних систем в умовах посилення глобалізації. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2017. Вип. 4. С. 7–11.

35. Табачук А. Я. Інституційний підхід до дослідження процесів екологізації економічних систем в умовах посилення глобалізації. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2017. Вип. 4. С. 7–11.

36. Цибуляк А.Г. Використання іноземних інвестицій в реалізації екологічних проектів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 17. С. 17–20.

37. Екологічне право: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / за ред. А.П. Гетьмана. Харків : Право, 2013. 432 с.

38. Петрова Т. В. Финансирование в сфере охраны окружающей среды: новые и традиционные подходы. *Экологическое право*. 2010. № 6. С. 28–33.

39. Хлобистов Є.В. Фінансові механізми управління охороною довкілля та природокористуванням в Україні. *Управління у сфері охорони довкілля та природокористуванням в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення*. Київ : Мама-86, 2003. С. 122–131

40. Скакальський О.М. Державні цільові екологічні програми: сутність та шляхи формування на регіональному рівні. *Аспекти публічного управління. Регіональне та муніципальне управління*. 2015. №7-8. С. 85–93.

41. Марьин Е. В. Финансирование охраны окружающей среды и рационального природопользования: бюджетно-правовые и налоговые механизмы. *Финансовое право*. 2012. № 6. URL: <http://www.center-bereg.ru/i399.html>. (дата звернення 29.09.2021).

42. Зіновчук Н.В. Екологічна політика в АПК: економічний аспект : монографія Львів : Львівський держ. аграр. ун-т, 2007. 394 с.

43. Ковшун Н.Е. Сучасний стан фінансування природоохоронних заходів в Україні. *Український журнал прикладної економіки*. 2019. Том 4. № 4. С. 241–249.

44. Фінансування природоохоронних заходів в Україні / А.А. Терехух, Г.Я. Ільницька-Гикавчук, О.П. Макар. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2015. № 5(1). С. 108–111.

45. Колесникова К. В. Проблемы разработки и финансирования целевых программ в области экологического развития. *Общество и право*. 2009. № 4. С. 94–96.

46. Бюджетний кодекс України : Закон Верховної Ради України від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2456-17/ed20150920> (дата звернення 10.08.2021).

47. Податковий кодекс України : Закон Верховної Ради України від 02.12.2010 р. № 2755-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення 09.08.2021).

48. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.91 № 1264-XII (ред. від 01.01.2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1264-12> (дата звернення 05.08.2021).

49. Про затвердження переліку видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів : Постанова Кабінету Міністрів України від 17 вересня 1996 р. № 1147 (ред. від 25.06.2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1147-96-%D0%BF> (дата звернення 05.08.2021).

50. Про додаткові заходи щодо розвитку природно-заповідної справи в Україні : Указ Президента України від 14.08.2009 р. № 611/2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/611/2009> (дата звернення 05.09.2021).

51. Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28.02.2019 № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (дата звернення 02.08.2021).

52. Бурматова О. П., Сумская Т. В. Финансовые аспекты обеспечения эколого-ориентированного развития. *Мир экономики и управления*. 2016. Т. 16, № 2. С. 44–56.

53. Вершило Н. Д., Вершило Т. А. Целевые экологические программы и экологические фонды как инструменты планирования и финансирования в области охраны окружающей среды. *Экологическое право*. 2009. № 1. С. 18–24.

54. Про Державний фонд охорони навколишнього природного середовища : Положення Кабінету Міністрів України від 15.02.2002 р. № 181». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/634-98-%D0%BF> (дата звернення 01.10.2021).

55. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.91 № 1264-XII (ред. від 01.01.2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1264-12> (дата звернення 05.08.2021).

56. Мукашева Г. М. Финансовый механизм охраны окружающей среды. URL: <http://www.konspekt.biz/index.php?text=217>. (дата звернення 13.10.2021).

57. Green policies in the EU: A review. Ec-iils joint discussion paper series. No. 14. 57 p. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---inst/documents/publication/wcms_194184.pdf (date of access 11.08.2021).

58. Петренко І.П. Екологічні інвестиції та джерела їх фінансування в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2018. Вип. 32. С. 62-68.

59. Поліщук В. Регулювання механізмів екологізації економіки за допомогою реалізації екологічного оподаткування. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2018. № 1. С. 111–118.

60. Про затвердження Державної цільової економічної програми енергоефективності і розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010-2016 роки» : Постанова Кабінету Міністрів України від 1 березня 2010 р. № 243. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/243-2010-%D0%BF> (дата звернення 07.08.2021).

61. Державна підтримка енергозбереження - програма «теплих кредитів». URL: <https://saee.gov.ua/uk/consumers/tepli-kredyty> (дата звернення 09.10.2021).

62. Теплі кредити 2018. «Приватбанк», «Укргазбанк» та «Ощадбанк»: порівняння банків, онлайн-калькулятор («Тепла оселя», «Ощадний дім», «Теплый кредит»). URL: <https://finsee.com/тепла-оселя-ощадний-дім/> (дата звернення 18.09.2021).

63. Співробітництво з міжнародними організаціями / Офіційний сайт Міністерства екології та природних ресурсів України. URL: <https://menr.gov.ua/content/spivrobotnictvo-zmizhnarodnimiorganizaciyami.html>. (дата звернення 02.10.2021).

64. Фролов С.М., Могильный В.В. Финансовые инструменты стимулирования экологических инвестиций и инноваций. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник наукових праць*. Суми: УАБС НБУ, 2002. Т.6. С. 246–252.

65. Вишницька О.І. Екологічні інвестиції: сутність, класифікація, принципи та напрями реалізації. *Вісник Сумського державного університету. Серія «Економіка»*. 2013. № 2. С. 51–58.

66. Державне фінансове регулювання економічних перетворень / І. Я. Чугунов, А. В. Павелко, Т. В. Канєва та ін. ; за заг. ред. А. А. Мазаракі. Київ : КНТЕУ, 2015. 376 с.

67. Бюджет України. Видатки за функціями. URL: <http://old.cost.ua/budget/expenditure/> (дата звернення 17.09.2021).

68. Нікітішин А. О. Податкова політика в умовах економічних перетворень : монографія. Київ : КНТЕУ, 2019. 480 с.

69. Обласний бюджет Запорізької області. URL: <https://openbudget.gov.ua/local-budget/08100000000/info/indicators> (дата звернення 17.09.2021).

70. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Статистична інформація. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. (дата звернення: 12.08.2021).

71. Офіційний сайт Запорізької обласної адміністрації. URL: <https://www.zoda.gov.ua/> (дата звернення: 01.08.2021).

72. Екологічний паспорт Запорізької області. URL: https://mepr.gov.ua/files/docs/eco_passport/2019/%D0%97%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B7%D1%8C%D0%BA%D0%B0.pdf (дата звернення 09.10.2021)

73. Екологічні умови Запорізької області. URL: <http://www.geograf.com.ua/geoinfocentre/20-human-geography-ukraine-world/734-ekologichni-umovi-zaporizkoji-oblasti> (дата звернення 18.09.2021).

74. Офіційний сайт Департаменту захисту довкілля Запорізької обласної державної адміністрації. URL: <https://www.zoda.gov.ua/article/2069/departament-zahistu-dovkillya.html> (дата звернення 22.08.2021).

75. Фролов С.М., Могильный В.В. Финансовые инструменты стимулирования экологических инвестиций и инноваций. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник наукових праць*. Суми: УАБС НБУ, 2002. Т.6. С. 246–252.

76. Яковлев И.А., Кабир Л.С. Механизм финансирования «зеленых» инвестиций как элемент национальной стратегии финансирования устойчивого развития. *Финансовый журнал*. 2018. №3. С. 9–20. URL: https://www.nifi.ru/images/FILES/Journal/Archive/2018/3/statii/fm_2018_3_01.pdf (date of access 06.09.2021).

77. Wilkerson J. T., Cullenward D., Davidian D., Weyant J. P. End use technology choice in the National Energy Modeling System (NEMS): an analysis of the residential and commercial building sectors. *Energy Economics*. 2013. Issue 40. P. 773–784.

78. Чала О. А. Сучасні аспекти розподілу екологічного податку в контексті забезпечення екологізації національної економіки. *Ефективна економіка*. 2015. № 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3908> (дата звернення: 05.08.2021).

79. Website of Dell. Renewable energy URL: <http://www.dell.com/learn/us/en/uscorp1/corp-comm/cr-earth-resourceconservation?c=us&l=en&s=corp&~ck=bt> (дата звернення: 10.08.2021).

80. Action Plan: Financing Sustainable Growth / European Commission, 2018. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018DC0097&from=EN>. (date of access 18.09.2021).

81. World Energy Issues Monitor 2017. Exposing the New Energy Realities. London: World Energy Council, 2017. – 152 p. URL: <https://www.worldenergy.org/wp-content/uploads/2017/04/1.-World-Energy-Issues-Monitor-2017-Full-Report.pdf> (date of access 18.09.2021).

82. World Energy Outlook. *International Energy Agency*. URL: <https://www.iea.org/weo/> (date of access 12.08.2021).

ДОДАТОК А

Перелік основних нормативно-правових актів
у сфері бюджетного та екологічного
законодавства

Конституція України.
Бюджетний кодекс України.
Водний Кодекс України.
Земельний Кодекс України.
Лісовий Кодекс України.
Податковий кодекс України.
Закон України «Про охорону навколишнього середовища».
Закон України «Про відходи».
Закон України «Про ветеринарну медицину».
Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення».
Закон України «Про поводження з радіоактивними відходами».
Закон України «Про охорону атмосферного повітря».
Закон України «Про природно-заповідний фонд України».
Закон України «Про мисливське господарство та полювання».
Закон України «Про тваринний світ».
Закон України «Про рослинний світ».
Закон України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності».
Закон України «Про Державний бюджет України на 2021 рік».
Закон України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28.02.2019 № 2697-VIII.
Постанова Кабінету міністрів України від 29.07.2020 року № 671 «Про схвалення Прогнозу економічного і соціального розвитку України на 2021-2023 роки».
Постанова Кабінету Міністрів України від 12.01.2011 року № 228 «Про затвердження Порядку складання, розгляду, затвердження та основних вимог до виконання кошторисів бюджетних установ».
Наказ Міністерства фінансів України від 14.01.2011 року № 11 «Про бюджетну класифікацію».
Наказ Міністерства фінансів України від 12.03.2012 року № 333 «Про затвердження Інструкції щодо застосування економічної класифікації видатків бюджету та Інструкції щодо застосування класифікації кредитування бюджету».
Указ Президента України № 611/2009 «Про додаткові заходи щодо розвитку природно-заповідної справи в Україні».
Положення Кабінету Міністрів України від 15.02.2002 р. № 181 «Про Державний фонд охорони навколишнього природного середовища».

Рисунок А.1 – Нормативно-правове забезпечення механізму фінансування екологічних програм в Україні

Джерело: складено автором

ДОДАТОК Б

Таблиця Б.1 – Екологічні програми та їх фінансування відповідно до стратегічного розвитку Запорізької області у 2016-2018 рр., тис. грн.

№ з/п	Назва проекту	Джерела фінансування	Загальна вартість проекту	Стан виконання*
1	2	3	4	5
1	Створення КП «Енергосервісний центр»	не встановлено	6000	Н, ВФ
2	Будівництво лінії по виробництву паливних брикетів у Веселівському районі Запорізької області	Місцевий бюджет	500	З, РПКД, ВФ
3	Будівництво парку сонячної електростанції в смт Чернігівка Чернігівського району	не встановлено	13000	Н, ВФ
4	Будівництво споруд ультрафіолетового знезараження очищених стоків, м. Запоріжжя	не встановлено	18501	Н, ВФ
5	Будівництво цеху зневоднення осаду стічних вод на об'єднаних очисних спорудах (ООС) м. Енергодар	не встановлено	15289,6	Н, ВФ
6	Реконструкція блока ємностей об'єднаних очисних споруд м. Енергодар з модернізацією технології біологічної очистки стічних вод	не встановлено	27723,4	Н, ВФ
7	Реконструкція та розширення центральних очисних споруд каналізації Правобережної частини (ЦОС- 2) м. Запоріжжя	не встановлено	97110,2	Н, ВФ
8	Будівництво споруд для очистки та повторного використання промивних вод на Дніпровській водопровідній станції № 1 (ДВС-1)	не встановлено	206636,5	Н, ВФ
9	Реконструкція центральних очисних споруд КП «Водоканал» у м. Мелітополь	ДФРР, місцевий бюджет, власні кошти КП «Водоканал»	15272,4	З
10	Рекультивация полігону ТПВ (карти № 2) м. Енергодар. Капітальний ремонт	не встановлено	5494,8	Н, ВФ
11	Реконструкція полігону твердих побутових відходів (ТПВ) м. Енергодар	не встановлено	15249,9	Н, ВФ
12	Розробка програми поводження з відходами на території Запорізької області	Обласний бюджет	173297,4	Н, ВФ

Продовження таблиці Б.1

1	2	3	4	5
13	Укріплення Бердянської коси (I етап) (1,5 км)	Місцевий бюджет	7963,9	З, П
14	Проведення робіт із забезпечення екологічно безпечного збирання, перевезення, зберігання, оброблення та знешкодження непридатних до використання та заборонених до застосування хімічних засобів захисту рослин і тари від них	не встановлено	4022	Н, ВФ
15	Будівництво з'єднувального каналу для відновлення водного сполучення Азовського моря з Молочним лиманом	Обласний бюджет	24040	З, П
16	Реконструкція берегозахисних споруд м. Бердянськ Запорізької області	Обласний бюджет	27678,8	З
17	Розроблення проектів землеустрою з організації та встановлення меж території природно-заповідного фонду	Місцевий бюджет	1500	З
18	Розробка проектів місцевих схем формування екологічної мережі	Обласний бюджет	1340	З
19	Реконструкція будівлі під центр відтворення водних живих ресурсів на території санаторію-профілакторію при Запорізькому національному університеті	Не визначено	2190,4	Н, ВФ
20	Пропаганда охорони навколишнього природного середовища	Обласний бюджет	2072,7	З, П
21	Будівництво і модернізація систем водовідведення та очисних споруд (сел. Приазовське, сел. Кирилівка)	Обласний бюджет, екологічний фонд	325273,6	З, П
	РАЗОМ ФІНАНСУВАННЯ		990156,6	
Примітки: Н – не розпочато, ВФ – відсутність фінансування, З – забезпечено реалізацію, Рпкд – розроблено проектно-кошторисну документацію, П – проект продовжено у рамках виконання Плану заходів на 2019-2020 роки				

Джерело: складено за даними Департаменту захисту довкілля Запорізької обласної державної адміністрації [74]